

HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB

ADLI FÜTÜVVETNÂMESİ (TDK A/332 1-56)

MAHMUT EMİN ŞENER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ ERTUĞRUL**

DÜZCE, 2023

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB
ADLI FÜTÜVVETNÂMESİ (TDK A/332 1-56)

Mahmut Emin ŞENER tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL

Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL

Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇAPAR

Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şamil BAŞ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 26/10/2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

26 Ekim 2023

Mahmut Emin ŞENER

TEŞEKKÜR

Düzce Üniversitesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimimi tamamlamanın ardından başlamış olduğum yüksek lisans süreci boyunca, çok değerli bilgiler ve tecrübeler edinmenin yanı sıra birçok kişi tarafından da iyi dilekler ve önemli katkılar aldım. Öncelikle gerek lisans, gerekse de yüksek lisans eğitimim boyunca derslerini almış olduğum Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ndeki bütün hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında; ders dışındaki yoğun çalışma takvimine rağmen her zaman kıymetli vakitlerini ayıran, hemen her konuda yardımlarını sunmaktan kaçınmayan, tez sürecinde de her türlü imkânı ve anlayışı sağlayan, üzerimdeki hakkını ödeyemeyeceğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL'a sonsuz teşekkürlerimi iletmeyi bir borç biliyorum.

Tez savunma jürimde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şamil BAŞ ile Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇAPAR hocalarıma, değerli katkıları ve eleştirileri için teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans ders sürecindeki sınıf arkadaşlarım ile yüksek lisansta derslerini aldığım Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Kenan KARAGÖZ hocama ve Bahrü'l-Ensâb'ın çeviri yazı metninin oluşturulması sürecinde önemli katkılar ve düzeltmeler sağlayan Arş. Gör. Yusuf ŞAFAK hocama da ayrıca teşekkür ediyorum.

Çalışma konum olan Bahrü'l-Ensâb'ın dijital ortamdaki görüntülerini temin etmemi sağlayan Türk Dil Kurumu (TDK) Kütüphanesi'ne ve yetkililerine, sundukları çalışma ortamı ve diğer imkânlarının ülkemizin dört bir yanına yayılmasını temenni ettiğim İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'ne ve yetkililerine, katkıları ve destekleri için şükranlarımı sunuyorum.

Maddî ve manevî destekleriyle yanımda olduklarını her zaman hissettiren sevgili annem, babam ve kardeşlerime tüm kalbimle, en içten muhabbetlerimle teşekkür ediyor, varlıkları için şükrediyorum.

Burada ismini yazamadığım ama üzerimde emeği geçen herkese, hayatıma kattıkları her şey için teşekkür ediyorum. Bu tezi; rahmetli dedem Kazım ŞENER ve rahmetli babaannem Leyla ŞENER ile hem lisans mezuniyetimde, hem de yüksek lisansa başlama sürecinde fiziken-ruhen yanımda olan ve bu yaz, tezimle ilgili çalışmak üzere

kütüphanede bulunduğum bir esnada vefat haberini aldığım baba yarım, amcam Hasan ŞENER'in aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Son olarak; kadim Türk-İslâm medeniyetinin fütüvvet erdemleriyle Anadolu coğrafyasını mayalayan ecdadımızı ve bu ay 100. kuruluş yıl dönümünü idrak edeceğimiz Cumhuriyetimizin uğrunda can veren, kan döken bütün şehit ve gazilerimizi saygıyla anıyor, rahmet diliyorum. Ruhları şad olsun.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İstanbul

Ekim 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	I
BEYAN	II
TEŞEKKÜR	III
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Araştırmayla İlgili Literatür	4
2. FÜTÜVVETNÂMELER	6
2.1. Arapça-Farsça Fütüvvetnâmeler	7
2.2. Türkçe Fütüvvetnâmeler	7
2.2.1. Burgâzî Fütüvvetnâmesi	7
2.2.2. Seyyid Hüseyin Gaybi Fütüvvetnâmesi	8
2.2.3. Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvetnâmesi	8
2.2.4. Razavî Fütüvvetnâmesi	8
2.2.5. Esrar Dede Fütüvvetnâmesi	9
2.2.6. Sabuncuoğlu Şerafeddin Fütüvvetnâmesi	9
2.2.7. Eşrefoğlu Fütüvvetnâmesi	10
2.2.8. Diğer Türkçe Fütüvvetnâmeler.....	10
3. HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB ADLI FÜTÜVVETNÂMESİ (TDK A/332 1-56) VE TAHLİLİ	11
3.1. Hâce Cân Ali Bursevî ve Bahrü'l-Ensâb Adlı Fütüvvetnâmesi.....	11
3.2. Dili ve Üslubu İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb	12
3.3. Muhtevası İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb	13
3.4. Kaynakları İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb	25
3.4.1. Kur'ân-ı Kerîm	25
3.4.2. Hadis-i Şerifler	26

3.4.3. Tefsir-i Uyun	26
3.4.4. Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi	27
3.4.5. Fetâvâ-yı Kâdîhan	27
3.4.6. Fetâvâ't-Tatarhâniyye	28
3.4.7. Kemalpaşazâde Fetvaları	28
3.4.8. Sadrü'ş-Şerî'a	29
3.4.9. Şerh-i Sire-i Seyyid Alizâde	29
3.4.10. Tevârih-i Kâmile	30
3.4.11. Tevârih-i Manzûm	30
3.4.12. Tevârih-i Taberiyye	32
3.4.13. Kitâbü Nizâmü't-Tevârîh	32
3.4.14. Kitâbü Nasâyîhi'l-Mülûk	32
3.4.15. Diğer Kaynaklar	32
3.5. Şahıs ve Yer İsimleri İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb	33
3.6. Âdet, Gelenek ve Meslekler İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb	35
4. HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB ADLI FÜTÜVVETNÂMESİNİN ÇEVİRİ YAZI METNİ (TDK A/332 1-56)	39
5. SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
EK: BAHRÜ'L-ENSÂB EL YAZMASI NÜSHA (ÖRNEK YAPRAKLAR)...	76
ÖZ GEÇMİŞ	84

ÖZET

HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB

ADLI FÜTÜVVETNÂMESİ (TDK A/332 1-56)

Mahmut Emin ŞENER

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL

Ekim 2023, 83 Sayfa

Sözlükte genç, yiğit ve cömert anlamlarına gelen “fetâ” kelimesinden türeyen fütüvvet; gençlik, kahramanlık ve cömertlik gibi sözcükleri karşılamakla beraber, ıstılahî manada diğergâmlık, ihlâs ve îsâr gibi dinî-tasavvufî kavramları ifade etmektedir. 13. yüzyılda İslâm coğrafyasındaki içtimaî ve iktisadî bozulmaların önüne geçmek amacıyla Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh tarafından ayyâr, rind ve ahdas olarak anılan başıbozuk genç zümreler ile çeşitli esnaf taifelerinin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulan fütüvvet teşkilâtı, bu tasavvufî kavramların hayat bulduğu bir müessese olma amacı taşımaktadır. Halife Nâsır, teşkil etmiş olduğu bu teşkilâta diğer Müslüman ülkelerin hükümdârlarını da davet etmiş ve I. İzzeddin Keykavus döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'nde de fütüvvet teşkilâtının etkileri görülmeye başlanmıştır. Fütüvveti ve fütüvvet teşkilâtını konu alan fütüvvetnâmeler, ilk başlarda Arapça ve Farsça olarak yazılmış, daha sonra Türkçe fütüvvetnâmeler de kaleme alınmaya başlamıştır. Çalışmamızın konusu olan “Hâce Cân Ali Bursevî'nin Bahrü'l-Ensâb Adlı Fütüvvetnâmesi”, Türkçe yazılmış olan fütüvvetnâmelerdendir. Bu tez çalışmasında, hakkında oldukça kısıtlı malumat bulunan Bursevî'nin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde “Bahrü'l-Ensâb” adıyla kayıtlı olan eseri çeviri yazı metni halinde sunulacak; dili ve üslubu, muhtevası, kaynakları, şahıs-yer isimleri ve âdetler-gelenekler gibi konular açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bahrü'l-Ensâb, Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Hâce Cân Ali Bursevî, Türk Dil Kurumu

ABSTRACT

HACE CAN ALİ BURSEVİ'S FUTUVVETNAME NAMED BAHRU'L-ENSAB (TDK A/332 1-56)

Mahmut Emin ŞENER

Düzce University

Graduate School, Department of History

Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL

October 2023, 83 Pages

Futuvvet, derived from the word “feta”, which means young, brave and generous in the dictionary, includes words such as youth, heroism and generosity, and in the terminologically sense, it expresses religious-sufic concepts such as altruism, sincerity and isar. Established in the 13th century by the Abbasid Caliph Nasır-Lidinillah in order to prevent the social and economic deterioration in the Islamic geography, the futuvvet organization, which was formed as a result of the gathering together of the young, unruly groups known as ayyar, rinds and ahdas, and various artisan groups, aims to be an institution in which these sufic concepts come to life. Caliph Nasser invited the rulers of other Muslim countries to this organization, and during the period of Izzeddin Keykavus I, the effects of the futuvvet organization began to be seen in the Anatolian Seljuk State. Futuvvetnames, which are about futuvvet and its organization, were initially written in Arabic and Persian and later Turkish futuvvetnames also began to be written. The subject of our study, “Hace Can Ali Bursevi's Futuvvetname Named Bahru'l-Ensab”, is one of the futuvvetnames written in Turkish. In this thesis, Bursevi's work, about which we have very limited information, registered in the Library of Turkish Language Society under the name “Bahru'l-Ensab”, will be presented as a transcription text; it will be examined in terms of issues such as language and style, content, sources, personal-place names and customs-traditions.

Keywords: Bahru'l-Ensab, Futuvvet, Futuvvetnames, Hace Can Ali Bursevi, Turkish Language Society

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser
a.g.m.	Adı geen makale
a.s.	Aleyhisselam (Tez Metni)
a.m.	Aleyhisselam (eviri Metin)
Bkz.	Bakınız
ev.	eviren
ed.	Editör
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
M.	Miladî
nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme eden
v.	Varak
vd.	Ve diğerkleri
yay. haz.	Yayına hazırlayan

1. GİRİŞ

Sözlük anlamı olarak gençlik, kahramanlık ve cömertlik gibi manalara gelen “fütüvvet” kelimesi, genç, yiğit ve cömert anlamlarını taşıyan “fetâ” sözcüğünden türetilmiştir. 8. yüzyıldan itibaren dinî anlamı dışında zevk ve sefa düşkününü olan “ayyâr”, “rind” ve “ahdas” adı verilen gençler için de kullanılmaya başlanan fütüvvet kavramı, 9. ve 10. yüzyıllarda ise isâr, yardımseverlik, cömertlik ve ihlas gibi tasavvufî kavramlarla iç içe geçme sürecine girmiştir.

1180-1225 yılları arasında hüküm süren Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh, bekâr gençlerden oluşan bazı zümrelerle çeşitli esnaf taifelerini bir araya getirerek onları fütüvvet teşkilâtına dâhil etmiş ve bu teşkilât marifetiyle toplumdaki bozulmaları ıslah etmeyi amaçlamıştır. Halife Nâsır, tesis etmiş olduğu bu fütüvvet teşkilâtının etkinliğini daha da genişletmek için çağdaşı olan Müslüman hükümdarlara elçilik heyetleri yollayarak çağrıda bulunmuştur.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in vefatından sonra Anadolu Selçuklu Devleti tahtına çıkan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), kendisinin ve babası Keyhüsrev’in hocası olan Mecdüddin İshâk’ı, tahta çıkışını Halife Nâsır’a bildirmesi amacıyla Bağdat’a göndermiştir. Halife Nâsır, Mecdüddin İshâk aracılığıyla Sultan’a yolladığı menşurla hem Keykavus’un sultanlığını tasdik etmiş, hem de ona fütüvvet teşkilâtına alındığını bildiren bir fütüvvetnâme ve teşkilatın simgesi olan fütüvvet şalvarı göndermiştir.

Böylece kurumlaşmaya başlayan fütüvvet müessesesi zamanla tasavvuf kültüründe önemli bir yer teşkil etmeye başlamış, 13. yüzyıla gelindiğinde siyasi, iktisadi ve içtimaî alanda varlık gösterir olmuştur. Geçen süreç içinde fütüvveti konu edinen veya fütüvvet teşkilâtının âdab ve erkânıyla ilgili bilgi veren “fütüvvetnâme” adlı eserler ortaya çıkmaya başlamış, bu kapsamda Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnâmeler kaleme alınmıştır.

Türkçe fütüvvetnâmeler arasında önemli bir yeri bulunan Hâce Cân Ali Bursevî tarafından yazılmış Fütüvvetnâme’nin üç farklı el yazma nüshası bulunmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi olmak üzere üç el yazması nüshası bulunan Fütüvvetnâme’nin Milli Kütüphane nüshası incelenmiş ve metin halinde çalışılmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesi’ndeki nüshalar ise

metin halinde çalışılmamış, haklarında sınırlı bazı bilgilerin yer aldığı yayınlara konu olmuştur. Bu tez çalışmasında, Hâce Cân Ali Bursevî'nin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde "Bahrü'l-Ensâb" (Nesebler/Soylar Denizi) adıyla kayıtlı olan Fütüvvetnâme'sinin 1 ila 56. sayfalar arası çeviri yazı metni halinde sunulacak; dili ve üslubu, muhtevası, kaynakları, şahıs-yer isimleri ve âdetler-gelenekler bağlamında değerlendirilecektir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Hâce Cân Ali Bursevî'ye ait olan fütüvvetnâmeyle ilgili eserin Milli Kütüphane, Türk Dil Kurumu (TDK) Kütüphanesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde olmak üzere üç farklı yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan Milli Kütüphane'de olanı önce bir makale¹ daha sonra ise Ticaret Bakanlığı tarafından "İki Fütüvvetname: Sabuncuoğlu Şerefeddîn Fütüvvetnâmesi ve Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi" başlığıyla neşredilmiş² ancak diğer iki nüshayla ilgili kapsamlı bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Milli Kütüphane ve İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki nüshalar nesih hattıyla yazılırken TDK Kütüphanesi'ndeki nüsha ise ta'lik hattıyla kaleme alınmış, ayrıca diğer iki nüshadan daha uzun ve ayrıntılı bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Hâce Cân Ali Bursevî'nin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde A/332 numarayla kayıtlı olan Bahrü'l-Ensâb adlı fütüvvetnâmesinin metin ve içerik yönünden incelenmesi, bu alanla ilgili eksik bırakılmış olan bir boşluğu dolduracaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmamız, Hâce Cân Ali Bursevî'nin kaleme aldığı ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde "Bahrü'l-Ensâb" adıyla kayıtlı olan nüshanın 1 ila 56. sayfalar arasını transkripsiyon alfabesiyle çeviri yazı haline getirmek ve eseri muhteva, üslup, kaynaklar, şahıs-yer isimleri ve adetler, gelenekler, meslekler itibarıyla tahlil etme amacı taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ilk bölümdeki giriş kısmından sonra ikinci kısımda fütüvvetnâmelerle ilgili bilgi verilecek, üçüncü ve dördüncü kısımlarda ise çalışmamızın

---

¹ Ali Ertuğrul (2019). "Hâce Cân Ali Bursevî'ye Ait Fütüvvetnâme'nin Yazma Nüshaları", *Kanunî Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*. ed. Burcu Kurt, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 257-273.

² M. Fatih Köksal, Bünyamin Ayçiçeği (2020). *İki Fütüvvetname: Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnâmesi - Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, s. 149-246.

konusu olan “Bahrü’l-Ensâb” adlı fütüvvetnâme incelenecektir. Üçüncü bölümde Bahrü’l-Ensâb ve Hâce Cân Ali Bursevî ile ilgili açıklamalardan sonra eser; muhtevası, dili ve üslubu, kaynakları, şahıs-yer isimleri ve adetler, gelenekler ve meslekler yönüyle incelenecektir. Dördüncü bölümde ise eserin transkripsiyon alfabesi ile hazırlanmış olan çeviri yazı metnine yer verilecektir.

Çeviri yazı metni kısmında varak yerine sayfa numaralı gösterim tercih edilecektir. Her sayfanın numarası, sayfanın en başında parantez içinde “(s. 1)” şeklinde verilecektir. Metin içindeki âyetlerin mealleri, ilgili âyetin dipnot kısmında aktarılacaktır. Yine metin içindeki tekrar eden veya yanlış yazılmış olan yerler dipnotta belirtilecek, düzeltilmiş halleri metin içinde yer alacaktır. Tez metnimizde “aleyhisselam” için yaygın olarak kullanılan (a.s.) kısaltması, eserin çeviri yazı metninde ise metnin aslında geçen ve müellif tarafından Arapça ayın-mim harfleriyle yapılan (a.m.) kısaltması kullanılacaktır. Metindeki okunamayan kısımlar üç nokta (...) olarak, doğruluğundan şüphe edilen kısımlar ise soru işareti (?) ile gösterilecektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Hâce Cân Ali Bursevî’ye ait olduğu tespit edilen üç fütüvvetnâmeden TDK nüshası olan “Bahrü’l-Ensâb”, şimdiye kadar sınırlı sayıdaki çalışmaya konu olmuş ve tam metin hâlinde incelenmemiştir. Ayrıca Milli Kütüphane nüshasının tam metin olarak incelenmesi ve hakkında hem kitap hem de makale yazılması sebebiyle, TDK ve Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphanesi nüshaları, Milli Kütüphane nüshasıyla olan farklılıklar ve benzerliklerin incelenmesi noktasında önemli bir yerde durmaktadır. TDK nüshasının tam metin hâlinde incelenmesi ve muhteva, üslup, kaynaklar, şahıs-yer isimleri, gelenekler-meslekler gibi yönleriyle ele alınması, bu konudaki boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. İleride Dokuz Eylül Kütüphanesi nüshası da çalışıldığında, üç fütüvvetnâme nüshası arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görmek mümkün olacak ve TDK nüshası ile beraber sonraki fütüvvetnâme araştırmalarına kaynaklık edeceği şüphesiz olan bir katkı sağlayacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızın konusu olan Bahrü’l-Ensâb, Hâce Cân Ali Bursevî’nin yazmış olduğu fütüvvetnâmenin Türk Dil Kurumu nüshasıdır. Bu nüshada bazı sayfalar rutubetten veya

kötü muhafaza koşullarından dolayı yıpranmış, metin içinde bazı yerler silik ve okunmaz duruma gelmiştir. Bu sebepten dolayı eserin çeviri yazı metni bölümünde bazı kelimeleri yazmak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca fütüvvete ve fütüvvet teşkilâtına ait tarihçe kısmı, daha önce bu kapsamda yapılmış birçok teferruatlı çalışma bulunması ve literatüre katkı sunacak yeni bir gelişme/bulgu olmaması sebebiyle kısa tutmayı tercih ettiğimiz bir bölüm olacaktır. Diğer yandan çalıştığımız sayfalar 1 ila 56. sayfa arasında sınırlandırılmış olup Milli Kütüphane ve Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshalar arasındaki büyük farklılıklardan dolayı tenkitli metin kurulma sürecine gidilmeyecektir.

1.5. Araştırmayla İlgili Literatür

Sülemî, Sühreverdî, en-Nakkaş el-Hartburtî, Necm-i Zerkûb ve Nâsırî'nin Arapça ve Farsça fütüvvetnâmeleri, Burgâzî, Eşref b. Ahmed, Seyyid Hüseyin er-Razavî ve Hoca Can Bursevî'nin Türkçe fütüvvetnâmeleri bulunmaktadır.³

Ahmet b. İyas al-Nakkas el-Harbûtî, Hâtifi, Yasin-i Rufâî, Şeyh Abdülkadir, Şeyh Musa, Şeyh Eşref b. Ahmed, Esrar Dede, Eşrefoğlu Rumî ve Hacı Abdullah-ı Ensari'nin yazdığı eserler de diğer fütüvvetnâmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Çalışma konumuz olan Hâce Cân Ali Bursevî'nin fütüvvetnâmesi hakkındaki çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Ali Torun'un 1998 yılında yazdığı "Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme" kitabında "Hâce-i Cân Ali Fütüvvet-nâmesi" adlı bir başlık altında bu fütüvvetnâmenin bilinen iki nüshası olduğundan bahsedilmiş ve bunların Türk Dil Kurumu Kütüphanesi ile Milli Kütüphane'deki nüshalar olduğu aktarılmıştır. Nüshaların şekil ve içeriklerine değinildikten sonra Hâce Cân Ali'nin Hz. Abbas'ın soyundan geldiği, Sünnî bir akide üzerinde olduğu, kullandığı kaynakları, eseri niçin yazdığı, tahmini yazım tarihi ve ele alınan esnaf taifeleri gibi hususlar hakkında bilgi verilmiştir.⁵

Mehmet Saffet Sarıkaya'nın "XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri" adlı kitabında da "Hoca Can Bursevî Fütüvvetnamesi" başlığı

---

³ Razavî (2014). *Fütüvvet-nâme-i Kebîr* (yay. haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 12-13.

⁴ Razavî (2011). *Fütüvvetnâme-i Tarikat* (yay. haz. Osman Aydın) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 22.

⁵ Ali Torun (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 54-55.

altında, eserin müellifi olan Bursevî hakkında bilgi bulunamadığından bahsedilmekte ve Milli Kütüphane'deki nüshanın içeriğine değinilmektedir.⁶

Konu hakkındaki bir diğer çalışma ise Ali Ertuğrul tarafından kaleme alınmış olan “Hâce Cân Ali Bursevî'ye Ait Fütüvvetnâme'nin Yazma Nüshaları” başlıklı makaledir. Bu makalede, yukarıda bahsetmiş olduğumuz kitaptaki iki nüshanın haricinde Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshadan daha söz edilmiş, böylece üç farklı nüshanın var olduğu saptanmıştır. Makalede bu üç farklı nüshanın şekil, içerik ve kaynakları yönüyle ilgili bilgiler verilmiş, son tespit edilen nüshada geçen tarih kaydı üzerinden de fütüvvetnâmenin yazıldığı ve Hâce Cân Ali Bursevî'nin yaşadığı tarihler hakkında yeni bir değerlendirmede bulunulmuştur. Ayrıca Milli Kütüphane'de yer alan nüshanın 1b-42a varakları arasındaki kısım çeviri yazı olarak sunulmuştur.⁷

2020 yılında ise M. Fatih Köksal ve Bünyamin Ayçiçeği tarafından hazırlanan “İki Fütüvvetname: Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnâmesi - Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi” başlıklı kitapta eserin müellifi, nüshaları, muhtevası, Ahîlik araştırmaları bakımından önemi, dili ve edebi değeri gibi çeşitli başlıklar ele alınmıştır. Yine aynı kitapta Milli Kütüphane'deki nüshanın tıpkıbasım, transkript ve sadeleştirilmiş metnine yer verilmiştir.⁸

Alanla ilgili son çalışma ise Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü'nde yer alan ve M. Fatih Köksal tarafından hazırlanan “Fütüvvet-nâme (Hoca Cân)” başlıklı ansiklopedi maddesidir. Bu maddede de Milli Kütüphane ve Türk Dil Kurumu nüshalarından bahsedilmiş, Milli Kütüphane nüshası; kıssalar, debbağlık, Ahîlik gelenekleri, kullanılan kaynaklar ve edebî dil bakımından incelenmiştir.⁹

---

⁶ Mehmet Saffet Sarıkaya (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 9-10.

⁷ Ertuğrul, a.g.m., s. 249-273.

⁸ Köksal, Ayçiçeği, a.g.e., s. 149-245.

⁹ Mehmet Fatih Köksal (2021). Fütüvvet-nâme (Hoca Cân). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/futuvvet-name-hoca-can>. [Erişim Tarihi: 13 Ekim 2023].

2. FÜTÜVVETNÂMELER

Tarihsel süreç içinde fütüvvetnâmeler, sırasıyla sufilik, fütüvvet teşkilâtı ve Ahî loncaları kapsamında olmak üzere üç farklı türde yazılmıştır. Sufi fütüvvetnâmeleri 9 ve 13. yüzyıllar arasında kaleme alınırken, 13. yüzyıldan itibaren yerini fütüvvet teşkilâtını konu edinen fütüvvetnâmelere bırakmıştır. 13 ve 14. yüzyıllar arasında yaygınlık kazanan fütüvvet teşkilâtı içerikli fütüvvetnâmeler, yine 13. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren Ahî loncaları merkezli fütüvvetnâmeler hâline dönüşmeye başlamış ve 16. yüzyıla kadar güncelliğini muhafaza etmiştir. Her ne kadar yüzyıllar içinde fütüvvetnâmelerin türleri değişiklikler ihtiva etse de özü itibarıyla sufi/tasavvufî temellere dayanmaya devam etmiştir. Fütüvvet kavramı, Hz. Âdem ve Hz. Peygamber başta olmak üzere peygamberlerin üstün huylarıyla açıklanmış, 13. yüzyıldan itibaren ise Hz. Ali'yi de kapsayacak bir anlayışa ulaşmıştır.¹⁰ Bu noktada, Hz. Peygamber'e atfedilen “La fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfekar” (Ali'den başka fetâ/yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur.) şeklindeki hadis başta olmak üzere¹¹ diğer hadislerinde de Hz. Âli'nin meziyetlerinin övülmesi bu gelişmenin başlıca sebeplerindendir.¹²

2.1. Arapça-Farsça Fütüvvetnâmeler

Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin kaleme aldığı “Kitabü'l-Fütüvve” adlı eser, günümüze ulaşan en eski tarihli Arapça fütüvvetnâme olarak bilinmektedir.¹³ Nişabur'da doğan (H. 325 / M. 937), tefsir ve hadis ilimlerinin yanı sıra tasavvufu da ilgilenen Sülemî'nin Kitabü'l-Fütüvve'si önce Türkçe, daha sonra da İngilizce ve Almanca olarak tercüme edilmiştir.¹⁴ Kitabü'l-Fütüvve, beş bölümden oluşmakta ve Hz. Âdem'den (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kadar gönderilmiş olan peygamberleri silsile halinde kaydetmektedir.¹⁵ Tasavvuf ile fütüvvet arasında çok

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak (1996). Fütüvvetnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 264-265.

¹¹ Aclûnî'nin *Keşfü'l-Hafâ* adlı hâdis rivayetlerini topladığı eser ile Taberî'nin *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı tarih kitabında geçtiği belirtilmektedir. Bkz. Mehmet Saffet Sarıkaya (2012). “Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnâmeler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, s. 43.

¹² Mehmet Şeker (2011). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin “Muhtasar Fütüvvet-Nâme”si*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 166.

¹³ Komisyon (2020). Fütüvvet. *Temel İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 106-107.

¹⁴ Süleyman Uludağ (2010). Sülemî, Ebû Abdurrahman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 38, S. 53-54.

¹⁵ Ekrem Erdem (2021). Fütüvvetnâmelerin Türleri ve Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnâmelerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, s. 93.

kuvvetli bir ilişkinin olduğu belirtilen eserde¹⁶ fütüvvet ahlakı incelenmiş ve her ahlak kaidesi, bir hadis veya mutasavvıf sözüyle desteklenmiştir. Bahsi geçen sözlerin hepsi, söyleyen kişiden Sülemî'ye kadar gelen bir senet halinde nakledilmiştir. Eserde, her hâl ve her vakte göre bir çeşit fütüvvet anlayışının var olduğundan söz edilmiştir.¹⁷ Kitabü'l-Fütüvve'nin yanı sıra Miftâhu'r-Rekaik, Risaletü'l-Fütüvve, Kuşeyrî Risalesi ve Kabusnâme gibi Arapça-Farsça çeşitli fütüvvetnâmeler yazılmış, Türkçe fütüvvetnâmeler de neşredilmeye başlanmıştır.¹⁸

2.2. Türkçe Fütüvvetnâmeler

Geniş bir külliyata sahip olan Türkçe fütüvvetnâmelerin hepsini bu başlık altında saymak mümkün olmasa da öne çıkan bazı Türkçe fütüvvetnâmeler ve içerikleriyle ilgili malumâtlar aşağıda zikredilecektir.

2.2.1. Burgâzî Fütüvvetnâmesi

Çobanoğlu Yahyâ b. Halil el-Burgâzî tarafından 13. yüzyılda kaleme alınan Fütüvvetnâme, bilinen ilk Türkçe fütüvvetnâme olma özelliğiyle dikkat çekmektedir.¹⁹ Eserde, fütüvvetin manası, ruhu ve derecelerinden bahsedilmekte, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fetalık vasıfları ve bunların Hz. Ali'ye intikal etmesi gibi konular ele alınmaktadır.²⁰

Burgazi Fütüvvetnâmesi'nde ve diğer ilk Türkçe fütüvvetnâmelerde Ahîliğin gayesinin nizam-ı âlem (âleme nizam vermek) ülküsünü ve insanların iki cihandaki saadetlerini sağlamak olduğu belirtilmiştir.²¹ Burgâzî'nin fütüvvetnâmesi, iki farklı yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.²²

---

¹⁶ Komisyon, s. 107.

¹⁷ Ebu Abdirrahman Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemî (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 4-5, 24.

¹⁸ Ocak, Fütüvvetnâme. s. 264.

¹⁹ Komisyon (2020). Fütüvvet. *Temel İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 107.

²⁰ Torun, a.g.e., s. 49.

²¹ Oğuz Çetinoğlu (2021). *Ahî Evran Ahîlik: Fütüvvet ve Fütüvvetnâmeler*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, s. 209.

²² Bkz. Ayhan Pala (1983). *Burgazi Fütüvvetnamesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Kaan Yılmaz (2006). *Burgazi Fütüvvetname Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

2.2.2. Seyyid Hüseyin Gaybî Fütüvvetnâmesi

Sufi fütüvvetnâmeleri alanındaki ikinci Türkçe eser ise Fatih Sultan Mehmed devrinde Seyyid Gaybî b. Şeyh Hüseyin tarafından yazılmış, eserde fütüvvete ait gelenekler, fütüvvet nisbeti, fütüvvetin âdabı ve erkânı gibi konular tafsilatlı olarak ele alınmıştır.²³ Fütüvvetnâme metni Mehmet Şeker tarafından kitap halinde neşredilmiş ve sosyal hayat (inanç, hayata bakış, görgü kuralları), fütüvvet ehlinin sohbeti, şed bağlama, helva pişirmek ve dağıtmak, giyeceklerin çeşitleri ve renkleri gibi başlıklar açısından incelenmiştir.²⁴

2.2.3. Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvetnâmesi

Fütüvvetnâmelerin büyük çoğunluğu mensur (düz yazı) şeklinde yazılmasına rağmen, Şeyh Eşref b. Ahmed'in yazdığı Fütüvvetnâme, bilinen ilk Türkçe manzum (şiir) tarzda kaleme alınmış olmasıyla dikkat çekmektedir.²⁵ Bugüne kadar Türkçe yazıldığı tespit edilen üç manzum fütüvvetnâmeden biri olan ve 444 beyitten oluşan bu eserin 1452'de Edirne'de istinsah edildiği bilinmektedir.²⁶ Eserde fütüvvetin temel ilkelerinden bahsedilmektedir. Bu doğrultuda güzel ahlak ve iyi huy, nefisle mücadele, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uymak, Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesine tabii olmak, hak ve adalet üzere olmak, yalandan sakınmak, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkese sevgi nazarıyla bakmak ve er kişinin taşıması gereken özellikler gibi konular ele alınmıştır.²⁷ Fütüvvetnâme, Mustafa Güneş tarafından "Fütüvvet-Nâme: İyilik Kitabı" adıyla kitap çalışması olarak yayınlanmıştır.²⁸

2.2.4. Razavî Fütüvvetnâmesi

Seyyid Hüseyin b. el-Seyyid Alaeddin el-Hüseyinî el-Razavî'nin "Miftah el-Dekaik fi Beyan el-fütüvvet ve'l-Hakaik" adlı eseri de Türkçe kaleme alınmış olan

²³ Cemal Anadol (1991). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, s. 32.

²⁴ Bkz. Şeker, a.g.e., s. 181-327.

²⁵ Aynur Kurt (2019). "Anadolu'da Bilinen İlk Türkçe Manzum Fütüvvetnâme Olan Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvetnâmesinde Dinî-Tasavvufî Muhtevâ", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, s. 122.; Erdem, a.g.m., s. 91.

²⁶ Torun, a.g.e., s. 57.; Kurt, a.g.m., s. 118.

²⁷ Kurt, a.g.m., s. 122.

²⁸ Bkz. İznikli Eşref bin Ahmed (2016). *Fütüvvet-Nâme: İyilik Kitabı*. (haz. Mustafa Güneş) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

fütüvvetnâmelerden olup, fütüvvet dereceleriyle ilgili bilgiler vermektedir.²⁹ “Fütüvvetnâme-i Kebîr” adıyla da bilinen bu eserde lonca teşkilâtlarının fütüvveti içeren âdetleri teferruatlı bir şekilde aktarılmış, ayrıca Bektaşîlikle ilgili hususlara da değinilmiştir.³⁰ Alevî-Bektâşî gelenekleri hakkında bilgi veren fütüvvetnâme, Şii unsurların ağırlığı ile dikkat çekmektedir. Sadullah Gülten ve Hacı Yılmaz tarafından yayına hazırlanan eser, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yayımlanmıştır.³¹

Diğer fütüvvetnâmelerde görülmeyen bir husus olarak, Razavî'nin bu eserinin nüshalarının çok fazla oluşu dikkat çekmektedir. Nüshaların bolluğunun eserdeki bazı bilgi ve kavramlarda tahrifata yol açtığı, aslına en yakın nüshasının ise TDK Kütüphanesi'nin A/332 numaralı yazmasında 152 ila 266. sayfalar arasında bulunduğu ifade edilmektedir.³² Tez çalışmamızın konusu olan Hâce Cân Ali Bursevî'ye ait olan Bahrü'l-Ensâb adlı Fütüvvetnâme de A/332 numaralı bu yazmada 1 ila 56. sayfalar arasında yer almaktadır.³³

2.2.5. Esrar Dede Fütüvvetnâmesi

Esrar Dede adıyla bilinen Mevlevî Seyyid Muhammed b. Ahmed tarafından H. 1211 / M. 1796 yılında telif edilen Fütüvvetnâme'de fütüvvetin ahlakî özellikleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Şeyh Eşref b. Ahmed'in Fütüvvetnâme'si gibi manzum olarak yazılan eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.³⁴ Fütüvvetnâmede yer alan beyitler, Mustafa Güneş tarafından “Fütüvvet-Nâme-i Esrar ve Ahîlik” adıyla hazırlanan kitapta günümüz Türkçesiyle okuyucuya sunulmuştur.³⁵

2.2.6. Sabuncuoğlu Şerafeddin Fütüvvetnâmesi

15. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde cerrahlık yapmış olan Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından yazılan bu eser Milli Kütüphane'de Yz. A 6031 numarasıyla kayıtlıdır. İnternet ortamındaki kataloğa “Müşerrefeddin” adıyla kaydedilen bu fütüvvetnâmenin yazma metni incelendiğinde müellifin “Müşerrefeddin” değil “Şerafeddin” olduğu görülmüştür.

---

²⁹ Anadol, a.g.e., s. 32.

³⁰ Franz Taeschner (1953). “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, çev. Fikret Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 15, Sayı 1-4, s. 22-23.

³¹ Razavî, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*, s. 13.

³² Torun, a.g.e., s. 51.

³³ Türk Dil Kurumu Kütüphanesi A/332 No'lu Yazma Eser, *Bahrü'l-Ensâb*, s. 1-56.

³⁴ Torun, a.g.e., s. 57.

³⁵ Bkz. Mustafa Güneş (2020). *Fütüvvet-Nâme-i Esrar ve Ahîlik*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Besmele, hamdele ve salve kısmından sonra eserin neden telif edildiği anlatılmış, içerik olarak ise şeddin kuralları, üstad ve yol kardeşliği edinmenin usulleri, helvayı bir şehirden başka bir şehire göndermenin hikmeti gibi konulara yer verilmiştir. Eser, Hâce Cân Ali Bursevî'ye ait fütüvvetnâmenin Milli Kütüphane nüshasını da konu edinen “İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnâmesi-Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi” başlıklı kitapta metin ve inceleme hâlinde yayınlanmıştır.³⁶

2.2.7. Eşrefoğlu Fütüvvetnâmesi

14. yüzyılda İznik'te dünyaya gelen ve Kâdiriyye tarikatına bağlı Eşrefiyye kolunun kurucusu olarak tanınan mutasavvıf Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olduğu düşünülen birçok eserden biri de fütüvvetnâme içerikli bir risâledir. Mesnevi tarzında yazılmış bu risâlede, müellifine dair açık bir bilgi olmasa da diğer eserler gibi risâlenin başında müstensih tarafından düşülen ve eserin Eşref b. Ahmed'e ait olduğunu belirten bir kayda rastlanılmaktadır. Buradan hareketle Orhan Bilgin'in Eşrefoğlu Rûmî'nin babası Eşref b. Ahmed adıyla neşrettiği eser³⁷, Yunus Emre Yiğit tarafından Eşrefoğlu Rûmî'ye ait bir Fütüvvetnâme olarak kitap şeklinde yayınlanmıştır.³⁸

2.2.8. Diğer Türkçe Fütüvvetnâmeler

Detaylı bilgileri yukarıda verilen fütüvvetnâmelerin haricinde Milli Kütüphane'de *Derviş Mim Ahmed Fütüvvetnâmesi* ve *Şeyh Ahmed el-Halvetî Fütüvvetnâmesi*, Millet Kütüphanesi'nde *Kitab-ı Sakkâ*, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde *Selmân-ı Pak Fütüvvetnâmesi*, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi'nde *Seyyid Mehmed Hayri Fütüvvetnâmesi*, Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde *Şeyh Abdülkadir Fütüvvetnâmesi*, Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'nde *Şeyh Germiyânî Fütüvvetnâmesi*, Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Şeyh Musa Fütüvvetnâmesi* ve *Yâsin-i Rufa'î Fütüvvetnâmesi*, Koyunoğlu Müzesi'nde *Şeyh Yahya Efendi Fütüvvetnâmesi* ve *Yahyâ Âgâh Fütüvvetnâmesi* adıyla kayıtlı fütüvvetnâmeler ile çeşitli kütüphanelerde yazarı bilinmeyen pek çok Türkçe fütüvvetnâme bulunmaktadır.³⁹

³⁶ Bkz. Köksal, Ayçiçeği, a.g.e., s. 16-147.

³⁷ A. Necla Pekolcay, Abdullah Uçman (1995). Eşrefoğlu Rûmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, s. 480, 482.

³⁸ Bkz. Eşrefoğlu Rûmî (2023). *Fütüvvetnâme* (yay. haz. Yunus Emre Yiğit) İstanbul: İber Yayınları.

³⁹ Torun, a.g.e., s. 514-516.

3. HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB ADLI FÜTÜVVETNÂMESİ (TDK A/332 1-56) VE TAHLİLİ

3.1. Hâce Cân Ali Bursevî ve Bahrü'l-Ensâb Adlı Fütüvvetnâmesi

Kimliği hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Hâce Cân Ali Bursevî, eserinde Hz. Peygamber'in amcası olan Hz. Abbas'ın soyundan geldiğini ve onun kırk birinci kuşaktan torunu olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Yazmış olduğu fütüvvetnâmedeki ifadelerden; Bursevî künyesini kullandığı, dini ilimlere haiz bir kişi olduğu, Arapça-Farsça bildiği, tefsir, fıkıh ve tarih alanındaki belli başlı bazı kitapları okuduğu anlaşılmaktadır.

Hâce Cân Ali'nin yazdığı Fütüvvetnâme'ye ait üç farklı el yazması nüsha tespit edilmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nin Yazma Eserler Bölümü'ndeki 27464 numaralı yazma eserde bulunan nüshanın yazarı Hoca Can olarak belirtilmekte ve eser, "Fütüvvetnâme" adıyla kayıtlı olup 2a-43b varakları arasında bulunmaktadır.⁴¹ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunan nüsha, Hoca Cân Bursevî'ye ait "Fütüvvet-nâme" adıyla kaydedilmiş ve 1a-43b varakları arasında yer almaktadır.⁴² Son nüsha ise Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde Yazma A/332/1 No'lu "Bahrü'l-ensâb" adıyla isimsiz olarak kayıtlı bulunmakta ve 1-151. sayfalar arasında yer almaktadır.⁴³ Bu noktada, tez çalışmamızın ilgili bölümünde çeviri yazı metni verilen Bahrü'l-Ensâb'ın yazarının, eserde geçtiği şekliyle: "Hâce Cân Ali Bursevî" olarak belirtilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi'nde bulunan yazmadaki kayıt doğrultusunda, hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Bursevî'nin, eserini H. 1102 / M. 1691 yılında kaleme aldığı ve sonrasında tespit edilemeyen bir tarihte vefat ettiği düşünülmektedir.⁴⁴

Eserin TDK nüshasında 2-56. sayfaları arasında yer alan giriş kısmından sonra 57-76. sayfalar arasında *Taife-i Habbazan (Ekmekçiler)*, 77-102. sayfalar arasında *Taife-i*

---

⁴⁰ Ertuğrul, a.g.m., s. 251.

⁴¹ Hoca Can, *Fütüvvetname*. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Bölümü 27464 No'lu Yazma Eser, v. 2a-43b.

⁴² Hoca Cân Bursavî, *Fütüvvet-nâme*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, TY. A/870 No'lu Yazma Eser, v. 1a-43b.

⁴³ Hâce Cân Ali Bursevî, *Bahrü'l-Ensâb*. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi A/332 No'lu Yazma Eser, s. 1-151.

⁴⁴ Ertuğrul, a.g.m., s. 251, 252.

Debbağın (Dericiler), 102-110. sayfalar arasında *Taife-i Başmakçılar (Ayakkabıcılar)*, 110-122. sayfalar arasında *Taife-i Cullahan (Çulcular)*, 122-129. sayfalar arasında *Taife-i Derziler (Terziler)*, 129-133. sayfalar arasında *Taife-i Kişeciler (Keçeciler)*, 133-139. sayfalar arasında *Taife-i Kalaycılar*, 139-145. sayfalar arasında *Taife-i Suzenger (İğneciler)* ve 145-151. sayfalar arasında *Taife-i Na'lbend (Nalbantçılar)* başlıkları gelmekte ve her başlık altında ilgili sanatın kökeni, adabı ve erkânı gibi konular hakkında bilgiler verilmektedir.⁴⁵

3.2. Dili ve Üslubu İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb

Türkçe ve mensur bir şekilde yazılmış olan Bahrü'l-Ensâb'ın dili genel manada sade ve içerdiği eski Türkçe kelimelere rağmen büyük ölçüde anlaşılır bir hüviyete sahiptir.

Eserde Kur'an-ı Kerim âyetleri, hadis-i şerifler, tefsirler ve fetvalar gibi çeşitli dinî metinler Arapça hâlleriyle iktibas edilmiş, bahsi geçen metinlerin büyük bir kısmı Türkçe olarak açıklanmıştır. Sayısı oldukça az olmakla birlikte, sözü edilen konular çerçevesinde Farsça beyitlere de yer verilmiş ve yine Türkçe anlamları sunulmuştur. Eserdeki konu geçişleri, birbirinden bağımsız ve irtibatsız bir intiba uyandırmakta, ayrıca birkaç husus üzerinde tekrar tekrar durulduğu görülmektedir. Yine metin içinde bazı kelimelerin yanlışlıkla iki kere yazıldığı dikkat çekmekte, bu durumun müellif yazımından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bahrü'l-Ensâb'da ele alınan konular, Kur'an-ı Kerim âyetleri, hadisler, peygamber kıssaları ve tevarih (tarih) kitaplarında geçen olaylar delil gösterilerek aktarılmakta, bu hususlarda şüphesi olanlara birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır. “Nazar eylesün” (baksın), “görsün” ve “fetva itdürsin” (ettirsin) gibi ifadelerle kaynaklara bakılması veya fetva istenmesi gerektiği belirtilmiş, daha sonra mevzuyla ilgili alınmış olan fetva hükümlerine yer verilmiştir. Eserin yazıldığı tarih göz önüne alındığında, Eski Anadolu Türkçesi özelliği taşıyan metinlerin üretildiği dönemde kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

---

⁴⁵ Ertuğrul, a.g.m., s. 254, 255, 256.

3.3. Muhtevası İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb

Eserin ilk sayfasında müellifin adı⁴⁶, ikinci sayfasında ise bir fütüvvet silsilesi yer almaktadır.⁴⁷ Üçüncü sayfada Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait bir hadis, Arapça metin hâlinde verilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber tarafından şeriat, tarikat, hakikat, marifet, edeb, ibadet, akıl, muhabbet, şevk, tevekkül, kanaat, sıdk, yakın ve fakr hakkında tarifler yapılmakta ve diğer peygamberler üzerine fahr etmesinden bahsedilmektedir. Eser, bu giriş kısmından sonra "Bahrü'l-Ensâb ez cümle sanayi" şeklinde bir başlık açılarak devam etmektedir.

"Bahrü'l-Ensâb" başlığının altında diğer fütüvvetnâmelerde de âdet olduğu üzere hamdele ve salvele getirildikten sonra Enbiyâ Sûresi'nde geçen, Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini ifade eden âyete yer verilmektedir.⁴⁸ Âyetten sonra "İmdi devr-i Âdem'den Hâtemü'n-Nebiyîne gelinceye peygamberlerin ve evliyâların aşhâblarının işlediği şan'atlarını beyân ider" diyerek Bahrü'l-Ensâb'ın içeriği hakkında bilgi verilmektedir.

Hadîd Sûresi'nde geçen, Allah'ın demiri indirmesi ve demirin hikmetinin anlatıldığı âyete atıf yapıldıktan sonra; Hz. Âdem'in demiri işlemesi, çift sürmesi, etmekçilik (ekmekçilik) etmesi, şikâr (avcılık) etmesi, dibagat (tabaklama) ve cullahlık etmesi gibi çeşitli meslek kollarındaki uğraşlarına yer verilmekte ve bu mesleklerin diğer peygamberler tarafından da devam ettirildiği ifade edilmektedir. Bakara Sûresi'nde geçen "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti." âyeti doğrultusunda da Hz. Âdem'e verilen ilim ve sanattan bahsedilmekte, bu sanata inanmayan ve az önce zikredilen âyeti inkâr edenlerden söz edilmekte, müftüye sorulan fetvayı tahfif (hafifletmek) edenlere şer'an (şeriat açısından) neyin lazım geldiği sorularak cevap istenmektedir.⁴⁹ Cevaben, şeriata uygun olan bu fetvayı tahfif edenlerin tereddütsüz kâfir olacağı ifade edilmiş ve delil olarak âyete uygun bir hadise yer verilmiştir. Bu hadisin İbn Abbas ve Katâde tarafından rivayet edilen ve ulemâ katında makbul görülen bir hadis-i kudsî olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Hadisten sonra demirciler için sahtiyân (tabaklanmış deri) tutmak, tennûre (tandır) eylemek ve incir yaprağından örtünmek gibi âdetlerin ne zamandan kaldığı aktarılmış, şüphesi olanların Tevarih-i Manzum'a bakmaları ve fetvasını istemeleri ifade edilmiştir. Hz. Cebrail'in Hz.

⁴⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 1.

⁴⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 2.

⁴⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 3.

⁴⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4.

⁵⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 5.

Âdem'e ilm-i sanayi için dört top cevher getirdiği; bunların birincisinin temr, ikincisinin altın, üçüncüsünün gümüş, dördüncüsünün kalay olduğu aktarılmış ve Arapça bir metne yer verilmiştir. Taş ile demirde çakmaktan ateş çıkmasının sebebinin bu olduğu belirtilmiş ve bu konuda şüphesi olana da yine Bakara Sûresi'nde geçen "*Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti.*" âyetinin tefsirine bakması tavsiye edilmiştir.⁵¹ Daha sonra ise Vakıa Sûresi'nde geçen "*Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi; onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?*" mealindeki âyete yer verilmiştir. Sonrasında, Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya verilen habbe miktarının farklı olmasının sebebi şeriat açısından açıklanmakta ve bu konuda şüphesi olanın da Tatar Han'ın yedinci cildine ve Sadrü'ş-Şerî'a'ya müracaat etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Buğdayın dânelerinin Hz. Âdem zamanında bin dirhem, bazılarının da sekiz yüz dirhem olduğu; her peygamberin ef'aline (fiiller) göre eksile eksile yedi yüze geldiğinden bahsedilmekte, bundan sonrası için "*amelimize göre eksilmesin, Allah saklasın*" şeklinde dua cümleleri yer almaktadır.⁵²

Hz. Âdem'in cennetteki yasak ağaca yaklaşması ve böylece Allah'ın emrine karşı gelmiş olması hadisesi ele alınmakta ve Allah'ın Hz. Âdem'e "*niçin emrime itaat etmedin?*" diye sorduğu ifade edilmektedir. Bunun üzerine Hz. Âdem'in pişman olduğu ve bundan sonra Allah'ın emirlerine itaatkâr olacağı şeklindeki verdiği cevaplar aktarılmıştır. Devamında, Allah'ın emrine karşı gelmeleri ve şeytanın sözünü dinlemeleri sebebiyle Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmeleri, Hz. Âdem'in başta bunu istemediği ancak daha sonra Allah'ın emrinin yerine getirildiği anlatılmaktadır.⁵³

Bu olayın ardından Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın, cenneti tavaf etmek için Allah'a dilekte buldukları ve bu dileklerinin kabul olduğu, cenneti gördükleri zaman işledikleri günaha istiğfar ettikleri ve Allah'ın da onların duasını ve tevbesini kabul edip günahlarını bağışladığı anlatılmaktadır. Devamında da cennette Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın incir yapraklarıyla örtüdüğü, Hz. Cebrail tarafından asma çubuğunun bellerine dolandığı ve bu esnada Allah'ın yüceliğini zikrederek cennetten çıktıkları; bu zikrin de "*Sübhanâllâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllahu va'llâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd*" olduğu aktarılmaktadır.⁵⁴ Debbağların ve Ahîlerin kuşak kuşanma geleneklerinin dayanağı olarak bu olay zikredilmekte, şüphesi olanın Tefsir-i Uyun'a ve Tatar Han'ın

---

⁵¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 6.

⁵² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 7.

⁵³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 8.

⁵⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 9.

üçüncü cildine bakmaları tavsiye edilmektedir.⁵⁵ Bu anlatılanların Hz. Âdem'den Hz. Peygamber zamanına kadar sözlü ve fiili olarak geldiği, haklarında âyet-i kerîme olmadığı ve fetvaya dayanmadığı ancak icmâ-ı ümmet yoluyla kuvvet kazandığından bahsedilmekte; ayrıca zamanın müftüsünün de böyle söylediği ve bundan şüphesi olanın fetva ettirmesi yönünde ifadelere yer verilmektedir.

Bunun ardından Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten çıktıktan sonraki hayatları anlatılmaktadır. Hz. Âdem'in Serendib Dağı'na, Hz. Havva'nın da Cidde'ye düştüğü; Hz. Âdem'in başı açık ve ayağı yalın bir hâlde Kudüs-ü Şerif'in ve Beytullah'ın yerini kırk kez tavaf eylediği ifade edilmektedir. Beytullah'ın önceden Kudüs'te olduğu, daha sonra Allah'ın emriyle Kâbe'ye döndüğü, burayı da Hz. İbrahim'in yaptığı ve şimdiki kiblemizin burası olduğu aktarılmaktadır. Daha sonra Hz. Âdem'in Kâbe'yi tavaf ettiği sırada ayağının yarılması ve Allah'a yalvarması, bunun üzerine nalın gönderilmesi, bu nalının da Hz. Âdem tarafından Kudüs ovasında çift sürerken giymesinden bahsedilmiş,⁵⁶ bu konuda şüphesi olana da Tevârih-i Manzûme, Tevârih-i Kâmile ve Tevârih-i Taberiyye gibi tarih kitaplarına bakması ve fetva ettirmesi tavsiye edilmiştir. Hz. Âdem'e gönderilen nalının Hz. İdris'e de geldiği, Cemşid tarafından tamamlandığı ve Arafat'ta Hz. Fatıma tarafından giyildiği, ayrıca Mekke halkının da giydiği ifade edilmiş, çizmenin ise Hz. İbrahim'in babasının biraderi tarafından telif edildiği ve Hz. İbrahim tarafından da giyildiği belirtilmiştir. Yine iç edük denilen mest ayakkabısının Hz. İbrahim telifi olduğu, Kâbe'yi inşa ettiği sırada giydiği, mest giymenin Hz. Peygamber'in sünneti olduğu, tıraş olmanın da Hz. İbrahim zamanından geldiği aktarılmıştır. Bu konuda şüphesi olanların da Bakara Sûresi'nin 31. âyeti ile Enbiyâ Sûresi'nin 80. âyetine bakmaları salık verilmiştir.⁵⁷

Yukarıda zikredilen âyetlere inanmayanların kâfir olacağı belirtilmiş, devamında Hz. Âdem devrinden sonra bahsedilen sanayilerin Hz. İdris ve Cemşid'in telifi olduğu bildirilmiştir. Ardından Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Arafat'ta buluşması, birbirleriyle muhabbetleri sonucu Allah emrine razı gelerek Besmele çekip çoğalmaları, helal yoldan kazanmaya ve sanat işlemeye niyet edip Besmele çekmeleri ve İslâm kuşağını kuşanmalarından söz edilmiştir. Haram şeylere Besmele çekenlerin de imanlarını ve nikâhlarını tazelemeleri gerektiği haber verilmiş, bu konuda fetva olduğu söylenmiştir.

---

⁵⁵ Eserde geçen kaynaklarla ilgili ayrıntılı bilgiler, bir sonraki başlıkta verilecektir.

⁵⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10.

⁵⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11.

Sonrasında canbaz, hokkabaz, güreşçi ve kuklacıların la'blarına (oyun) helal muamelesi yapanların da -Ebüssüûd'un fetvası kaynak gösterilerek- tevbe-istiğfar etmeleri, iman ve nikâh tazelemeleri gerektiği söylenmiştir. Daha sonra ahîlik geleneğindeki “başka çıkmak” meselesi hakkında bilgi verilmiştir. Başka çıkmak; çırağın, ustasından gerekli eğitimleri ve izinleri almasından sonra mesleğini kendi başına icra etme hakkını tanımlamaktadır.⁵⁸ “Başka çıkarmak”ın sünnet olduğu; başka çıkacak olan şakirdin, tekbir âyetiyle⁵⁹ ve hadisle “Allah’ın buyruğu ve Peygamber’in sünnetidir” diyerek bir kuşak veya peştamal ile kuşandırıldığı anlatılmakta⁶⁰, Hz. Peygamber’in kuşandığı kuşağın “İslâm kuşağı” olduğu belirtilmektedir. Allah’ı bir bilmek, Peygamber’i hak bilmek, şeriata rıza göstermek, Kelâm-ı Kadim’i (Kur’an-ı Kerim) delil göstermek, Çârâyâr’i (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) kabul edip onlara muhabbette bulunmak, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Hz. Abbas, muhacir, ensar ve tabiine muhabbet beslemek, onların gittiği yoldan gitmek gibi huy ve davranışların da İslâm kuşağına ait hususiyetler olduğundan söz edilmektedir. Daha sonra tekrar Hz. Âdem dönemine geri dönmekte ve Allah’ın Hz. Cebrail aracılığıyla erkekli dişili olmak üzere Hz. Âdem’e kırk çift koyun gönderdiğinden bahsedilmektedir.⁶¹

Koyunlar hakkında Allah’ın meleklerle konuştuğu; “Habibim Muhammed Mustafa dilince ona ganem derler” dediği, koyunların faydalarından bahsettiği, koyunun enbiyaların ve evliyaların gıdası olduğu yönündeki rivayetlerden sonra Bakara Sûresi’nin 30. âyeti ile Necm Sûresi’nin 9. âyetine yer verilmektedir. Koyunun, meleklerin nurundan yaratıldığı, ölüm gamı çekmediği ve bundan dolayı da kendisinin Hakk yoluna kurban edilmesini kabul ettiği, Hz. Cebrail’in cennetten getirdiği koyunların sütünü sağıp Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya içirdiği, Hz. Peygamber’in Mirac gecesinde süt içmesi gibi hususlardan da bahsedilmiş⁶², nasıl boğazlandığı konusunda ihtilaf olduğundan söz edilmiştir. Ne şekilde olursa olsun, boğazlanmış olmasının kasaplar tarafından delil olarak görüldüğü, şüphesi olanın Enbiyâ Sûresi’nin 80. âyetine bakması gerektiği ifade edilmiştir. Devamında bayram namazlarındaki tekbirlerin sebebinin Hz. Âdem’in koyunları Besmele çekip tekbir getirerek boğazlaması olduğu, koyunun kanından derisine

---

⁵⁸ Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan (2003). “Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 146, s. 61.

⁵⁹ İsrâ Sûresi, 17/111: “Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten münezzeh olduğu için bir dayanağa da ihtiyacı olmayan Allah’a hamdedirim” de ve tekbir getirerek O’nun şanını yücelt!”

⁶⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 12.

⁶¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13.

⁶² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 14.

hice yazıldığı ve hicenin Kur'ân-ı Kerim'in temeli ve aslı olduğu, Hz. Âdem'in bütün sanayiye, hicenin tefsirinden gördüğünden bahsedilmektedir. Bayram namazının ilk tekbirinin farz olduğu ve kesilen kurbanın bildirilmesi için getirildiği, diğer tekbirlerin ise bayram namazı gibi vacib olduğu, hutbenin müstehab hükmünde olduğu ifade edilmiştir. Bu bahisten sonra, Hz. Âdem'in Kudüs'te çift sürerken deri giymesi, soğukta tüylü, sıcakta ise tüysüz deri kullanması, bunun kürkçüler ve deмбаğlar tarafından delil olarak görülmesi, Hz. Cebrail'in Allah'ın emri üzerine Hz. Âdem'e dibagat ilmini öğretmesi, Hz. Âdem'in İnsan ve hıncır derisi dışında, başta koyun olmak üzere cümle hayvanat derisini dibagat etmesi⁶³, insan ve hıncır derisinin neden dibagat edilmediği gibi konular ele alınmıştır.

Hz. Âdem'in dibagat ettiği deriyi Hz. Şit devrine kadar giymesi, o zaman pamuk ve ketenin olmaması aktarıldıktan sonra Nuh tufanına kadar deмбаğların delilinin olmadığı, bu konuda şüphesi olanların Şerh-i Seyyid Alizâde'den fetva ettirmesi gerektiği gibi meselelerden sonra da Allah'ın Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Âdem'e öğrettiği mesleklerden bahsedilmektedir. Bu doğrultuda Hz. Âdem'in önce demircilik, ardından çiftçilik, deмбаğlık, ekmekçilik, unculuk gibi meslekler yaptığı aktarılmış, Hz. Âdem'den sonra Hz. Davud'un da zerre, kilit ve hasırı işlediği, Hz. İbrahim'in de Kâbe'yi hasır ile yaptığı ifade edilmiştir. Hz. Âdem'in işlediği san'atlardan şüphe edenlerin fetva ettirmesi söylendikten sonra Hz. Şit⁶⁴, Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Salih ve Hz. Talut'un⁶⁵ işlediği sanatlar ele alınmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'e kadar gelmiş olan bütün peygamberlerin sanat işlemleri, yetim ve fakiri gözetmeleri gibi hususlarından bahsedilmiş ve bunları inkâr edip "haklarında âyet yoktur" diyenlerin şeriat açısından hükmü sorulmuştur. Cevap olarak, böyle diyenlerin tevbe-istiğfar etmeleri, imanlarını ve nikâhlarını tazelemeleri gerektiği, haklarında âyet ve hadislerin olduğu ve farz-ı kati surette olduğu beyan buyurulmuş,⁶⁶ bu hususta Enbiyâ Sûresi'nin 80. âyeti misal olarak verilmiştir. Daha sonra Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çölmekte (çömlek) yemek pişirip yemelerinin çömlekçi ve kazancıların delili olması, Hz. Peygamber'in din ve beden ilimleri hakkındaki hadisi⁶⁷ ve Allah'ın Hz. Cebrail aracılığıyla Hz. Âdem'e çift sürme ve buğday ekmeği öğretmesi gibi konulardan bahsedilmiştir. Hz. Âdem'e öğretilen

---

⁶³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 15.

⁶⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16.

⁶⁵ Metinde "Talut Peygamber" şeklinde geçmektedir. Bkz; *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16.

⁶⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 17.

⁶⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 18.

bütün sanatlarla ilgili olarak Bakara Sûresi'nin 31. âyeti ile Enbiyâ Sûresi'nin 80. âyetine tekrar yer verilmiş, Hz. Âdem'in Kudüs'te fakirlere su dağıttığı ve sakalık ettiği⁶⁸, bunun sakaların delili olduğu aktarılmıştır.

Hz. Âdem'in çiftçilik, unculuk ve ekmekçilik yaptığı ifade edildikten sonra cennetten çıkarılan öküzlerin ağlaması üzerine yeryüzünde yetişmeye başlayan sebze ve bitkilerden bahsedilmiş, Hz. Cebrail'in Şems Sûresi'nin ilk âyetini okuyarak Hz. Âdem'e çift sürmeyi talim ettirmesi anlatılmıştır. Ekme-sulama, biçme, sürme, un etme ve pişirip yeme gibi işlerin bir günde bittiği ve sofraya kurup yemek yemenin o zamandan kaldığı nakledilmiştir.⁶⁹

Sofra kurma âdetinden sonra beş vakit namazın ardından yapılan tesbihatın da Hz. Âdem zamanından gelmiş olduğu belirtilmiş; Hz. Âdem'in akşama doğru "Sübhanallah", sabaha doğru "Elhamdülillah" ve gün doğumuna yakın da "Allahu Ekber" dediği, ondan sonra gelen diğer peygamberlerin de bu tesbihler ile ibadet ettiği rivayet edilmiştir. Tesbihat bahsinin ardından, bazı önemli olaylar üzerine Hz. Âdem'in sabah, Hz. İbrahim'in öğle, Hz. Musa'nın ikindi, Hz. Yunus'un akşam ve Hz. Peygamber'in yatsı namazını kıldığı, daha sonra da Mirac gecesinde beş vakit namazın ümmet-i Muhammed'e hediye olarak getirildiği beyan edilmiştir. Beş vakit namazın hak olduğu ifade edilmiş, Allah'ın mukarreb meleklerinin dört tane olduğu (Cebrail, İsrail, Mikail, Azrail) ve görevleri anlatılmıştır.⁷⁰

Dört melekten sonra dört kutsal kitap ve hangi peygambere hangi renk kaplı ciltle gönderildiği hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'e gönderilen Kur'an-ı Kerim'in Hz. Osman tarafından cem edilip yazıldığı, Hz. İsa ile Hz. Peygamber'e gökten sofraya indirildiği, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın ektiği habbelerden buğday ve arpa bittiği, Kur'an-ı Kerim'in kaç sûre, kaç âyet, kaç harf olduğu gibi konulara da değinilmiştir.⁷¹

Hz. Âdem'in cennetten çıktığı sırada yanında Hacerü'l-Esved, asa, pamuk çekirdeği, incir sütü ve incir yaprağı bulunması da Bahrü'l-Ensâb'da ele alınan bir diğer meseledir. Bu bağlamda Hacerü'l-Esved'in ilk başta beyaz olduğu, daha sonra Hz. Âdem'in isyanından dolayı karardığı, hacıların tavaf ve ziyaretgâh noktası olduğu, Allah'ın Hz. Âdem'e vermiş olduğu ahidnâmeyi buraya koyduğu ve kıyamet günü Arafat meydanında

---

⁶⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 19.

⁶⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20.

⁷⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 21.

⁷¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22.

okunacağı inancı paylaşılmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'in parmağında olan hatemden (mühür) bahsedilmiş, sırasıyla bütün peygamberlere devrettiği ve Hz. Süleyman'a geldiği, Süleyman Peygamber'in bu mühür-i şerif ile yetmiş iki dil konuştuğu ve üzerine Râfîzî mezhebinin dilini de söylediği ifade edilmiştir. Daha sonra mühürün Hz. Peygamber'e ulaştığı, üzerinde "La ilahe illallah Muhammedün resulullah" yazdığı, Dört Halife'nin geleceğinin yazılı olduğu ve bu konu hakkında âyet ile hadis olduğu, şüphesi olanın Tevbe (Berâet) Sûresi'ne bakması ve fetva istemesi yönünde açıklamalarda bulunulmuştur.⁷²

Dört halifeye şetm eden (söven) Râfîzîlerin katli için fetva çıktığı ve Ebû's-Su'ud'un böyle yazdığı aktarılmıştır. İsrâ Sûresi'nin 70. âyeti, taş ve toprak ilişkisi, helal rızık kazanmaya niyet edip rızıkın Allah'tan geldiğini bilme, elinin emeğini yeme ve kifaf-ı nefis (ölmeyecek ve kendine yetecek kadar gıda) ile yetinme gibi hususlar da burada ele alınan diğer konular olmuştur.⁷³

Kesbin yani çalışıp kazanmanın, sanat ve ilmin farz olduğu; çalışmayı farz bilen kişinin, yaptığı işten kazandığının helal olacağı söylenmiş ve çalışma farz olmasa enbiyanın, evliyanın ve ümmet-i Muhammed'in bu konularla meşgul olmayacağı ifade edilmiştir. Yine Hz. Âdem'le ilgili olarak bin eriş boyunda olması, inlemesi, soğuk ve sıcak belirtilerinden dolayı gökteki meleklerin huzursuz olması, bunun üzerine Allah'ın emriyle Hz. Cebrail tarafından Hz. Âdem'in boyunun yetmiş iki erişe indirilmesi anlatılmakta; başka bir seferde de mübarek bir makasla başının tıraş edilmesi, Hz. Peygamber'e gelen tıraş sünnetinin ise Hz. İbrahim'den gelmesi hususu aktarılmaktadır.

Selman-ı Farisi hakkında da dellakların (tellak) piri olup olmadığı hakkında soru sorulup cevap istenmiştir.⁷⁴ Berberlerin ve dellakların pirinin, şeriata uygun tıraş yapıyorsa Hz. İbrahim olduğu; şeriata uygun tıraş yapmıyorsa İblis olduğu belirtilmiştir. Tekrar Hz. Âdem'in işlediği sanatlardan bahsedilmiş ve Bakara Sûresi'nin 31. âyeti örnek gösterilmiştir. Hz. Âdem'in çift sürme işini Kudüs ovasında yaptığı, burada Hz. Cebrail ile aralarında geçen sınır belirleme mevzusu anlatılmış⁷⁵ ve sınır belirlerken kullanılan taşın "sakar" adı verilen Kâbe-i Şerif'in mihrabı olduğu nakledilmiştir. Hz. Âdem ile Hz. Cebrail arasında gerçekleşen olayın güreşçiler ve hammallar için delil olduğu, Hz.

---

⁷² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 23.

⁷³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 24.

⁷⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 25.

⁷⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 26.

Peygamber'in Ebu Cehil ile greŖip greŖmediđi, bu konuda müftünün söylediği ve Ŗphesi olanın fetva ettirmesi gibi konulardan sonra Hz. Âdem'in cümle sanatların üstadı ve cümle peygamberlerin de atası olduğu ifade edilmiŖ, bu konuda da En'am Sresi'nin tefsirine iŖaret edilmiŖtir.⁷⁶

Tefsirle ilgili kısımdan sonra Bahrü'l-Ensb'ın giriŖ kısmında Arapça metni yer alan hadisin burada Türkçe anlamı verilmektedir. Hadis metninden sonra, eserde Allah'ın Hz. Peygamber'i (s.a.s.) habib (sevgili) edindiği, lemleri ve cümle mahlkatı onun (s.a.s.) aŖkı için yarattığı ifade edilmektedir. Ardından da İbn Abbas tarafından rivayet edilen baŖka bir hadise yer verilmektedir.⁷⁷ Sonrasında ise Ebu Mansur'un tefsiri ve Bakara Sresi'nin 31. yetinin tefsiri doğrultusunda, Allah'ın Hz. Âdem'e bütün mahlkatın adlarını öğrettiği hatırlatılmıŖ ve bu konuda Ŗphesi olana da Amme ve Tin sürelerinin tefsirine bakmaları tavsiye edilmiŖtir. Devamında, Hz. Âdem'in vefatına yakın Hz. Cebrail'in gelip vasiyetini söylemesini istediği; bunun zerine Hz. Âdem'in Kudüs toprağından dizdiği kerpilere Arap, Acem, Türk, Süryani, İmrani, Efrengi ve Ermeni dilleri baŖta olmak üzere yetmiŖ iki milletin dillerini yazıp kazıdığı ve bu yetmiŖ iki milletin Hz. Âdem'in yetmiŖ iki oğlundan geldiği aktarılmıŖtir.⁷⁸ Hz. Âdem'in kerpilere her sanatın nasıl iŖleneceđini yazması, burada yazanların Hz. Peygamber zamanına kadar mlekilere ve anakılara delil olması, Kudüs ovasında çukur kazıp kiremitleri gömmesi ve sonrasında da vefatı ile ilgili bilgiler paylaŖılmıŖ, Cuma günü okunan selanın Hz. Âdem'in Cuma günü cennetten çıkarılmasından kaynaklandığı ifade edilmiŖtir.⁷⁹ Nuh tufanından sonra, Hz. Cebrail aracılığıyla gömülen kiremitler ıkarılmıŖ ve tufandan kurtulan her taifenin bir kiremit alıp onun üzerinde yazılı olan dili söyledikleri ve anlatılan sanatı iŖledikleri beyan edilmiŖtir. Bu konu hakkındaki Ŗpheler için de tarih kitapları olan Tevrih-i Kmil, Tevrih-i Manzme ve Tevrih-i Taberiyye nerilmiŖtir. Hz. Peygamber zamanında iŖlenen sanatların ise, aŖhabın kendi akıl ve ferasetiyle telif edildiği belirtilmiŖtir. Hz. Âdem'in ilmi sayesinde tufanın gerekleŖeceđini bilmesi ve yazdıklarının yok olmaması için bir tedbir alması da bu sanatları kiremite yazmasının sebebi olarak gsterilmiŖtir.⁸⁰

---

⁷⁶ *Bahrü'l-Ensb*, s. 27.

⁷⁷ *Bahrü'l-Ensb*, s. 28.

⁷⁸ *Bahrü'l-Ensb*, s. 29.

⁷⁹ *Bahrü'l-Ensb*, s. 30.

⁸⁰ *Bahrü'l-Ensb*, s. 31.

Hız. Âdem'den sonra, peygamberlerin mucizatıyla işlenmemiş sanatların tümünün Cemşid telifi olduğu, Cemşid'in Hz. İdris'in şakirdi olduğu bildirilmiş ve şakirdin üstada hizmet etmesinin de buradan geldiği aktarılmıştır. Allah'ın Hz. İdris'e Hz. Cebrail'i göndermesi ve bunun neticesinde Hz. İdris'in terzi olup gömlek ve takya adlı bir şapka diktiği, boyacılık ettiği ve ilm-i nücümle ilgilendiği de burada değinilen diğer meselelerdir.⁸¹ Ayrıca Hz. İdris ile ilgili, her sanatı işlediği, tesbih ettiği, Allah katından kendisine gıdalar gönderildiği, giydiği gömleğin Hz. İbrahim'i ateşten kurtardığını ve Hz. Peygamber tarafından da Mirac gecesinde giyildiği, şimdi arş-ı a'la'da asılı olduğu gibi bilgiler de verilmiş ve şakirdi olan Cemşid'den bahsedilmiştir.⁸² Cemşid'in zamanla değiştiği ve üzümünden şarap yapmak, misk gibi güzel kokular imal etmek, hamam yapmak, çadır kurmak, denize dalarak güher (mücevher) çıkarmak ve Nevruz adında bir gün tayin etmek gibi icatlarda bulunduğu ifade edilmiştir. Nevruz gününün, Cemşid'in tahta geçtiği gün olduğu söylenmiş, Nevruz'u seyretmeye gidenleri küfür olan bu âdetten sakındırmak gerektiği ve bu konu hakkında Kemal Paşazâde'nin vermiş olduğu fetva bulunduğu hatırlatılmıştır.⁸³

Cemşid'den sonra oğlu Ebrah'dan ve padişah Keyumers'den söz edilmiş, ehl-i tarih (tarihçiler) tarafından haklarında ihtilaf olduğu aktarılmış ve Esbat için Mihail veya Mihail'in oğlu denildiği kaydedilmiştir. Bu konu hakkında İmam Gazzalî'nin kitabı Nasâyihî'l-Mülûk ve Kâdî Beyzâvî'nin kitabı Nizâmü't-Tevârih'deki rivayetlere yer verilmiştir. Kâdî Beyzâvî'ye göre Hz. Nuh evladından oldukları söylenmiştir. Dünyadaki ilk binaları yapmak, Belh ve Demâvend şehirlerini kurmanın yanında; kuyu kazıp su çıkarmak, meyve ağacı dikmek, mancınık ve sapan kullanmak, esvab, kaftan ve bisât (döşek) gibi icatların bunlar tarafından yapıldığı, Keyumers'ten sonra oğlu Siyavuş'un padişah olduğu, onun da öldürülmesi üzerine Huşenk'in padişah olduğu ifade edilmiştir.⁸⁴

Maden çıkarmak, ağaçları kesip tahta yapmak, hark (ark) ile su getirmek, hayvan derilerinden kürk yapıp giymek, avcılık için köpeklere talim etmek, kıyafet ve silah düzmek gibi icatların da Huşenk'ten kaldığı belirtilmiştir. Zalimlerle mücadele, binek hayvanları, savaş aletleri ve kuş avlamakla ilgili de bazı bilgiler verildikten sonra "Fasıl" adında yeni bir başlık açılmıştır. "İmdi bu fasıl şakirdün üstazına ta'zîmi ve hizmeti

---

⁸¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 32.

⁸² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 34.

⁸³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 35.

⁸⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

beyanındadır” diyerek, fasıl hakkında malumat verilmiştir.⁸⁵ Bu mevzuda İmam-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin bir davranışı misal verilmiş ve şakirdin üstada tazimi ve hürmetine delil tutulmuştur. Şakirdin üstadına karşı hürmetsizlik etmesi sonucu, üstadını incitirse tarikatte yediğinin haram olacağı ve hakkında fetva çıktığı söylenmiş;⁸⁶ Ebüssuûd’un fetvasına yer verilmiştir.

Üstadına karşı gelen şakirdlerin, akıbetlerinin hayırlı olmayacağı ve yapacakları işlerin kolay gelmeyeceği söylenmiş; anne, ata, üstad ve komşuyu incitmenin Allah’ı da incitmek olacağı vurgulanmıştır. Ardından bir beyit, Hz. Peygamber’e ait bir hadisin hem Arapçası hem de Türkçe anlamı ve sonrasında da Ra’d Sûresi’nin 29. âyetine yer verilmiştir.⁸⁷ Şeriat, tarikat ve marifet dairesinde, Hz. Âdem ile Hz. Peygamber’in kerametine, evliyaların velayetlerini kabul edip iman edenlere salih amelin farz olduğu bildirilmiş; ahde vefa, himmet üzere olmak, ehl-i şefkat, ehl-i ibret ve ehl-i gayret olmak gibi hususlar salih amel bağlamında zikredilerek ilgili âyet ve hadislerle yer verilmiştir. Bu güzel davranışların ve imanın kişi üzerindeki yansımaları olacağı dile getirilmiştir. Ardından tekrar Hz. Peygamber’e ait bir hadise yer verilmiş ve şeyhi olmayanın şeyhinin şeytan olacağı ifade edilmiştir.⁸⁸

Kur’an-ı Kerim’in hükümleri ve Hz. Peygamber’in şeriatıyla amel etmeyenlerin kâfir olacağı bildirilmiş, bu konu hakkındaki fetva aktarılmıştır. Ehl-i İslâm olanların edep ve erkâna riayet etmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiş, Hz. Âli’nin ve ulemânın edep hakkındaki sözleri aktarılmıştır. Edep ile ilgili Farsça beyitlere de yer verilmiş ve edep ve erkânın Müslümanlar üzerine farz olduğu bildirilmiştir.⁸⁹ Ayrıca Hz. Peygamber’in “Hayâ imandandır” hadis-i şerifi doğrultusunda edepsiz olanların imandan uzak olacağı belirtilmiştir. Edeb bahsinden sonra sanat ehli olup da şeyhinden, üstadından, tarikat ve şeriat edebinden haberi olmayan kişinin gafil sayıldığı, gafletin de hayvan mertebesinde olduğu söylenmiş ve gaflet hakkında Araf Sûresi’nin 179. âyeti ile Hz. Peygamber’in bir hadisi zikredilmiştir.⁹⁰

Her sanatın başına şeyh, nakib, yiğitbaşı ve ehl-i kible tayin etmek, edepsizlik edenleri edeplendirmek, her sanatın kötülüğünü ve iyiliğini gözetmek, zulüm ve düşmanlıktan

---

⁸⁵ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 37.

⁸⁶ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 38.

⁸⁷ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 39.

⁸⁸ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 40.

⁸⁹ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 41.

⁹⁰ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 42.

uzak olmak ve ehl-i sanatı kendi ailesi gibi korumak gibi hususların gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu konularda baskı uygulamaya dayanak olarak, yeryüzünü dengede tutması için dağların yaratılmasını anlatan Nebe Sûresi'nin 6-7 ve 8. âyetleri verilmiştir. Daha sonra Hz. Hüseyin'in cennette yiğitbaşı olacağı, kıyamet günü şüheda sancağını onun çekeceği ifade edilmiş, ehl-i hırfet olan ulemaya ve sâdât şeyhe duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir.⁹¹ Devamında şakirdin, başka çıktuktan sonra şeriata ve tarikata muhalif iş ettirmemesi, mahfil-i şerifde Hz. Peygamber'in ve ashabın oturma usulü, küslerin barıştırılması, Kur'an-ı Kerim okunması ve ondan hâsıl olacaklar, Hz. Peygamber'in imametinde kılınan namazda saf düzeni gibi hususlar ele alınmıştır.⁹²

Bir diğer bahis ise şeyh, pir ve üstad hakkındadır. Bu bahiste kimlerin üstad sayılacağı açıklandıktan sonra her şakirdin üstadına hizmet, riayet, tazim, hürmet ve izzet üzere olmasının vacib olduğu ifade edilmiştir. Hz. Âdem'in Kudüs ovasında demircilik yapması⁹³, sonra tüccarlık yapması, çift sürmesi, unculuk, ekmekçilik, cullahlık ve debbağlık yapması aktarıldıktan sonra diğer peygamberlerin yapmış olduğu meslekler hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Hz. Şit, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. İbrahim⁹⁴, Hz. Davud, Hz. Derdist, Hz. Salih, Hz. Süleyman, Hz. Yunus (Zünnun) ve Hz. Peygamber'in işlediği sanatlar ve onlardan kalan âdetler aktarılmış ve bu sanatlar hakkında şüphesi olanın Enbiya Sûresi'nin 80. âyetine bakması tavsiye edilmiştir.⁹⁵ Devamında, zikredilen sanatların işlendiğine ve Hz. Davud'un demircilik yaptığına inanmayanlar ve "bu konu hakkında âyet ve hadis yoktur" diyenlere şeriat açısından lazım gelenin ne olduğu sorulmuş ve Hanefî imamlarından cevap istenmiştir. Cevaben, bu kişilerin imanlarını ve nikâhlarını tazelemeleri gerektiği, hakkında âyet ve hadis olduğu söylenmiştir. Ayrıca helal kazanca niyet edip, iş yaptığı sırada Besmele çekmenin farz, Hz. Peygamber'e salavat getirmenin ve Dört Halife'ye dua etmenin sünnet, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e gelene kadar kaç peygamberin sanat işlediğini bilmenin de vacib hükmünde olduğu ifade edilmiştir.⁹⁶

Helal kazanma bahsinden sonra, şakirdi başka çıkaran üstadların gusül abdestinin farzları ve sünneti gibi bazı hususları bilmediği ve şakirdine öğretmediği takdirde onun icazetinin, şehadetinin ve imametinin caiz olmadığı aktarılmış ve Ebüssuûd'un ilgili fetvasına yer

---

⁹¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 43.

⁹² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 44.

⁹³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 45.

⁹⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 46.

⁹⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 47.

⁹⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 48.

verilmiştir. Guslün farzları⁹⁷ ve sünneti sayıldıktan sonra abdestin farzları ve sünnetleri, namazın içindeki farzları, dışındaki farzları, vacibleri ve sünnetleri sayılmıştır.⁹⁸ Abdest almanın edebi, edebin imandan geldiği ve ihsan üzere ibadet etmenin önemi hatırlatıldıktan sonra⁹⁹ Allah'ın cennetten dünyaya rahmet olarak gönderdiği dört su ve nereye aktığı anlatılmıştır. Ab-ı Hayvan, Ab-ı Zemzem, Nil ve Selsebil sularından sonra Allah'ın cennetten çıkardığı yedi renk ve bunları kime hangi amaçla gönderdiği üzerinde durulmuştur. Devamında, gökten indirilen bu renklerin boyacılar, sakalar, cullahlar ve debbağlar için delil olduğu ve Duhan Sûresi'nde geçen âyetlerin de boyacıların işlediği sanata kaynak teşkil ettiği aktarılmıştır.¹⁰⁰ Diğer zikredilen sanatların işlenmesine kaynak olarak da Seyyid Alizâde ve Kadıhan gösterilmiş, Seyyid Alizâde'nin Şer'a Şerhi'ndeki bir kısım iktibas halinde verilmiştir.¹⁰¹ Alıntılanan metin içinde bazı yerlerde Türkçe açıklamalarda bulunulmuştur.¹⁰² İktibas bittikten sonra, adı geçen nebatatın ve cümle sanatların Hz. Âdem'den Hz. Nuh tufanına, oradan da Hz. Peygamber devrine gelene dek delillerle işlendiği ifade edilmiş ve şüphesi olanın Tin Sûresi ile Nebe Sûresi'ne bakması söylenmiştir. Ardından Hâbil ve Kâbil'in mesleği ile sofranın kimin telifi olduğu mevzuları üzerinde durulmuş, bu hususta şüphesi olanın da Tevârih-i Kâmile ve Tefsir-i Uyun'a bakması tavsiye edilmiştir. Daha sonra, dane saçmanın Cemşid zamanından geldiği¹⁰³ ve bunu yaptığı sırada Müslüman olduğu aktarılmıştır. Hz. Dâvud zamanında zırhın yapıldığından ve Hz. Musa zamanında sihrin olduğundan söz edildikten sonra eserin giriş bölümünün sonuna gelinmiştir.

Son bölümde Hâce Cân Ali Bursevî, Bahrü'l-Ensâb'ı yazarken yararlandığı kaynaklardan bahsetmektedir. Buna göre Kur'ân-ı Kerim ve özellikle Bakara Sûresi'nin 31. âyeti, tefsirler, kütüb-i muteberler, ulemânın ve sadatın şeriata muhalif olmayan söz ve rivayetlerinden nakillerle eserin yazıldığı anlatılmaktadır. Şeriata uygun olan ehl-i sanatların buradaki hususlar doğrultusunda amel eylemesinin gerektiği, çünkü her konuda fetvanın verildiği söylendikten sonra dua faslına geçilmektedir. Dua bahsinde, bu eserle amel eden yarenlere rehnüma (kılavuz) olması, üstadlarına sürekli hayır duada bulunmaları, onların da tarikat ve şeriat üzere okumaları ve hissedar olmaları gibi güzel

---

⁹⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 49.

⁹⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 50.

⁹⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 51.

¹⁰⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

¹⁰¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 53.

¹⁰² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 54.

¹⁰³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 55.

temennilerde bulunulmakta, ardından da Bahrü'l-Ensâb okundukça sahibinin, kâtibinin ve yazdırmanın da hayır duadan unutulmaması istenmektedir. Ehl-i hırfet (sanat ehli) arasında okuyanların, safa (gönül şenliği) ve sürur (sevinç) bulması ümidi ve duasıyla bölüm son bulmaktadır.¹⁰⁴

3.4. Kaynakları İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb

3.4.1. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerim âyetleri, Bahrü'l-Ensâb'da en çok atıf yapılan metinlerdendir. Eser boyunca çeşitli âyetlerden iktibaslar yapılmakta ve Kur'ân-ı Kerim'den bahsedilirken Kelâm-ı Kadim¹⁰⁵, Aşr-ı Şerif¹⁰⁶, Şer'-i Şerif¹⁰⁷, Furkan-ı Kerim¹⁰⁸, Furkan-ı Azim¹⁰⁹, Furkan-ı Mecid¹¹⁰, Kur'ân-ı Azim¹¹¹ ve Kur'ân-ı Şerif¹¹² gibi çeşitli nitelendirmeler kullanılmaktadır. Metin içinde atıf yapılan âyetler, sûre adı ve âyet numarasına göre sırasıyla şöyledir:

Enbiyâ Sûresi'nin 107. âyeti¹¹³, Hadîd Sûresi'nin 25. âyeti¹¹⁴, Bakara Sûresi'nin 31. âyeti¹¹⁵, Vakıa Sûresi'nin 71 ve 72. âyetleri¹¹⁶, Enbiyâ Sûresi'nin 80. âyeti¹¹⁷, Bakara Sûresi'nin 30. âyeti¹¹⁸, Şems Sûresi'nin 1. âyeti¹¹⁹, Bakara Sûresi'nin 40. âyeti¹²⁰, İsrâ Sûresi'nin 70. âyeti¹²¹, Tin Sûresi'nin 1. âyeti¹²², Ra'd Sûresi'nin 29. âyeti¹²³, A'râf

---

¹⁰⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 56.

¹⁰⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 15, 21, 22, 24, 28, 29, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 56.

¹⁰⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 44.

¹⁰⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 23, 26, 39, 41, 45.

¹⁰⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 24.

¹⁰⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 24, 28.

¹¹⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 39, 42.

¹¹¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 40, 41, 43.

¹¹² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 42.

¹¹³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 3.

¹¹⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4.

¹¹⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4, 11, 19, 26, 29, 46, 56.

¹¹⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 6-7.

¹¹⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 15, 18, 19.

¹¹⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 14, 19.

¹¹⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20.

¹²⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 23, 40.

¹²¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 24.

¹²² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 29, 55.

¹²³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 39.

Sûresi'nin 179. âyeti¹²⁴, Nebe Sûresi'nin 6-7 ve 8. âyetleri¹²⁵, Duhân Sûresi'nin 51-54. âyetleri.¹²⁶

3.4.2. Hadis-i Şerifler

Bahrü'l-Ensâb'da anlatılan olaylar doğrultusunda Hz. Peygamber'in çeşitli hadislerine yer verilmiştir. Giriş kısmında Hz. Peygamber'in şariat, tarikat, hakikat ve marifet ile ilgilili bir hadisi yer almaktadır. Daha sonra İbn Abbas ve Katâde'den rivayet edilen bir hadis-i kudsi ile ilim, salih amel, şeytan, hayâ, edeb ve gaflet gibi birçok konudaki hadis-i şerifler zikredilmiştir.¹²⁷ Bu hadislerin sahih hadisler olduğu belirtilmiş ve Kütüb-i Sitte'de geçtiği ifade edilmiştir.¹²⁸ Sözü edilen hadislerin tespit edebildiğimiz kaynakları, Bahrü'l-Ensâb'ın çeviri yazı metni kısmında ilgili hadislerin dipnotunda verilecektir.

3.4.3. Tefsir-i Uyun

Ebu Mansur tarafından yazıldığı söylenen “Tefsir-i Uyun” adlı tefsirin yazma nüshalarına ya da hakkındaki çalışmalara rastlayamamak da, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na ait kataloglarda yaptığımız taramalar sonucunda Tefsir-i Uyun'dan nakillerde bulunan üç eserin varlığını tespit etmemiz mümkün olmuştur.¹²⁹

Hadis alanında yazılan ve Milli Kütüphane'de Hk 1736/2 numarasıyla kayıtlı olan “Risâle fi'l-Hadîs” adlı Arapça eserin 47a-50a numaralı varakları arasında Hayatî'l-Kulûp ile birlikte Tefsir-i Uyun'dan nakiller olduğu belirtilmiştir.¹³⁰ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde Hk 1087/12 numarasıyla kayıtlı bulunan “Risâle-i Akâ'id” adlı akaid ve kelâma dair Arapça eserin 305. yaprağı¹³¹ ile Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda A 2996 numarasıyla kayıtlı olan “Mecmû'a-i Eş'âr” adlı Türkçe eserin

¹²⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 42.

¹²⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 43.

¹²⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

¹²⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 3, 5, 18, 28, 39, 40, 42.

¹²⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 28.

¹²⁹ Tefsir-i Uyun, Mâverdi'nin “en-Nüket ve'l-Uyûn” adlı tefsiriyle ismen bir benzerlik taşısa da, hem Mâverdi'nin eseri için kullanılan adlar arasında “Tefsir-i Uyun”un olmaması, hem de Bursevî tarafından bu tefsirin yazarının Ebu Mansur olduğunun belirtilmesi, Tefsir-i Uyun'un başka bir tefsir olduğunu düşündürmektedir. Bkz. Burhan Sümertaş (2008). “Mâverdi ve en-Nüket ve'l-Uyûn Adlı Tefsiri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, s. 51-52.

¹³⁰ Hüseyin b. Peri (müstensihi). *Risâle fi'l-Hadîs*. Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Hk 1736/2 No'lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-fil-hadis/50251>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

¹³¹ *Risâle-i Akâ'id*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Hk 1087/12 No'lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-i-akaid/57060>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

46a-b numaralı varaklarında da nakiller olduğu kataloglardaki bilgilerden öğrenilmektedir.¹³²

Bahrü'l-Ensâb'da geçen Hz. Cebrail tarafından Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya kuşak kuşandırıldığı ve bunun da debbağlar ve âhiler tarafından kuşak kuşanma geleneğine delil olduğunun söylendiği kısımda kaynak olarak Tefsir-i Uyun gösterilmiştir. Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri öğretmesinden bahseden Bakara Sûresi'nin 31. âyetinin ayrıntılı izahı ve sofranın Cemşid ile Zeynel Abidîn tarafından telif edildiği hususunda da Ebu Mansur'un Tefsir-i Uyun'una işaret edilmiştir.¹³³

3.4.4. Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi

Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde, otuz yıl boyunca fasılasız şeyhülislâmlık görevini icra eden Ebüssuûd Efendi tarafından verilen fetvalar, kendisi hayatta iken kâtipleri ve talebeleri tarafından derlenip düzenlenmiştir. Ebüssuûd Efendi'nin fetvaları hakkında, günümüzde de birçok araştırmacı tarafından çalışmalar yürütülmektedir.¹³⁴

Bahrü'l-Ensâb'da, Ebüssuûd Efendi'nin Dört Halife'ye şetm eden Rafızilerin katledilmesi, şakirdin başka çıktığı vakit kazancının ne yolla helal olacağı, şakirdin icazeti, şehadeti ve imameti konusundaki fetvalarına yer verilmiştir.¹³⁵

3.4.5. Fetâvâ-yı Kâdîhan

Fergana'nın Özcend şehrinde doğan ve Kâdîhan lakabıyla tanınan Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen, 12. yüzyılda yaşayan ve ulemâ ailesine mensup olan bir Hanefî fakihidir. Hanefî mezhebinde yazılan en muteber fetva kitaplarından biri olan, "el-Fetâvâ'l-Hâniyye" olarak da bilinen "Fetâvâ-yı Kâdîhân"ı kaleme almıştır.¹³⁶

¹³² *Mecmû'a-i Eş'âr*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 2996 No'lu Yazma Eser, <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmûa-i-esar/85364>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

¹³³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10, 28, 55.

¹³⁴ Ahmet Akgündüz (1995). *Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 441, 442.

¹³⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 24, 39, 49.

¹³⁶ Ahmet Özel (2001). *Kâdîhan*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, s. 121, 122.

Bahrü'l-Ensâb'da geçen boyacılık, sakalık, cullahlık ve debbağlık sanatlarının işlenmesi noktasında şüphesi olanlara Fetâvâ-yı Kâdîhân ve Seyyid Alizâde'nin eseri kaynak olarak gösterilmiştir.¹³⁷

3.4.6. Fetâvâ't-Tatarhâniyye

Hindistanlı Hânefi fakihlerinden olan Âlim b. Alâ'ya ait olan Fetâvâ't-Tatarhâniyye (Tatar Han) adlı fıkıh kitabı, Delhi Türk Sultanı III. Firuz Şah Tuğluk döneminde Sultan'ın kumandanı olan Tatar Han'a takdim edilmiştir. 1375-1376 yılında kaleme aldığı düşünülmekte olan kitap, dört cilt halinde Arapça olarak yazılmış ve günümüze birçok nüshası ile birlikte ulaşmıştır.¹³⁸

Hz. Âdem ve Hz. Havva ile ilgili anlatılan iki olayda şüphesi olana kaynak olarak Tatar Han gösterilmektedir. Bu olayların ilki olan Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya verilen habbe miktarının farklılığının sebebinin şeriata göre açıklanmasında Tatar Han'ın yedinci cildi, ikinci olarak da Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya kuşak kuşandırılmasının Ahîler ve debbağlar tarafından kuşak kuşanmaya delil getirilmesi hususunda ise üçüncü cildi zikredilmiştir.¹³⁹

3.4.7. Kemalpaşazâde Fetvaları

Bahrü'l-Ensâb'da kullanılan bir diğer kaynak da asıl adı Şemseddin Ahmed olan Kemalpaşazâde'nin fetvalarıdır. Osmanlı'da şeyhülislâmlık yapmış, aynı zamanda tarihçi de olan Şemseddin Ahmed, büyükbabası olan ve II. Bayezid'in şehzadelğinde lalalığını üstlenen Kemal Paşa'dan dolayı İbn Kemal, Kemalpaşaoğlu ve Kemalpaşazâde olarak ünlenmiştir.¹⁴⁰

Bahrü'l-Ensâb'da iki husus hakkında Kemalpaşazâde'nin fetvaları kaynak olarak gösterilmiştir. İlk olarak Kur'ân-ı Kerim'in 114 sûre ve 6666 âyet, ayrıca kaç kelime ve harf olduğu bilgisi verilmiş ve şüphesi olanın fetva istemesi tavsiye edilmiştir. Bu konuda Kemalpaşazade'den fetva çıktığı belirtilmiştir.¹⁴¹

¹³⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 53, 54.

¹³⁸ Ferhat Koca (1995). el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 446-447.

¹³⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 7, 10.

¹⁴⁰ Şerafettin Turan (2022). Kemalpaşazâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 245.

¹⁴¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22. Ancak İbn Abbas'a göre Kur'ân-ı Kerim'in 6616 âyetten oluştuğu söyleniyorsa da konu hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu bilinmektedir. Bu ihtilafı rakamlar arasında en çok kabul görenin ise 6236 âyet olduğu ifade edilmelidir. Bkz. Osman Keskiöglü (1953). *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, s. 191.

Kemalpaşazâde'nin fetvasına atıfta bulunulan bir diğer konu ise Nevruz gününde yapılanları seyretmeye gidenlere ve küfür olan âdetlerden sakınmayanlara şeriat açısından neyin lazım geldiği hususudur. Bu mesele için Allah'ın daha doğrusunu bildiğini ama küfür olan âdetlerden sakınmayan ve çekinmeyenlerin kâfir olacağı belirtilmiş, Kemalpaşazâde'nin fetvasına bakmaları tavsiye edilmiştir.¹⁴²

3.4.8. Sadrü'ş-Şerî'a

Sahabe soyundan gelen, Buhara'da birçok âlim yetiştiren bir aileye mensup olan Ubâdî, Sadrü'ş-Şerî'a lakabıyla bilinen ve 14. yüzyılda yaşamış olan bir Hanefî fahiki ve kelâm âlimidir. Fıkıh, fıkıh usulü, kelâm, tefsir ve hadis ilimleri ile belâgat, felsefe, astronomi ve tabiat bilimleri gibi çok çeşitli alanlarda bilgi sahibi olan Sadrü'ş-Şerî'a, birçok eser kaleme almıştır. Ancak dedesi Burhânü'ş-Şerî'a tarafından yazılan ve Hanefî fihkına ait dört muteber kitaptan biri kabul edilen Vikâyetü'r-Rivâye'ye şerhen yazmış olduğu Şerhu'l-Vikâye adlı eseri, lakabı olan Sadrü'ş-Şerî'a ile özdeşleşmiştir.¹⁴³ Bahrü'l-Ensâb'da bahsedilen eserin de bu eser olduğunu düşünmekteyiz.

Tatar Han başlığı altında bahsetmiş olduğumuz Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın habbe olayında zikredilen bir diğer kaynak da Sadrü'ş-Şerî'a'dır. Beş vakit namazın tesbihinin Hz. Âdem zamanından geldiği ve Hz. Peygamber zamanına kadar olan sanatların telifi hususunda da Sadrü'ş-Şerî'a kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁴⁴

3.4.9. Şerh-i Sire-i Seyyid Alizâde

İlmihal ve ahlâk kitabı olma özelliği taşıyan Şir'atü'l-İslâm, Hanefî fakihî İmamzâde tarafından 12. yüzyılda kaleme alınmış ve üzerine şerhler yazılmıştır. Kütüphanelerde birden fazla nüshası bulunan eser, Seyyid Alizâde'nin şerhi olan Şerhu Şir'atü'l-İslâm ile birlikte neşredilmiştir.¹⁴⁵

Bahrü'l-Ensâb'da geçen bazı sanatların işlenmesi hususunda şüphesi olanların Şerh-i Sire-i Seyyid Alizâde'ye bakmaları ve fetva ettirmeleri tavsiye edilmiştir. Bunlar Hz. Âdem'in dibagat ettiği deriyi giymesi ve Nuh tufanına kadar debbağların delilinin olmaması gibi konularla ilgilidir. Ayrıca Fetâvâ-yı Kâdîhân başlığında bahsedilen

¹⁴² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 35.

¹⁴³ Şükrü Özen (2008). Sadrüşşerîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, s. 427-429.

¹⁴⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 7, 21, 47.

¹⁴⁵ Recep Cici (2000). İmamzâde, Muhammed b. Ebû Bekir, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 210.

boyacılık, sakalık, cullahlık ve debbağlık gibi sanatların işlenmesi hususunda şüphesi olanlara Şerh-i Sire-i Seyyid Alizâde de kaynak olarak gösterilmiştir. ¹⁴⁶

3.4.10. Tevârih-i Kâmile

Bahrü'l-Ensâb'da kaynak olarak kullanılan dört tarih kitabından biri, İzzeddin İbnü'l-Esîr tarafından yazılan “el-Kâmil fi't-Târîh” (Tevârih-i Kâmile) adlı tarih kitabıdır. İbnü'l-Esîr'in en güvenilir Ortaçağ tarihçilerinden biri olarak anılmasını sağlayan bu eser, tarihçiler tarafından “Hayrû't-Tevârih”, “Ahsenü't-Tevârih” ve “Kâmilü't-Tevârih” gibi isimlerle anılmıştır. ¹⁴⁷

Hâce Cân Ali Bursevî, Bahrü'l-Ensâb'da aktardığı bazı olaylar hakkında şüphesi olanların Tevârih-i Kâmile'ye bakmalarını tavsiye etmiştir. Bunlar Hz. Âdem'in Kâbe'yi tavaf ederken ayaklarının yarılması üzerine dua etmesi ve vahiyle naleyn (bir çift ayakkabı) gelmesi, Hz. Âdem'in Kudüs ovasında çift sürerken bu ayakkabıları giymesi, sanatların ve dillerin Hz. Âdem tarafından kiremitlere yazılıp gömülmesi, böylece Nuh tufanından sonra hayatta kalanlar eliyle bunların devam etmesinin sağlanması gibi olaylardır. Yine Tevârih-i Kâmile'ye göre sanatların ekserisinin Cemşid'e ulaştığı ifade edilmiştir. Hz. Âdem'den Hz. Peygamber zamanına kadar gelmiş olan sanatların ve Tefsir-i Uyun başlığında geçen sofranın telifi meselelerinde de Tevârih-i Kâmile kaynak olarak belirtilmiştir. ¹⁴⁸

3.4.11. Tevârih-i Manzûm

Bahrü'l-Ensâb'da Bursevî tarafından kaynak olarak gösterilen tarih kitaplarından biri de Tevârih-i Manzûm adlı eserdir. Günümüzde bu ismi taşıyan müstakil bir eserin varlığına rastlayamasak da, Bursevî'nin Osmanlı Devleti'nin tarihiyle ilgili yazılan ve “Tevârih-i Âl-i Osmân” adıyla bilinen tarih eserlerini kastetmiş olacağı düşünülebilir. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu mensur olarak yazılırken, Ahmedî tarafından kaleme alınan İskendernâme ve sonuna eklenen “Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân” adlı bölüm

¹⁴⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16, 53, 54.

¹⁴⁷ Abdülkerim Özaydın (2001). *el-Kâmil*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, s. 281-282.

¹⁴⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 31, 34, 47, 55.

manzum olması yönüyle dikkat çekmektedir.¹⁴⁹ Ahmedî'nin yazmış olduğu manzum beyitlerin, *Tevârih-i Âl-i Osmân* eserlerine kaynak teşkil ettiği ifade edilmiştir.¹⁵⁰

“*Tevârih-i Manzûm*” ifadesiyle, manzum şekilde yazılmış olan Osmanlı Tarihi ile ilgili eserler kastedilmiyorsa Bursevî'nin “*Tevârih-i Manzûme*” adlı başka bir esere işaret ettiği göz önüne alınabilir. Yazma eserler arasında yaptığımız araştırmada, tarafımızdan “*Tevârih-i Manzûme*” isimlerinin geçtiği iki eser tespit edilmiş olmakla birlikte, içerik ve tarihlendirme açısından bakıldığında söz konusu eserlerin *Bahrü'l-Ensâb*'da geçen *Tevârih-i Manzûme* olmadıkları anlaşılmıştır. Bu noktada, Bursevî'nin bahsettiği *Tevârih-i Manzûm* ya da *Tevârih-i Manzûme* adlı eserin varlığını muhafaza etmediği ya da farklı bir isimle günümüze ulaşmış olabileceği akla gelmektedir.

“*Tevârih-i Manzûme*” adlı eser, Abdülhamid'in şehzadesi Mustafa'nın doğumu üzerine o devirde yaşayan şairlerin yazdığı tarih kasidelerini içermektedir. H. 1193 / M. 1780 tarihinde Mehmed Esad tarafından istinsah edilen bu eserin, Bursevî'nin eserinden çok sonra kaleme alındığı, bu sebeple *Bahrü'l-Ensâb*'da geçen eser olamayacağı ortadadır.¹⁵¹

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar Bölümü'nde “*Manzûme-i Tevârih*” adıyla kayıtlı olan eser ise 17. yüzyıl şairlerinden olan Tulûî'nin Sultan İbrahim'i methetme amacıyla yazdığı şiirlerini ihtiva etmektedir.¹⁵²

Demirciler için sahtiyan tutmak, tennûre eylemek ve incir yaprağından örtünmek gibi âdetlerin ne zamandan kaldığı konusunda *Tevârih-i Manzûm*'a bakılması ve fetva istenmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca *Tevârih-i Kâmile* başlığında geçen Hz. Âdem'e ayakkabı gönderilmesi, Nuh tufanından sonra sanatlar ile dillerin devam etmesi ve sanatların telifi gibi konularda kaynak olarak *Tevârih-i Manzûm*'a da yer verilmiştir.¹⁵³

---

¹⁴⁹ Abdülkadir Özcan (2011). *Tevârih-i Âl-i Osmân*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 579-580.

¹⁵⁰ Mahmut Ak (2021). “Kuruluş Devri Osmanlı Tarihçiliğinde Bir Gelenek: ‘*Tevârih-i Âl-i Osmân*’ Tarzı Eserler”, *İslâm'da Medeniyet Bilimleri Tarihi - 2*. Cilt. ed. Recep Şentürk vd. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları., s. 18.

¹⁵¹ Mehmed Esad (müstensihi). *Tevârih-i Manzûme*. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 1020 No'lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tevarih-i-manzume/113252>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

¹⁵² İbrahim Kolunsağ (2022). “Bir Meddahın Biyografisi: Tulûî'nin Bilinmeyen Şiirleri”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, s. 222-224.

¹⁵³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 6, 11, 31, 47.

3.4.12. Tevârih-i Taberiyye

10. yüzyılda Taberî tarafından yazılmış olan “Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk” (Tevârih-i Taberiyye) adlı eser, yaratılıştan itibaren H. 302 / M. 915 yılına kadarki hadiseleri anlatan bir tarih kitabıdır ve Taberî’ye “Ebû’l-Müverrihîn” (Tarihçilerin Babası) ile “Şeyhü’l-Müverrihîn” (Tarihçilerin Şeyhi) unvanlarını kazandırmıştır.¹⁵⁴

Yukarıdaki Tevârih-i Kâmile ve Tevârih-i Manzûme başlıklarında geçen Hz. Âdem’e ayakkabı gönderilmesi, Nuh tufanından sonra sanatlar ile dillerin devam etmesi ve sanatların telifi gibi konularda kaynak olarak Tevârih-i Taberiyye de zikredilmiştir.¹⁵⁵

3.4.13. Kitâbü Nizâmü’t-Tevârîh

Bahrü’l-Ensâb’da ismi geçen Cemşid’in oğlu Esbat’ın kimliği hakkında Bahrü’l-Ensâb’da zikredilen kaynaklardan biri, Kadı Beyzavî’nin Nizâmü’t-Tevârîh adlı eseridir. Bu eserde Esbat’ın Hz. Nuh’un sülalesinden olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁶ İran tarihiyle ilgili Farsça bir kitap olan Nizâmü’t-Tevârîh, Ravzatü’s-Safa, Habîbü’s-Sîyer, Târîh-i Güzîde ve Farsnâme-i Nâsirî gibi birçok tarih kitabı tarafından kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁵⁷

3.4.14. Kitâbü Nasâyîhi’l-Mülûk

İmam Gazzâlî tarafından yazılan Nasîhatü’l-Mülûk (Nasâyîhi’l-Mülûk) adlı siyasetnâme, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar’a ithaf edilmiştir.¹⁵⁸ Nasâyîhi’l-Mülûk, Kitâbü Nizâmü’t-Tevârîh bölümünde bahsedilen Esbat ismi için zikredilen bir diğer kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bahrü’l-Ensâb’da ismi geçen Cemşid’in oğlu Esbat’ın kim olduğu hakkında tarihçiler arasında ihtilaflar olmuş ancak İmam Gazzâlî’nin bu eserinde Esbat için “Şid Nebi aleyhi’s-salamün karındaşdır” diye bir ifadede bulunulmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Mustafa Fayda (2011). Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 92.

¹⁵⁵ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 11, 31, 47.

¹⁵⁶ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 36.

¹⁵⁷ Ali Ertuğrul (2017). “Bir Tarihçi Olarak Kâdî Beyzâvî ve Nizâmü’t-Tevârîh Adlı Eseri”, *İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*. ed. Mustakim Arıcı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 525, 526.

¹⁵⁸ Casim Avcı (2006). Nasîhatü’l-Mülûk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 411.

¹⁵⁹ *Bahrü’l-Ensâb*, s. 36.

3.4.15. Diğer Kaynaklar

Tafsilatlı bilgileri, yukarıdaki bölümlerde aktarılan eserler dışında Bahrü'l-Ensâb'da kullanılan başka kaynaklar da mevcuttur. Bahsi geçen kaynaklar, Bahrü'l-Ensâb'ın giriş kısmının sonunda Hâce Cân Ali Bursevî tarafından ifade edilmiştir. Buna göre; Kur'an-ı Kerim'deki âyet ve sûrelerin tefsirleri, kütüb-i mu'teberler, ulemâ ve sâdâtın şeriata muhalif olmayan hikâye ile rivâyetlerinin de kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir.¹⁶⁰

3.5. Şahıs ve Yer İsimleri İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb

Eserin zahriyesinde “es-Seyyid Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseyin er-Razavî eş-Şâfi'î be-Burusa” şeklinde el yazmasının 152 ila 266. sayfaları arasında yer alan Fütüvvetnâme'nin yazarının ismine yer verilmiştir.¹⁶¹ Diğer sayfada bir fütüvvet silsilesine yer verilmiş; burada fütüvvetin Ali İbn Ebî Tâlib, Selmân-ı Fârisî, Huzeyfe bin Yemânî, Mıkdad el-Kindiyânî, Ebû'l-İzz en-Nevbî, Şeyh el-Basrî, Hâfız el-Kindî, Avf Kettânî, Ebû'l-Müslim Neccârî, Şerif el-İzzî, Hilâl en-Nihâli, Behrâm ed-Deylemî, Rûzbeh Fârisî, Emîr el-Hassân, Cevşen el-Fezârî, Reîs Ebû'l-Hasan Neccârî, Ebu'l-Fazl İbn et-Tarhan, Nefîs Selmân, Kâid Şiblî, Fazl bin Zeyyâd el-Fârisî, Melik Ebî Kalincar, Emîr Âvî Bâz, Nasiruddin bin Na'ce, Seyyid İbn Ali es-Sûfi, Mihenî el-Alevî, Nu'man, Şeyh Ebû'l-Kâsım, Ebû'l-Habbe, Ebî Kâsım Rahmetullah, Nefîs b. Ebî Abdullah, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hasan en-Nâsirüddîn ve Sultânu'l-Mu'azzam Gıyâsü'd-Dünya ve'd-Dîn Şerîfû'l-İslâm ve'l-Müslimîn Ebî'l-Muzaffer el-Gâzî b. Yusuf bin Eyyûb¹⁶² Refiku'l-Mürselîn Hazretleri ve Hz. Peygamber (s.a.s.) aracılığıyla aktarıldığı ifade edilmiştir.¹⁶³

Eserin devamında geçen isimlerin büyük çoğunluğu peygamber ve sahabe isimleri olmakla beraber peygamber isimleri arasında en fazla adı geçen Hz. Âdem'dir.¹⁶⁴ Eserde Hz. Âdem'in ve eşi Hz. Havvâ'nın cennetten çıkarılışı, Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri ve sanatları öğretmesi Kur'an-ı Kerim âyetleri ile birlikte aktarılmıştır. Hz. Âdem¹⁶⁵ bazen

¹⁶⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 56.

¹⁶¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 1.

¹⁶² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 2.

¹⁶³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 3.

¹⁶⁴ Bu kısma mahsus olmak üzere, eserde adı geçen isimler sayfa sırasına göre değil; peygamberler, sahabeler, melekler gibi dâhil oldukları toplulukla ilgili sırasına göre verilecektir.

¹⁶⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 43, 45, 46, 47, 48, 52, 54, 55.

tek başına, bazen de eşi Hz. Havvâ¹⁶⁶, çocukları Hâbil¹⁶⁷ ve Kâbil¹⁶⁸ ile birlikte zikredilmiştir. Hz. Âdem'den sonra ise en çok Hz. Peygamber'in (s.a.s.) adı geçmektedir.¹⁶⁹ Eserde adı geçen diğer peygamber isimleri ise sayfa sıralamasına göre: Hz. İbrahim¹⁷⁰, Hz. İdris¹⁷¹, Hz. Davud¹⁷², Hz. Şit¹⁷³, Hz. Nuh¹⁷⁴, Hz. Musa¹⁷⁵, Hz. Süleyman¹⁷⁶, Hz. Salih¹⁷⁷, Hz. Yunus¹⁷⁸ ve Hz. İsa¹⁷⁹ şeklindedir. Sahabe isimleri olarak: Hz. Ebubekir¹⁸⁰, Hz. Ömer¹⁸¹, Hz. Osman¹⁸², Hz. Ali¹⁸³, Hz. Abbas¹⁸⁴, Hz. Hamza¹⁸⁵, Hz. Hasan¹⁸⁶, Hz. Hüseyin¹⁸⁷, Hz. Fatıma¹⁸⁸, İbn Abbas¹⁸⁹, Selman-ı Fârisî¹⁹⁰, Katade¹⁹¹, Zeyd¹⁹², Amr¹⁹³, Melek isimleri olarak Cebrail¹⁹⁴, İsrâfil, Mikail ve Azrail geçmektedir.¹⁹⁵

Anuşe b. Âdem¹⁹⁶, Cemşid¹⁹⁷, İmam-ı Azam¹⁹⁸ ve Ebu Cehil¹⁹⁹ de diğer geçen isimlerdendir. Ayrıca İran hükümdârları ve onların yakınları olan Keyumers, Ebsat, Ebrah, Mihail, Siyavuş, Huşenk, İbn Vilad ve Tahumers gibi isimlere de yer

¹⁶⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 8, 9, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 25, 46.

¹⁶⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20, 46, 52, 55.

¹⁶⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20, 46, 52, 55.

¹⁶⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 14, 17, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 30, 31, 39, 41, 43, 44, 47, 48, 52, 55.

¹⁷⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10, 11, 15, 16, 17, 25, 26, 46, 52.

¹⁷¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 12, 17, 32, 34, 35, 46, 53.

¹⁷² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 15, 16, 22, 30, 47, 48, 53, 56.

¹⁷³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16, 36, 46.

¹⁷⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16, 30, 31, 36, 46, 55.

¹⁷⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 17, 21, 22, 54, 56.

¹⁷⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 17, 23, 47.

¹⁷⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 17, 47.

¹⁷⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 21, 47. (47. Sayfada Zünnûn Peygamber olarak geçmektedir.)

¹⁷⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22.

¹⁸⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 23, 24.

¹⁸¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 23, 24, 44.

¹⁸² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 22, 23, 24, 44.

¹⁸³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 23, 24, 52.

¹⁸⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4, 13, 44, 52.

¹⁸⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 13, 44.

¹⁸⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

¹⁸⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 43, 52. (43. Sayfada İmam Hüseyin şeklinde geçmektedir.)

¹⁸⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 52.

¹⁸⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 5, 28, 54.

¹⁹⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 25.

¹⁹¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 5.

¹⁹² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 38, 49.

¹⁹³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 38.

¹⁹⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 6, 9, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 29, 31, 32.

¹⁹⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 21.

¹⁹⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20, 46.

¹⁹⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 12, 22, 32, 34, 36, 47, 55.

¹⁹⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 32, 37, 38, 39.

¹⁹⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 27.

verilmiştir.²⁰⁰ Eserleri kaynak olarak gösterilen isimler ise Ebüssuûd²⁰¹, Kemal Başa²⁰², İmam Gazzali²⁰³, Kadı Beyzavi²⁰⁴, Seyyid Alizade²⁰⁵ ve Kadıhan'dır.²⁰⁶

Yer isimleri olarak ise Beytullah²⁰⁷, Kâbe²⁰⁸, Kudüs²⁰⁹, Mekke²¹⁰, Cidde²¹¹, Arafat²¹², Serendib²¹³, Karaman²¹⁴, Şam²¹⁵, Dihkan²¹⁶, Belh²¹⁷, Demavend²¹⁸, Şuş²¹⁹, İsfahan²²⁰, Babil²²¹, Kufe²²², Nil²²³, Mısır²²⁴, Rum²²⁵, Tur Dağı²²⁶ ve Yemen²²⁷ Bahrü'l-Ensâb'da zikredilmişlerdir.

3.6. Âdet, Gelenek ve Meslekler İtibarıyla Bahrü'l-Ensâb

Günümüze ulaşmış olan mesleklerin hangi peygamberlerden miras kaldığı ve gerek Ahlik öğretisinde gerek de sosyal hayatta karşımıza çıkan bazı âdet ve geleneklerin ne şekilde başladığı ile ilgili Bahrü'l-Ensâb'da birçok bilgi verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Hz. Âdem'in hadid (demir) işlemesi, çift sürmesi, ekmekçilik, avcılık, debbağlık ve cullahlık yaptığı aktarılmıştır.²²⁸

Bel bağlama, yani kuşak kuşatma âdeti için Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın, Hz. Cebrail tarafından bellerine asma çubuğu dolanması ve cennetten "Sübhanâllâhi ve'l-

---

²⁰⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36, 37.

²⁰¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 12, 39.

²⁰² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22, 35.

²⁰³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²⁰⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²⁰⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 53.

²⁰⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 53.

²⁰⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10.

²⁰⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10, 11, 16, 27.

²⁰⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10, 17, 19, 22, 26, 29, 30, 45.

²¹⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 22, 52.

²¹¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10.

²¹² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 12, 23.

²¹³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 10, 54.

²¹⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11.

²¹⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22.

²¹⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 22.

²¹⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²¹⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²¹⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²²⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²²¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²²² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²²³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

²²⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

²²⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

²²⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 46, 47.

²²⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 46.

²²⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 4.

hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllahu va'llâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd" diyerek çıkmaları delil olarak sunulmakta, Tefsir-i Uyun ve Tatar Han'ın üçüncü cildine atıf yapılmaktadır. Kuşak kuşanmanın uygulandığı "başka çıkmak"ın, Hz. Peygamber'in sünnetine dayandığı ve böylece İslâm kuşağıyla kuşanılmış olduğu anlatılmaktadır.²²⁹

Babuççular (pabuççular) ya da diğer bir adıyla başmakçılık için Hz. Âdem'in Kudüs'te çift sürerken giymesi, Hz. Peygamber'e cimcime adı verilen bir ayakkabı türünün gönderilmesi, Hz. Fatıma tarafından na'leyn (nalın) giyilmesi, çizmenin Hz. İbrahim'in babasının kardeşi tarafından telif edilmesi, iç edük olarak isimlendirilen ayakkabı çeşidinin Hz. İbrahim'in telifi olması gibi gelişmeler delil olarak gösterilmiştir. Şüphesi olanların Bakara Sûresi'nin 31. âyeti ile Enbiya Sûresi'nin 80. âyetine bakmaları önerilmiştir.²³⁰

Berber ve dellaklar için, tıraş olmanın Hz. İbrahim'in sünnetine dayandığı söylendikten sonra Bakara Sûresi'nin 31. âyeti ile Enbiya Sûresi'nin 80. âyeti delil olarak gösterilmiş; şeriata uygun baş tıraş etmenin, bıyık ve sakaldaki fazlalıkları almanın Hz. İbrahim'in sünneti üzere olduğu, şeriata aykırı tıraşın ise İblis'ten geldiği ifade edilmiştir.²³¹

Kasaplık için, Hz. Cebrail'in cennetten koyun getirmesi, koyunların boğazlanması ve sonrasında etinin pişirilip yenmesi hadisesinin delil teşkil ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bayram namazındaki tekbirlerin de Hz. Âdem'in koyunu Besmele çekip tekbir ile boğazlamasına dayandığı beyan edilmektedir.²³²

Kürkçülük ve debbağlık (dericilik) için, Hz. Âdem'in Kudüs'te çift sürerken deri giymesi delil sayılmıştır.²³³ Yine Hz. Âdem'in koyun ve diğer hayvanların derisini dibagat etmesi, debbağlar tarafından delil olarak kabul edilmiştir.²³⁴

Eskicilik ve sakalık için, Talut'un matara dikmesi ve eskicilik yapması, Hz. Salih'in sakalık yapması, Hz. Âdem'in ve Hz. Havva'nın Kudüs'te çift sürdüğü sırada hayvanlara ve fakir insanlara su vermesi gibi olaylar delil olarak gösterilmiştir.²³⁵

---

²²⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 9, 10, 12, 13.

²³⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11.

²³¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 11, 26.

²³² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 14, 15.

²³³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 15.

²³⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 16.

²³⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 17, 20.

Çömlekçilik, kazancılık ve çanakçılık için, Hz. Âdem'in çömlek düzüp yemek pişirmesi ve Hz. Havva ile yemesi, Hz. Âdem'in kerpiç kesip üzerine her sanatın nasıl ve hangi aletlerle işleneceğini yazması ve sonra onları pişirip kiremit yapması kaynak olarak kabul edilmiştir.²³⁶

Sofra yapıp/kurup ekmek yeme âdetinin, Hz. Âdem'in Hz. Cebrail vasıtasıyla ekmek pişirip yemesi ve ailesini bir araya toplayıp ekmeği bölüştürmesi hadisesine dayandığı rivayet edilmiştir. Ayrıca Hz. Şit'in de ekmek pişirip sofraya yaptığı, Hâbil'in sofracı olduğu, sofranın Cemşid ve Zeynel Abidin'in telifi olduğu belirtilmiştir.²³⁷

Güreşçiler ve hamallar için, Hz. Âdem ve Hz. Cebrail arasında vuku bulan bir hadise delil olarak gösterilmiş, tama' eylemek (hırsıyla istemek), sınır tutmak, küleşmek (güreşmek) gibi âdetlerin o zamandan kaldığı rivayet edilmiştir.²³⁸

Şakirdin üstadına hizmet etmesinin, önce Hz. İdris, ondan sonra ise İmam-ı Azam Ebu Hanife zamanından geldiği belirtilmiş, Ebu Hanife zamanında yaşanan bir hadise delil olarak gösterilmiş ve bu hizmetin vacip olduğu beyan edilmiştir.²³⁹

Misk ve güzel kokular düzmek, hamam yapmak, çadır kurmak, dalgıçlık yapmak, mücevher çıkarmak ve Nevruz gününü tayin etmek, dâne saçmak gibi âdet ve icatların Cemşid tarafından telif edildiği bildirilmiştir.²⁴⁰

Bina ve şehir inşa etmek, kuyudan su çıkarmak, meyve ağacı dikmek, mancınık ve sapan kullanmak, kıyafet, kaftan ve döşek yapmanın Keyumers'e²⁴¹; maden çıkarmak, marangozluk, su taşımacılığı, kürkçülük, av talimi, kıyafet ve silah düzmenin Huşenk'e; zalimlerle mücadele etmek, binek hayvanı kullanmak, savaş aletleri yapmak ve kuş avlamanın ise Tahumers'e ait icatlar olduğu aktarılmıştır.²⁴²

Mahfil-i şerifte oturmanın ve namazda saf tutmanın düzeni gibi usullerin Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalara dayandığı ifade edilmektedir.²⁴³

---

²³⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 18, 30.

²³⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 20, 46, 55.

²³⁸ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 27.

²³⁹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 32, 38, 45.

²⁴⁰ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 35, 55.

²⁴¹ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 36.

²⁴² *Bahrü'l-Ensâb*, s. 37.

²⁴³ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 44.

Alem (bayrak) ile gazaya gitmenin Hz. Şit zamanından kaldığı aktarılmakta; kalaycılığın ise Hz. Şit'ten geldiği rivayet edilse de Cemşid'in telifi olduğu söylenmektedir.²⁴⁴

Peygamberlerin yapmış olduğu meslekler kapsamında, Hz. Âdem'in demircilik, tüccarlık, unculuk, ekmekçilik, cullahlık ve debbağlık; Hz. Şit'in cullahlık; Hz. İdris'in terzilik, takyecilik (takkecilik), boyacılık ve iğnecilik; Hz. Nuh'un tüccarlık ve gemicilik; Hz. İbrahim'in kasaplık, ekmekçilik, işçilik, ticaret ve bakkalık; Hz. Davud'un demircilik, kapçılık, nalbantçılık; Hz. Salih'in semercilik, mutafçılık (keçi kılından yapılan dokumacılık), sakalık, eskicilik ve saraçlık; Hz. Süleyman'ın edciyecilik (eczacılık); Hz. Peygamber'in de (s.a.s.) ticaret yaptığı aktarılmıştır.²⁴⁵

Boyacılar, sakalar, cullahlar için, Allah'ın cennetten gönderdiği yedi renk ve kimlerin kullanımına verildiği, yine cennetten gönderilen dört su kaynağı ve nereye aktığı ile Duhan Sûresi'nin 53. âyeti kaynak olarak gösterilmiştir.²⁴⁶ Zırhın Hz. Davud zamanında yapıldığı ve sihrin de Hz. Musa zamanında var olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁷

---

²⁴⁴ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 46.

²⁴⁵ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 45-47.

²⁴⁶ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 52.

²⁴⁷ *Bahrü'l-Ensâb*, s. 56.

4. HÂCE CÂN ALİ BURSEVÎ'NİN BAHRÜ'L-ENSÂB ADLI FÜTÜVVETNÂMESİNİN ÇEVİRİ YAZI METNİ (TDK A/332 1-56)

(s. 1) Mü'ellifi

es-Seyyid Muhammed bin Alâuddîn el-Ḥüseyn er-Raḍavî eş-Şâfi'î be-Burusa

(s. 2) el-Bâb: Silsiletü'l-Fütüvvet min [Emîri]l-Mü'minîn 'Alî İbn Ebî Tâlib ilâ Âhiri'l-Kâyime

Fütüvvet (?) kim kabûl kıldı ve kimden kime diğeri beyân kılındı. Fütüvvet Emîrû'l-Mü'minîn 'Ali İbn [Ebî] Tâlibden -keremallahu vecchü ve raḍıyallahü 'anh hazretlerinden- Selmân-ı Fârisîye ḳaldı. Āndan Huzeyfe bin Yemānî kabûl kıldı. Āndan Mıkdād el-Kindiyānî²⁴⁸ kabûl kıldı. Āndan Ebû'l-'İzz en-Nevbî kabûl kıldı. Āndan Şeyh el-Basrî²⁴⁹ kabûl kıldı. Āndan Hâfız el-Kindî-yi diğeriye, āndan 'Avf Kettāniye, diğeri diğeri, āndan Ebû'l-Müslim Neccāriye, diğeri diğeri, āndan Şerîf el-'İzzîye, āndan Hilāl en-Nihālî²⁵⁰ye, āndan Behrām ed-Deylemîye, āndan Rūzbeh Fârisîye, āndan Emîr el-Hassāna, āndan Cevşen el-Fezārîye, āndan Reîs Ebû'l- Ḥasan Neccāriye, āndan Ebû'l-Fazl İbn et-Tarhana, āndan Nefîs Selmāna, āndan Kāid Şiblî²⁵¹ye, āndan Fazl bin Zeyyād el-Fârisîye, āndan Melik Ebî Kalincara²⁵², āndan Emîr Āvî Bāza, āndan Nasiruddin bin Na'ceye²⁵³, āndan Seyyid İbn 'Ali es-Sūfiye, āndan Miheni el-Alevîye, āndan Nu'māna, āndan Şeyh Ebû'l-Kāsıma, āndan Ebû'l-Habbeye, āndan Ebî Ḳāsım Rahmetullaha, āndan Nefîs bin Ebî 'Abdullaha, āndan Ebû'l-'Abbās Ahmed bin Ḥasan en-Nāsirüddîne, āndan Sultānu'l-Mu'azzam Gıyāsü'd-Dünya ve'd-Dîn Şerîfü'l-İslām ve'l-Müslimîn Ebî'l-Muzaffer el-Gāzî bin Yusuf bin Eyyüb (s. 3) Refîku'l-Mürselîn Ḥazretlerine, diğeri - rıdvānullahi 'aleyhim ecma'in - şeri'at vaz'ı Muhammed 'aleyhi's-selām-dır.

Ve's-şeri'atü 'ibāretün 'an ma'rifeti mesāil. Eşra'ü ṭarīkat fi'lü Muhammed - 'aleyhi's-selām-dır. Ve't-ṭarīkatü 'ibāretün 'an i'tikādi mesāili's-şer'i. Ve ehlü ma'rifet sırrü Muhammed -'aleyhi's-selām-dır. Ve'l-ma'rifetü 'ibāretün 'ani'l-ihlāsi (?) fi'l-'ameli. Ḥaḳīkatü ḥālü Muhammed 'a.m. Ve'l-ḥaḳīkatü 'ibāretün 'ani'd-devāmi ve's-sübüti fi'l-'ameli ve'l-i'tikadi. Kāle'n-Nebıyyü -sallallahü te'ālā 'aleyhi ve sellem: "eş-

²⁴⁸ Mıkdād bin Amr (Esved) en-Nehrānî el-Kindî kastedilmektedir.

²⁴⁹ Eşecc el-Basrî kastedilmektedir.

²⁵⁰ Metinde: Hāl en-Nihālî.

²⁵¹ Âid Şiblî kastedilmektedir.

²⁵² Metinde: Mâkir Ebî Kancar'a.

²⁵³ Metinde: Nāsirüddin Te'accüb.

Şeri'atü ekvālī ve 't-tarīkatü ef'ālī ve ma'rifetü re'sü mālī ve 'l-ḥakīkatü ḥālī ve 'l-'aklū dīnī ve 'l-muhabbetü esāsī ve 'ş-şevku mürakkebī ve 'l-harfū refīkī ve 'l-'alemü halāsī ve 'l-hilmü sabāhī ve 't-tevekkülü zādī ve 'l-kanā'atü kenzi ve 's-sūku menzilī ve 'l-yakīnū mekānī ve 'l-fakrū fahrī ve ene iftehare lī sūku Resūlü 'llāh ve sūku Ḥabībullah. ”²⁵⁴

Baḥrū'l-Ensāb

ez cümle şanāyi'

Hamden li-men halaka sivāhu ve şerrefehu bi- Muḥammedin ve ısfāhu -'aleyhi's-şalavātü ve 's-selām 'alā ālihi ve sahibihi'l-kirām. Fe-lemmā ra'eytü hadīsen min ehādisi Seyyidi'l-Mürselīn ve Ḥātemü'n-Nebiyīn ellezī nezele fī şānihi ve ente esdaku'l-kāilīn: “*Ve-mā erselnāke illā rahmeten li 'l-ālemīn*”²⁵⁵. Ve hüve men hafeze 'alā ümmetī erba'īn (s. 4) hadīsen min emri dīnihi, haşerehu Allāh Te'ālā yevmü'l-kiyāmeti fakīhen 'ālimen Resūlüllāh.

İmdi devr-i Ādemden Ḥātemü'n-Nebiyīne gelinceye peygamberlerin ve evliyāların aşḥāblarının işlediği şan'atlarını beyān ider. Bu mes'ele beyānında eimme-i Hanefiyeden cevāb ne vecihledür?

Ḥazret-i 'Abbās ve evlādına Ḥazret-i 'Abbāsın Ḥazret-i Resūl ..... āyete mutābık bu ḥādīsini ki evvel-i āyet budur. Kavluḥü Te'ālā: “*Le-kad enzelnā-lḥadīde fīhī be'sün şedīdün ve menāfi'u li'n-nāsi*”²⁵⁶ Ve Ādem Peygamberin evvel ḥadīd işleyüb ve çift sürüb ve etmekcilik idüb şikār idüb cānāver derisin giyüb dibāgat itdügüne ve cullahlık idüb evvel hasır dokuduğuna ve sāir peygamberlerin āyetle ve ḥadīs ile ve vahyile, mu'cizātıyla zāhir olmuşdur. 'İlmine ve şan'atına da .....: “*Ve 'allemē Ādeme'l-esmāe küllēhā*”²⁵⁷ da ve şer'an zāhir olan ..... şan'atına da şāmildir enbiyālar tahtında.

İmdi Ādem'in şan'atına inanmayub: “*Ve 'allemē Ādeme'l-esmāe küllēhā*”²⁵⁸ āyetini inkār eyleyüb ..... müftī-yi zamānın sorub (?) bu fetvāsını tahfīf idenlere şer'an ne lāzım gelür? Beyān buyurub mesāb oluna.

²⁵⁴ Bu ḥādīsın Türkçe anlamı, eserin 28. sayfasında Bursevî tarafından verilmiştir. Bkz. *Baḥrū'l-Ensāb*, s. 28.

²⁵⁵ Enbiyā Sûresi, 21/107: “*Ve biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”

²⁵⁶ Ḥadīd Sûresi, 57/25: “*Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır.*” (Not: Āyet olduğu gibi alınmamış, baş kısmındaki “le-kad” kısmı ile ileride gelen “veenzelna” kısmı ile birleştirilerek; “le-kad enzelnā” şeklinde yazılmıştır.)

²⁵⁷ Bakara Sûresi, 2/31: “*Ve Ādem'e bütün isimleri öğretti.*”

²⁵⁸ Bakara Sûresi, 2/31.

el-Cevāb: (s. 5) Allāhu a'lem, şer'a mutābık fetvāyı tahfīf idenler bilā-tereddüd kāfir olurlar. Ol āyete mutābık ḥādīs budur, tefsīrden çıkmışdur. İbn 'Abbās ve Katādeden mervīdür. 'Ulemā katında maḳbūl ḥādīs-i kudsīdür.

Kāle İbn 'Abbās ve Katāde: "Kālellahu Te'ālā li-Ādeme: Elem tekün le-ke fī-mā etahteke mine'l-cenneti mendūhatin 'ani'ş-şeceri? Kāle: Belā yā Rab ve 'izzetūke ve-lakin mā zanentu enne ehaden yuhlifū bi-ke kāziben. Kāle: Fe-bi-'izzetī li-ehbetanneke ilā'l-arzi. Sümme lā-tenālū'l-'ışe illā kedden. Fe-ehbitu mine'l-cenneti ve kāne hiye ye'kulāni fī-hā. Ve 'allemehu san 'ate'l-hadīd ve emere bi'l-harsi, fe-harese ve zere'a sümme sekā hattā izā belega hasude. Sümme derresehu sümme zerrāhu sümme tahanehu sümme 'acenehu sümme habezehu sümme ekelehu. Fe-lem yeb[le]gahu hatta belega minhu'l-cehde. Kālū: Sümme enne Ādem 'aleyhi's-selām bi-teyessürin ve isterre'l-'avrete bi-varaketi'l-incīr.

Ve'ş-Şeyhān: Ve iştēkā. Fe-kāle lehu Cebrāil 'a.m.: Mā ellezi esābeke? Fe-kāle lehu: Ecede fī nefsi kalekan ve ıztırāben, lā-ecide ile'l-'ibādeti gayre (?) sebīlen (?) bi-enne beyne'l-lahmi ve'l-cildi kedībü'n-nemli. Kāle Cebrāil 'a.m.: Zālike yüsem mā cev'an. Kāle: Ve keyfe'l-halāsi minhu? Kāle: Sevfe ehdīke ilā'l-halāsi min zālike, fe-gābe 'anhu sümme cāe sevīreyni ahmeryni.

İki kızıl öküz ve iki ak inek, iki kızıl saḫtiyān önlük içün getürdi. Şimdi timürciler önine saḫtiyān tutmak ve tennüre eylemek, (s. 6) incir yaprağından setre²⁵⁹ ol vaḳitden kalmışdır, şübhesi olanlar (?) Tevārīḫ-i Manzūmda görsün, fetvā itdürsün. Ve daḫī Cebrāil 'a.m. Ādeme dört tob cevher getürdi ilm-i şanāyi' içün. Evvelki topu temr oldı. Ve ikinci topi altūn oldı 'avretlere ḫelāl, erkeklere harām oldı. Ve üçüncü topi gümüş oldı esvāb idenün görmesi harām, hōd (?) cinsi ḫelāl. Ve dördüncü topi kalay oldı ve bu hüner (?) ..... Hind'dendür (?). Ve 'ālātü örs ve'l-matrakatü çekiç ve'l-mak'atü ve'l-kelbeteyn. Sümme cāe bi-şüreri min Cehennem. Fe-veda'a fī yedi Ādeme fe-tāret bi-i'tibāri'n-nāri minhu'ş-şüreri fe-vekā'at fī'l-bahri fe-dehale Cebrāile 'a.m. el-māe hāttā fe'alet z'alike seb'a merrātin. Fe-lem mā cāe bi-hā fī merreti's-sābi'ati natakatu'n-nāre Ādem fe-kālet yā Ādem innī lā utī 'uke ve innī müntekimete min 'asāti min evlādike yevme'l-kiyāmeti. Fe-kāle Cebrāil yā Ādem innehā lā tutī'uke ve lākin sabihāne-hā fī setrihā fe-yusemmā fī'l-haceri ve'l-hadīdi.

²⁵⁹ Metinde: Sekre

Taş-ile timürde çakmakdan od çıkmağa sebep bu ma'nādür. Şübhesi olan “*Ve alleme Ādeme 'l-esmāe küllehā*” āyetinin tefsirine nazār eylesün. Ve daḥī bu ..... Kavluḥü Te'ālā: “*Eferaeytümü-nnāra-lletī tūrūn. E-entüm enşe'tüm şeceratehā* (s. 7) *naḥnü-lmünşiün.*”²⁶⁰

Ve āyet-i kerīme “el-hars” Süre-i Vākı'adadır. Sümme Cebrāil 'a.m. .... el-ḥadīd ve'l-hars. Fe'l-harsü evvelen min 'ameli'l-hadīd. Sümme etāhu ..... saḥtiyān min hittatin fī-hā selāse cennātin min ..... üç dane buḡdāy ..... Ādeme iki habbe ve Ḥavvāya bir habbe verildiğüne sebep budur-ki şer'ile ..... ere iki ve 'avrete bir veriliyor. Allāhın emri ve Peyğamberin kavli (?) dahi budur. Şübhesi olan Tātār Ḥān'ūñ yedinci cildini görsün ve Sadruşşerīa ba'dehu görsün.

Fe-ḳāle: Yā Ādem le-ke el-habbetān ve li-l-Hava habbeten. Fe-li-zalike sare li'z-zikri misli hazzin ..... illa bi-āyet-i kerīme, Süre-i .... Zirinden (?) habbeten min-ha elf habbetin. Ve ḳīle: Semān-mie dirhem.

Ādem Şafiyullah zamānında buḡdāyın her dānesi bin dirhem idi. Ba'zılar sekiz yüz dirhemdir ..... Her peyğamberin ef'āline göre eksile eksile yediyüz üzre ..... kaldı. Şim[di]den gerü du'ā idelüm. 'Amelimize göre daḥī eksilmesün, Allāh Te'ālā saklasın. Amin. Fe-ḳāle Ādem: Yā ..... hāzihi küllehü”. Fe-ḳāle Cebrāil 'a.m.: Huz-hā feinnehē sebebü ..... ve bi-ha ahrectü mine'l-cenneti ve bi-ha yuhyi fi'd-dünya ente ..... ila kıyami's-sa'ati.” Naḳale min tefāsīr.

Ba'dehu (s. 8) ol Mālīkū'l-ümemi'l-ekrem, Vācibi'l-icābeti'l-'ızz ve'l-ḳadīm Ḥāzret-i Ādem Şafiyullaha buyurdu-kim: “Yā Ādem cennetde şecer ile muşāhib olma didim. Niçün emrime itaat itmedün?” deyü buyurdukda, Ādem Şafiyullah: “Öyle oldu, 'izzetüñ ḥaḳḳı için ben zan (?) itmedüm ki şecere-i hulddan buḡdāy yalancı taḳdīr olduğunı ve daḥī şeytān idlāl idüb yidüre” deyüb. “İzzetün celālün ḥaḳḳı-çun beni yere indürme, maḳāmumdan ayırma. Bundan şoñra 'iş ideyim, bir daḥī şeytān sözine uyub bu ecil fi'l-i muḥālif itmeyeyim, emriñe mutī' olayım” didi. Ḥaḳḳ Te'ālā a[yı]tdı: Yā Ādem cennetden yire in ki sen ve Ḥavvā benüm emrime muḥālefet idüb vüs'atle (?) ol buḡdāyı yedüñüz. Çünkü Allāh Te'ālā Ḥāzretleri Ādeme emr etdi-kim: “A'lā maḳāmıdan ednā maḳāma git” buyurdu. Ādem Şafiyullah cennetden çıkmak istemedi ya'nī a'lā maḳāmıdan ednā maḳāma çıkmadı. Ḳavluḥü Te'ālā: “*Kulnā hebetü min-hā cemī'en*” el-āyet. Ādem

²⁶⁰ Vakıa Süresi, 56/71-72: “Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi; onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?”

Şafiyullah cennetden emr-i haqqkla çıkdı. Ol-dem şeytan idlāl idüb buğdāy yediği-çün başından tacı, önünden hülle ve belinden kemer gidüb ‘uryān kaldı. Bu ma‘şiyeti göricek Ādem ve Havvā üç yüz yıl (s. 9) ağlayub gözlerinden āb revān idüb gözleri yaşından karanfīl ve zencefīl ve dārçīn ve nilüfer bitdi.

Ve daḥī Ādem ve Havvā ‘uryān kalıcaḥ bir elini önüne ve bir elini ardında setr idüb icābet ileyin kaldırub du‘ā vü zārī idüb Allāh Te‘ālā Hazretinden dileğim cenneti tavāf ideler. Haqq Te‘ālā Hazreti dileğini kabül idüb cenneti tavāf eylediler. Ādem ve Havvā cenneti göricek itdüğü günāha istiğfar eylediler. Haqq Te‘ālā Ādem’in du‘āsın ve tevbesin kabül idüb günāhın ‘afv eyledi. Ve cennetde kudret ağaçlarından yabrak istedi. Hiçbir ağaç Ādeme ve Havvāya yabrak virmedi. Ol-dem incīr ağacı kendü yabrağından emr-i haqqkla Ādeme üç yabrak ve Havvāya beş yabrak bağışladı. Ve asma ve üzüm cubuğı kendü cubuğundan bir cubuk bağışladı. Ādem setr kılması için emr-i haqqkla edebe ri‘āyet idüb o çulu tennüre idüb. Ve peşīn Havvā daḥī tennüre idüb ol-dem Allāh emriyle Cebrāil gelüb asma çubuğunu Allāhın ‘azametin zıkr idüb beline dolanub cennetden çıkdılar. Ol tekbīr budur: “Sübḥānellāhi ve’l-ḥamdülillāhi ve lā ilāhe illāllahu va’llāhu ekber, Allāhu ekber ve lillāhi’l-ḥamd” didiler. Ādem²⁶¹ üç ve Havvā beş kefen olmağa sebep bu ma‘nādır. Şübhesi olan (s. 10) tefāsīrün Tefsīr-i ‘Uyūnında görsün²⁶² ve Tātār Ḥānūn üçüncü cildinde görsün. Tabbāğlar ve [ā]ḥīler bile kuşak kuşatmağa bunu delīl tutarlar.

İmdī bunlar Ādem-i Şafiyullah zamānından tā Resūlullāh şallallahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinin zamānına değin bunlar kavlen ve fi‘lendir. Haqqında āyet-i kerīme yoḥdur. Fetvāya ta‘alluk yoḥdur lakin te‘āmül-i nās ile kuvvet bulmuşdur. Te‘āmül-i nās icmā‘-ı ümmet maḳāmına katılmışdır. Müfti-yi zamānın daḥī cevābı budur. Şübhesi olan fetvā itdürsün.

Ādem Şafiyullah cennetden çıkıcaḥ Havvādan ayru düşüb. Ol-dem Ādem Serendīb tağına düşdi ve Havvā Ciddeye düşdi. Ādem Şafiyullah baş açık yalın ayak Ḳuds-i Mübārekün yerini ve Beytü’llāhın yerini kırk kez tavāf eylediler. Evvel Beytü’llāh Ḳuds-i Mübārek idi, emr-i haqqkla döndi. İbrāhīm Peygamber yabdi, Ka‘be oldi. Şimdi kıblemiz oldur. Ve daḥī Ādem Şafiyullah Ka‘be tavāf iderken ayakları yarıldı, gāyet bī-huzūr olub. Ādem ol dem icābet elin kaldırub derūn-ı dilden du‘ā vü zārī kılub ağlayıcaḥ

²⁶¹ Metinde: Ādem Ādem

²⁶² Metinde: ‘Uyūn’ında

ol dem Ādeme vahyile cimcime selbūr na‘leyn geldi. Kuds-i Mübārek ovasında çift sürerken bunları geydi. Şübhesi olan (s. 11) Tevārīh-i Manzūmda görsün ve Tevārīh-i Kāmileda ve Tevārīh-i Taberiyede görsün. Fetvā itdürsün.

Selbūrun aşāğısı sahtiyān, yukarısı çiftidir (?). Ādem Şafiyullah Kuds-i Mübārek ovasında çift sürerken geymişdür. Elān şimdi Karamanda geyer. Selbūrdan nakil babuçdur. Sümeyyā (?) Peygamber dikmişdür. Babuççular pīri oldur. Ve Cimcime Hāzret-i Resūlullah ‘aleyhi ve selleme gelmişdür. Ve Cimcime senüre kabuğundandır. İdris Peygambere gelmişdür. Cemşīd tamām itmişdür. Ve na‘leyni Hāzret-i Fātıma geymişdür ‘Arafātda. Elān Mekke halkı hep na‘leyn geyerler. Ve sahtiyān ve tasmaı, sahtiyān ve yadigārıdır / bağıdır. Ve çizme Hāzret-i İbrahim Peygamberin babasının birāderi te‘līf[i]dir. Ve Kuds-i Mübārek taşını dellāk (?) idüb taşırken çizme geymişdür. Ve iç edük İbrahim Peygamber te‘lifdir. Ka‘be-i Şerīfi yaparken geymişdir. Millet İbrāhīmdir, mezheb Hanefīdir. Ümmet Hāzret-i Resūlü’llāh Efendimizdir. İç edük geymek de sünnet-i Resūldür. Tıraş olmak da İbrahim Peygamber sünnetidir. Şübhesi olan babucu ve başmakçı ve dellak: “*Ve ‘alleme Ādeme’l-esmāe küllehā*”²⁶³ “*Ve ‘allemnāhū şan‘ate lebūsin leküm*”²⁶⁴ āyetinin tefsīrine nazar eylesün. Bu āyete inanmayan tāife kāfir-i (s. 12) mutlak olur. Ādemden soñra zıkr olunan şanāyi‘ler İdris Peygamber ve Cemşīd te‘līfidür.

Āndan soñra Ādem, Havvā ile ‘Arafātda buluşdılar. Birbirleriyle muhabbet idüb Allāh emrine kāil olub ve “Bismillāh” diyüb çiftlendiler. Ve helāl kesble şan‘atlar işlemeğe niyyet idüb “Bismillāh” didiler. Ba‘dehu İslām kuşağın kuşandılar ve haram la‘blara niyyet idüb “Bismillāh” dimediler. Haram la‘blara ve haram yemeklere “Bismillāh” deyenlere tecdīd-i ĩmān ve tecdīd-i nikāh lāzım gelür. Şübhesi olan fetvā itdürsün. Hakkında fetvā çıkmışdur, ol fetvā budur.

Bu mes‘ele bābında eimme-i Hanefiyeden cevāb ne-vecihledür ki canbāz ve hokkabāz ve güreşçi ve kuklacı ve tasbāz ve kıssah[ā]n la‘blerine helāldir diyenlere şer[‘an] ne lāzım gelür?

el-Cevāb: Allāhu a‘lem tevbe ve istiğfār ve tecdīd-i ĩmān ve tecdīd-i nikāh lāzım gelür Ebu’s-Su‘ūd.

²⁶³ Bakara Sūresi, 2/31.

²⁶⁴ Enbiyā Sūresi, 21/80.

İmdi şeyhler ve ahîler ortasında ve tarîkat erenleri ortasında yeniçeri (?) şeyh ve nakib diküb ve yiğidbaşı diküb şäkird başka çıkarmak sünnetdür. Zirā şäkird başka çıkarmalı olsunlar. Un ve katık (?) bir penbenden kuşağı veya bir peştemalı delil ile ve tekbîr âyetiyle ve hādîs-ile Allāh'ın buyurduğu ve Peyğamberin sünnetidür deyü (s. 13) kuşadırlar. Zirā Hazret-i Muhammed İslām kuşağı kuşatmışdır. İslām kuşağı oldur-ki Allāh[1] bir bilmekdir ve Peyğamberi haqq bilmekdir ve şer'a kâil olmaktadır, Kelām-ı Kadîmi delil tutmaktadır ve Çaryäre –radiyallahu ‘anhum ecma‘în- ikrâr idüb muhabbet itmekdür. Āndan-sonra cümle ashabın ulusu Hazret-i Ebā Bekri's-Sıddık –radiyallahu ‘anhu-, gicisi (?) Emîrû'l-Mü'minîn 'Ömerü'l-Fârûk –radiyallahu ‘anhu-, āndan Emîrû'l-Mü'minîn 'Osmān Zî'n-Nüreyn'dir –radiyallahu ‘anhu-. Hazret-i 'Osmān Zî'n-Nüreyn demek sebab budur ki iki cihān fahrı Muhammedü'l-Mustafā sallallahu ‘aleyhi ve sellem Hazret-i 'Osmāna iki kızın virdi. Ānın için Zî'n-Nüreyn dinildi. Āndan sonra gicisi Emîrû'l-Mü'minîn 'Ali İbn Ebî Tālib –kerremallahu vechehu-dür. Āndan gicisi İmām Hasan ve İmām Hüseyin –radiyallahu ‘anhumā-, āndan gicisi Hazret-i Hamza ve Hazret-i 'Abbāsdır. el-Mahmūd bin 'Abdullah ve en-Nāsü ve 'alā temāmi imāmi'l-'aşereti'd-dīn bāyi'ü Nebiyyinā tahte't-tecereti ve 'alā cemî'i'l-musābakati (?) mine'l-muhācirîn ve'l-ensār ve't-tābi'în ve'l-ahyār ve'l-ebrār –rıdvanullahi te'ālā 'aleyhim ecma'în-dir bilmekdür. İslām kuşağı ki derler bunlara muhabbet idüb gittükleri yol gitmekdür.

Bundan sonra Mālikü Erhamü'l-Ekrem ve Vācibü'l-'İzz ve'l-Kadīm Hazret-i Ādem Şafiyullah Hazret-i Cebrāil ile Haqq Te'ālā kırk çift koyun gönderdi erkekli ve dişili. (s. 14) Dünyā dirliği için ol koyunları gönderdi. Ol koyunların güzelliği şöyle idi kim Haqq Te'ālā firiştelere buyurdı a[yı]tdı: “Sizden bir canavār halk ideyim Habîbim Muhammed Mustafā” dilince, ganem dirler cemî'i hayvānātın berekātı ol koyunlarda buluna. Koyunu boğazlayalar ve sağalar. Ānın etini ve başını bişüreler, yiyeler, südüni sağub içerler. Ol evliyālar ve enbiyālar gıdāsı olub 'alemleri ziyāde olub bunları ..... ol benim mi'rac-ı a'lāma irişeler ya'nī ednā maqāmından a'lā maqāma irişeler, 'urūca ireler. Kavlühü Te'ālā: “İnnī a'lemü mā lā ta'lemün”²⁶⁵. Yakîn-i evvel (?): “Kābe kavseyn”²⁶⁶ makāmına irişeler. Çün (?) firiştelere nurundan Haqq Sübhanehu ve Te'ālā koyunu yarattı. El-Hamdülillah, her cān-ki bu 'āleme geldi, elbetde ölüm endişesin yapar ve illā koyun ölüm gamın çekmez. Andan ötüri kendünün Haqq yoluna kurbān olmasın kabül itmişdir. Eyle olmasa Cebrāil 'a.m. Ādeme ve Havvāya cennetden getürdüğü koyunların südüni

²⁶⁵ Bakara Sûresi, 2/30: “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.”

²⁶⁶ Necm Sûresi, 53/9: “iki yay kadar...”

sağub (?) Ādeme ve Hāvveyāya çift sürmezden evvel dünya ta‘amlarından süd içdiler. Ve hem Muḥammed Mustafā Sallallahu Ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri mi‘rāc-ı a’lāda evvel süd içdi. Ve çün (?) Ādem ve Hāvvē bu koyunlardan sağdılar, içdiler ve boğazladılar, lahmin ekl etdiler. “Ne ile boğazlandı?” (s. 15) dersin, ihtilaf var. Cebrāil kanadıyla derler, kamyş ile derler ve taş ile derler. ... boğazlanduğı mukarrerdir. Kasabların delili budur. Halilü’r-Rahman ve civanmerd kasab Nasrullah gelinceye dek bundan delil tutarlar. Şübhesi olana: “ve ‘allemnāhū şan‘ate lebūsin lekūm”²⁶⁷ āyetine nazār eylesün. Bu āyet Süre-i Enbiyāda²⁶⁸ gelür. Ḥazret-i Davuda nāzil olmuşdur.

Ve daḥī Ādem Şafiyullah evvela gelen koyunların ... “Bismillāh” deyüb tekbir ile boğazladı. Bayram namazına sekiz tekbir olmağa sebep budur. Ve dahi koyunun kanından derisine dört haruf hice yazıldı. Hice, Kelām-ı Qādīmın bünyad ve aslıdır ve Ādem Şafiyullah cemi‘ sanayi ilmi hicesinin tefsīrinden görmüşdür.

Ve evvela tekbirler ki zikr olundu, bayram namazının tekbiri ḫurbānı i‘lam içündür. Evvelki tekbir farzdır. Sonraki tekbirler bayram namazıyla vācibdir. Hutbe müstehabdır.

Ve dahi Ādem Şafiyullah emr-i ḥaḫḫla Quds-i Mübārek ovasında çif[t] sürerken deri geydi. Üşüdükçe tüylü yanını ve ıssıda tüysüz yanını geydi. Kürkçülerin ve debbağların bir delili de budur. Andan sonra Cebrāil ‘a.m. Allāhın emriyle gelüb ve evvela koyunların derisini Ādem Şafiyullah ta‘allüm idüb dibāgat ilmin gösterdi. Koyun ve gayrı hayvanat derisini dibāgat eyledi, hınzır derisiyle ādem derisinden gayrısın. Zira hınzır derisi ile ādem derisi dibāgat ile pak olmaz. (s. 16) Ādem kerameti için, hınzır aynı necis olduğı için derisini dibāgat cāiz değıldir. Ve dahi Ḥazreti Ādem Şafiyullah dibāgat ettiğı deriyi geydi tā Ḥazret-i Şit zamanına dek. Ol zaman panbuk ve keten yoğıdi. Debbağların devr-i Ādemden Nūḫ tufanına gelinceye dek bundan gayrı delilleri yokdur. Şübhesi olan şer‘an Şerh-i Seyyid Alizadede görsün, fetvā itdürsün.

Ve dahi Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ol ameliyle ve mucizatıyla ve velayetiyle Cebrāil vasita olub gösterdi. Evvela temürcilik işledi. Ādem’in lü’lü şan‘atı temürcilik ve çiftçilik ve debbağlık ve etmekçilik ve unculuk idi. Ādem Şafiyullah evvela temürcilik ilminden çakmak düzüb od yakdı. Ve Ādemden sonra Ḥazret-i Davud zerre ve kilid ve hasırı işledi. Yapı yapmak için ol hasır budur-kim İbrahim Peyğamber Kā‘be-i Şerifi ol

²⁶⁷ Enbiyā Sûresi, 21/80.

²⁶⁸ Metinde: Sûre-i Sûre-i Enbiyā

hasır-ile yapmışdır. Bu ol mahaldir ki örs ve çeküç ve kelpetin vechinden kığılıcım geldüğü vakt idi. Yukarıda şerh olunmuşdur. Hâzret-i Âdem-i Şafi ol vakt yapmışdır. Şübhesi olan fetvâ itdürsün. Hâkķında fetvâ olunmuşdur. Ol fetvâ bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledir ki Âdem 'aleyhi's-selâm çif[t] sürüb ve dibâgat idüb ve unculuk ve etmekçilik iddüğüne ve Şit Peyğamber dahi cullahlık idüb hasırı evvel dokuduğuna (s. 17) ve İdris Peyğamberin evvel tüccarlık ve gemicilik iddüğüne ve İbrahim Peyğamberin Kâ'be-i Şerifi yapub taş taşıyub hammallık itdüğüne ve Musa Peyğamberin hallaçlık ve kiçecilik iddüğüne Sü[l]eyma[n] Peyğamber İdrisden sonra cemceme ve başmak ve selbur ve selbur nakl-i babuçdur ve Talut Peyğamberin meşk ve matara dikdüğüne ve eskicilik ve debbağlık iddüğüne, eskicilerin ve sakaların bir delili budur ve Salih Peyğamberin Âdemden sonra sakalık ve temürcilik iddüğüne, Âdem-i Şafi Kuds-i Mübârek ovasında evvela çifti anda sürüb ve öküzlerin anda savarub âdeme ve hayvana su ulaştırub sakalık itdüğüne, Hatemü'n-Nebiyyine gelinceye değin geçen peyğamberlerin mucezatiyla, velayetiyle ve kerametiyle vecibe ve âyete mutabık hâdîs ile şan'at işleyüb ve yetimlere, fakirlere tasadduk ettiklerine. İnkâr idüb haklarında âyet-i kerime yokdur diyen tanıklara şer'an ne lazım gelür? Beyân buyurub mesab oluna.

el-Cevâb: Allâhu alem bi's-sevab. Üslub-ı ma'hude (?) üzerine işlediklerinden nesne lazım gelmez, hâkķında âyet ve hâdîs-i şerif yokdur diyenlere, tevbe ve istiğfar lazım ve tecdid-i iman ve tecdid-i nikâh lazım gelür. Haklarında âyet-i kerime ve hâdîs-i şerif vardır ve farz-ı kati' vardır. (s. 18) Netekim Hâkķ Te'âlâ buyurur: *"Ve allemnahu san'ate lebusin lekum li tuhsinekum min be'sikum fe [hel] entum şakirun"*.²⁶⁹

Andan sonra Âdem Şafiyullah kifaf-ı nefis için bir çölmek düzüb ta'am büşürüb Havvâ ile yediler. Çölmekçilerin ve kazancıların bir delili budur. Davud Peyğamberden evvel zira-kim Resulullah buyurulmuşdur evvela beden (?) ilmi andan diyen "allemtüküm" hâdîs-i sahihinde gelür: *"el-İlmu ilman. İlmu'l-ebdan sümme ale'l-edyan"*. Sadaka Resullullah. Bu hâdîs, sahih hâdîstir.²⁷⁰

²⁶⁹ Enbiyâ Sûresi, 21/80.

²⁷⁰ "İlim iki çeşittir: Beden ilmi ve din ilmi" anlamına gelen bu ifade, bazı kaynaklarda hâdis olarak zikredilmiş, Şevkânî tarafından mevzu rivayet olduğu söylenmiş, Ebû Nu'aym ise sözün İmam Şafii'ye ait olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Hikmetullah Ertaş (2015). "Din Dersi Kitaplarındaki Hadislerin İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 90; "İlim iki (çeşit)dir: Kalpte (yer eden) ilim ki; işte faydalı ilim budur. Dil üzerinde (kalan) ilim ki; işte bu da, Allah'ın, insanoğlu üzerindeki huccetidir." şeklinde hâdis olarak geçen benzer bir ifade ve kaynakları için Bkz. Mustafa Fatih Yar (2010). *Kitâbu'l-İlim ve Hadis Kaynaklarındaki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.86.

Ve dahi Allāh Te‘ālā emriyle Cebrāil ‘a.m. geldi, indi: “Ya Ādem, Hakk Te‘ālā celle celalühü buyurdu ki çift sürüb cennet-i a‘lada şeytan ihtilal idüb bızırın soyub [Allāh] Te‘ālānın emrine muhalefet idüb Havvā ile yediğünüz danei eküb biçüb ve un idüb yiyesüz. Sana ve Havvāya ve oğullarıyla ve bilunden gelen peygamberlere ve evliyālara ve cemi’ ümmet-i Muhammede tā ruz-ı kıyamete dek maişetlerine sebep ola ve din diyanet tevessülüne.” didi. Ādem Şafi didi-kim: “Ya Cebrāil, Hakk Celle ve ‘Alā Hazretlerini ve Havvāyı bunun sebebinden cennetden çıkarıldığını, ānı makama emr eyledi. Şimdi bana ekme der, ekmezin.” didi. Cebrāil ‘aleyhi’s-selām e[y]tdi: “Ya Ādem, bu yerin sanma, Allāhın emrine muhalefet eyleme” diyecek, (s. 19) Ādem kâil oldu ve e[y]tdi: “Ya Cebrāil, çift nice sürülür ve buğdāy nice ekilür, bilmezsin.” didi. Şimdi Ādem oğlanı biribirine muhalefet etmek, Ādem Şafiyyullah zamanından kalmışdır. Hakk Celle ve ‘Alā emriyle Cebrāil cemi’ şan‘at ilmini bir mahalde indirüb cümle çift sanaileri Ādeme taallüm eyledi. Şübhesi olan “*ve ‘alleme’l-esmāe küllehā*”²⁷¹ āyetinin tefsine nazar eylesün. Bu āyet-i kerime Süre-i Bakarada gelür. Hakkında bu āyetin cümle sanayiinden gayrı şan‘atlar dāhil idüğüne fetvā çıkmışdır. Ol fetvā budur.

Bu mes’ele beyānında eimme-i Hanefiyeden cevāb ne vechiledir ki “*Ve ‘alleme Ādeme’l-esmāe küllehā*”²⁷² āyeti ve “*ve allemnahu sanate lebusin leküm*”²⁷³ āyeti cümle sanayi’ dahildür, değil midür? Beyān buyurub menab olasuz.

el-Cevāb: Allāhu alem bis-sevab. Şer‘an zahir olan külleha şan‘atlarda şamildir enbiyālar tahtında. Andan sonra Cebrāil Hakk Celle ve ‘Alā emriyle cennetten bir çift[t] kızıl öküz ve bir çift[t] ak inek getürdi. Andan sonra saban timuri ve saban ağacı ve boyunduruk numune getürüb ve Hakk Celle Hazretleriniñ emriyle Cebrāil vesile olub Ādeme Kuds-i Mübārek ovasında çift[t] sürmeyi gösterdi. Evvela Ādem çifti Kuds-i Mübārek ovasında sürdü ve öküzlerin ... su erdi (?). Ve Kuds-i Mübārek ovasında fukaraya su ulaşırdı, (s. 20) sakalık etmiştir. Sakaların Hazret-i Resül sallallahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem zamanına gelinceye dek bundan gayrı muhkem delilleri bu kadar.

Ādemün evvela sana’tı çift[t]cilik ve unculuk ve etmekçilikdir. Ve dahi öküzler cennetten çıkub urıcak, ağladılar. Öküzlerin gözün yaşından nohud ve çimen bitti ve südiğiden purçak ve taru bitti ve tersinden bakla bitti ve mercimek bitti. Ve Cebrāil vasıta olub Ādeme çift[t] sürmek ilmini gösterdi. Ve öküzler cenneti anıcak yürümediler. Cebrāil

²⁷¹ Bakara Sûresi, 2/31.

²⁷² Bakara Sûresi, 2/31.

²⁷³ Enbiyâ Sûresi, 21/80.

‘a.m. heman dem emr-i hakla Tuba ağacından bir ü[z]gendere götürüb Ādemın eline virüb “ve’ş-şemsi ve duhāhā”²⁷⁴ diyerek dürtüb yürüdü. Ādem bir günde ekdi ve bir günde süvardı ve bir günde biçdi ve sürdi ve bir günde un etdi ve bir günde büşürüb ekl eyledi.

Bir rivayet de budur. Āyet ve hādīs mucibince Ādem, Allāh emriyle ve Cebrāil vasıtasıyla etmek büşürüb eline aldı ki yiye, heman-dem Cebrāil ‘a.m. Ādemi ve Havvāyı ve Hābili ve Kābili ve Anuşe binti Ādemi bir yire cem’ idüb etmeği sofraya yapub buyurdu. Sofra yapub etmek yimek ol zamandan kaldı.

Ve dahi Ādem Şafiyullah cennetden çıkub ahşam olıcak subhanallah, (s. 21) subhanallah didi. Sabah vakti olucak elhamdülillah didi. Ve gün doğıcak Allāhu ekber didi. “Subhanallah velhamdülillah ve la ilahe illallah ve Allāhu ekber” demek Ādem Şafiyullahdan kaldı. Şimdi hod beş vaķit namazın tesbihidir. Ādem Şafiyullah belinden gelen peyğamberler ve mürseller ibadeti bu tesbih ile iderlerdi. Ol vaķit Kelām-ı Qādīm nāzil olmamışdı. Şübhesi olan Sadrüş-şeride görsün.

Ve dahi evvela Ādem Şafiyullah cennetden çıkdıkda, sabah namazını kıldı. İbrahim Halilullah, Kā‘be-i Şerifi yaparken öğle²⁷⁵ namazını kıldı. Ve Musa Kelimullah sihre ile cenk iderken ikindi namazını kıldı. Yunus Peyğamber balık karnından çıkub ahşam namazın kıldı. Ve iki cihan serveri Fahr-i Kāinat Efendimiz yatsu namazını kıldı. Yetmiş bin melaike ile kıldı. Ve Hāzret-i Resül Sallallahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Mi’rac gicesi beş vaķit namazı ümmetine armağan getürdi. Beş vaķit namazı hakdır.

Ve kıblemiz beşdir ve imāmımız beşdir ve celle ve ‘alānın melaike-i mukarrebi dördür. Cebrāildir, İsrāfildir, Mikaildir, Azraildir. Cebrāil vahy indirmeğe, İsrāfil sur üfürmeğe, Mikail bulutlar sürmeğe, Azrail ruh kabz eğlemeye müekkeldir. Ve cennet ve cehennem ve sırat ve mizan hakdır. Ve dört kitap gökden (s. 22) Tevrat Musa Peyğamber[e] indi saru cild ile. Ve İncil İsa Peyğamber[e] indi siyah cild ile. Ve Zebur Davud Peyğamber[e] indi kırmuzi sahtiyān cild ile. Ve Hatemü’n-Nebiyin Efendimize Kelām-ı Qādīm indi vahiyle, āyet āyet. Ve Hāzret-i Osman radiyallahu anh cem’ idüb ve yazub yeşil cild olunmuşdur sahtiyandan. Ve İsa Peyğambere gökden maide indi, ortası yeşil ve kenarı kırmuzi sahtiyān sofraya ile. İçinde sirke ile balık ve sebze ve et baş aşığı Şamda ve... Dihkanda indi. Ve Hatemü’n-Nebiyin Hāzret-i Muħammede gökden maide

²⁷⁴ Şems Süresi, 91/1: “Yemin olsun, güneşe ve kuşluğuna;”

²⁷⁵ Metinde: Öyle

indi üzüm ile gerde (?) ortası yeşil ve kenarı kırmızı sahtiyân ile sofrâ ile baş aşığı Mekke'de Hanefî makamında.

Ve Âdem Şafîyyullah iki habbe Kuds-i Mübârek ovasında sürerken geldi, Havvâya bir habbe geldi. Âdem Şafîyyullah ekdi ve bişdi, buğdây oldu. Ve Havvâ ekdi ve bişdi, arpa oldu. Anınçün avratın aklı eksikdir derler. Cümle şan'atlar Cemşid sana (?) sanâatdan gayrı bu dört kitab içinde şamildir.

Ve dahi Kelâm-ı Kadîm yüz on dört sūredir ve altı bin altı yüz altmış altı âyettir, yetmiş altı bin altı yüz kelimedir ve üç yüz kerre yüz bin dahi yetmiş altı bin altı yüz hurufdur. Şübhesi olan fetvâ etdîrsün. Kemal Başaoglu (s. 23) Hazretlerinden fetvâ çıkmıştır.

Ve dahi Âdem Şafîyyullah cennetden çıkub 'uryan Hacerü'l-Esved ile ve 'asa ile ve panbuk çekürdeğiyle ve incir sūdüyü ve üç dane incir yaprağıyla bile çıkmıştır. Ol zaman Hacerü'l-Esved akdı. Âdem'in 'isyanından karardı. Şimdi yetmiş bin hacının tavâf ve ziyaretgâhıdır. Haqq Te'âlâ Celle ve 'Alâ ve Hazretleri Âdeme virdiği ahidname Hacerü'l-Esved içinde komuştur. Kıyamet gününde 'Arafât²⁷⁶ meydanında okunsa gerektür. "Ve evfû bi-ahdî üfi bi-ahdikum" el-âyet. Bu âyet Sûre-i Bakara'da gelür.²⁷⁷ Âdem Şafîyyullahın bir parmağında bir hatem var idi. Mührinde Hatemü'n-Nebîyyîn işareti var idi. Cemî' peygamberleri devr idüb Süleyman Peyğambere geldi. Bu hatemin mühr-i şerifiyle Süleyman Peyğamber yetmiş iki dil söyledi. Yetmiş üç encës-i Râfizî mezhebi dilidir. Anı söyledi. Zira hiçbir mezhebde bu dil yokdur. Andan sonra ol hatem-i mühr-i şerif sultân²⁷⁸-ı enbiyâda karar etdi. Ol hatem-i şerif mühründe "La-ilahe illallah Muhammedün resulullah" yazılıdır. Ve dahi Ebu Bekir, Ömer, Osman, Alinin geleceği bile yazılıdır. İmdi bu huşuşda âyet-i kerime ve ehadîs-i şerife dahi vardır. Bunların bu tertib ile geldiğine inanmayan Sûre-i Berâet'inde görsün ve şer'-i şerife danışsun, (s. 24) fetvâ etdîrsün.

Ebu Bekir, Ömer ve Osman ve Aliye şetm iden Râfizîlerin²⁷⁹ katline [fetvâ] çıkmıştır. Ol fetvâ budur.

---

²⁷⁶ Metinde: 'Arsân

²⁷⁷ Bakara Sûresi, 2/40: "... bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim."

²⁷⁸ Metinde: Sultân

²⁷⁹ Metinde: Refâzîlerin

Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne veçhiledir-ki Ebu Bekir, Ömer ve Osman ve Aliye şetm idüb ve bu'z idenlere şer'an ne lazım gelüb?

el-Cevâb: Allâhu a'lem katl lazımdır. Ketebe-hu Ebü's-Su'üd -rahmetullah. Eyle olsa.

Âdem tobrakdan yaradılmışdır. Toprak cevher oldu. Netekim Haqq Te'âlâ Kelâm-ı Kadîminde ve Furkân-ı Kerîminde buyurmuşdur: “*Ve lekad kerremna benî Âdem*” el-âyet. Bu âyet-i kerime Sübhane'l-lezi esrada gelür.²⁸⁰ Reis-i 'ulemâ buyurur: Toprak gevher olduğı-çün taş toprağa hükm ider. Bu ziyade mülahaza yeridür. 'Ulemâya ma'lumdur.

el-Cevâb: Haqq Te'âlâ Celle ve 'Alâ Hazretleri Kelâm-ı Kadîminde ve Furkân-ı 'Aziminde ve Resulullah sallallahu 'aleyhi ve sellem dahi hâdîs-i şerifinde buyurmuşdur ki: Şan'at işleyüb ve helâl kesbe niyyet etdikden sonra kul rızkını Allâhdan bildikden sonra ictihad idüb talebinden imtina' ide. Su'âlde eli emeğinden yiye ve peygamberler velayetiyle ve mu'cizâtıyla ve âyetiyle. Ve âyete mutabık hâdîs ile işlenen şan'atları helâl kesbe niyyet idüb kifaf-ı nefse sebep bile. Ve dahi rızk muhakkak Hudâdandür. Kesb heman âlet-i mülahazadür. Ve dahi bil-gil kim kesb ve şan'at (s. 25) ve ilim farzdır. Terke ruhsatdan inkâr itmeğe sebep, fariza idüğüne bid'atdür. Bir kimse kesb fariza bilse, şan'atdan kazandığı helâl. Eğer kesb fariza olmasa, enbiyâ ve evliyâ ümmet-i Muhammed meşgul olmazlardı.

Ve dahi Hazret-i Âdemin bin eriş boyı var idi ve bin dürlü sanayi'i var idi. Âdemin inleyişinden, sovak ve ıssı 'alâmetinden gökde melâikeler bî-huzûr olurlardı. Haqq Te'âlâ Cebrâili gönderdi. Âdemi kanadıyla sığayub kameti yetmiş iki eriş oldı.

Ve dahi Âdemin ve Havvânın tenlerini kıl bürümüş idi. Haqq Celle ve 'Alâ, Cebrâil 'aleyhi's-selâmı gönderdi. Cebrâil, emr-i hakkla ve mübarek makasla Âdem Şafiyullahın başını tıraş eyledi. Havvâ, Âdemi görüb korkmasun deyü devr-i Âdemden İbrahim Peygamber gelene dek hiç peygamber tıraş olmamışdı. Tıraş olmak İbrahim Peygamberden sünnetdür. Andan kalmışdır tâ Resullulah zamanına gelince dek. Haqqında fetvâ çıkmışdır. Ol fetvâ budur.

²⁸⁰ İsrâ Sûresi, 17/70: “*Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik...*”

Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür-ki Selman-ı Farisi Hâzretleri dellakların piri midir yohsa gayrı mıdır? Beyân buyurulub mesab oluna.

el-Cevâb: Allâhu a'lem gayrıdır. Bu suretde üstazları ve pirleri kim idüğü beyân oluna. (s. 26)

Şimdiki zamanda berberleri ve dellakları şan'atını itdürmüşlerdir. Şer'-i şerife mutabık baş tıraş etmekde ve bıyık ve sakal kıllarından zâyidi almakda muktedâları Hâzret-i İbrahim Halilullahdur. Şalavâtullahi 'ala nebiyyinâ ve 'aleyhe muhalif sakal tıraş etmekde ve dibinden kırkmakda ve Râfizîler²⁸¹ gibi bıyığa perdaht itmekde pirleri İblis-i Le'ane'dir. Le'anehullahu 'aleyh.

Ve dahi Âdem bin dürlü şan'atı var idi. Allâh emriyle ve Cebrâil vasıtasıyla her şan'ata Âdem 'âlim olmuş idi. Şübhesi olan "*Ve 'alleme Âdeme'l-esmâe küllehâ*"²⁸² tefsîrinde görsün.

Âdemün evvel şan'atı çift sürmek ve temürçülük idi. Eğer Âdem çifti nerede sürdi dersiniz, Kuds-i Mübârek ovasında sürdi ve dahi Cebrâil 'aleyhi's-selâm gelüb Âdeme: "Es-selâmu aleyke ya Âdem" didi. Âdem dahi: "Aleykümü's-selâm" didi. Cebrâil dahi emr-i Hakkla didi-kim "Ya Âdem, sen berüyi sürdükden sonra benim yirümi neçün sürdün?" diyicek Âdem eyitdi: "Senin yirün kankısıdır" didi. Cebrâil 'aleyhi's-selâm ol-dem bir taş kaldırub "kıbleden canibi benimdür" deyü sınır koydı. Ol taşdür ki Kuds-i (s. 27) Mübârekde aslıdır. Hacılar sakar derler. Mu'cezâtıyla kalmışdür ve Kâ'be-i Şerif'in mihrabıdır.

Âdem: "Be cânım bu yerler hod hep benimdür" diyüb Cebrâile elleşdiler. Heman-dem Cebrâil Âdemi getürüb yire urdı. Âdem Cebrâilin altında iken ayağıyla taşı sınırdan atıverdi. Bir mikdar yire tama' eyledi. Öyle olsa tama' eylemek ve sınır tutmak ve el ele alub kulaş tutmak ve taşı ol mahalden kaldırub hammallık eylemek Âdem Şafiyyullahdan kaldı. Güleşçiler ve hammalların bundan gayrı delilleri yokdur.

Ve Resulullah Ebu Cehil-i La'în ile güleşdi didikleri kizbdür ammâ 'ulemâ akvâli (?) budur-ki nübüvvet itdüğü zamanda dine da'vet idüb güleşdi derler. Bu sahih rivayettür. Nübüvvet etmezden evvel güleşdi didikleri kavlı-i hâricdür. Müftinin kelâmı

²⁸¹ Metinde: Refâzîleriñ

²⁸² Bakara Sûresi, 2/31.

budur. Şübhesi olan fetvâ etdürsün. Öyle olsa Hâzret-i Âdem cemî‘şan‘atların üstazıdır ve cemî‘ peygamberlerin atasıdır. Şübhesi olan Sûre-i En‘am tefsîrinde görsün.

Ve dahi Hâkķ Celle ve ‘Alâ Hâzretine senâ kılûb iki cihan fahrı Muħammed Mustafâ sallallahu te‘âlâ ‘aleyhi sellem şalavât getürüb ashabına medh ü tahıyyat kıldığımızdan sonra bilün kim ol Server-i Kâinat (s. 28) ve mefhar-ı mevcudat-ı ‘âlemiyyân ve safvet-i âdemiyyan ve tetemmiye-i devr-i zaman Muħammed Mustafâ ‘aleyhi selatü’r-rahmet âyete mutabık bir hâdîs-i şerif sahihinde buyurmuşdur-ki: “Şeri‘at benim hilimle sözlerimdir ve tarîkat benim ‘ilimle işimdir ve hakikat hakla benim hâlimdir ve ma‘rifet edeble ve ‘ibadetle benim sermayemdir ve ‘aķıl benim ben dimenün aslıdır ve muhabbet benim imâmımdır ve şevk benim merkebidir ve tevekkül benim rızamdır ve kanaat benim hazinemdir ve sıdk benim menzilimdir ve yakın benim mekanımdır ve fakr benim fahrımdır ve ben gerü kalan peygamberler üzerine fakr ile fahırlanurum.”

İmdi bu ne fazl ve ne kemâl olub-ki Hâkķ Te‘âlâ anı ħabîb idine, ‘arşı ve kürsi, levhi ve kalemi ve cemî‘ mükevvenât ânın aşkına yaratdı ve on sekiz bin âlemi ânın yüzü suyuna yaratdı. Evvel bunca kemâl ile “benim fahrım fakr iledir” didi.

Ve dahi İbn-i Abbâsdan rivayettür ve Kelâm-ı Qadîmde hikayettür ve Kütüb-i Sittelerden ibarettür ve dahi Hâzret-i Resül sallallahu ‘aleyhi ve sellem: Kelâm-ı Qadîm üç rivayettür. Bir rivayeti hikayettür. Bir kısmı dahi Allâh Te‘âlânun Kelâm-ı Qadîmi ve Furķân-ı ‘Azimüddür ki ahkâm-ı şer‘î kemâliyle beyân ider. Ve dahi Ebî Mansur’un tefsîrinde (s. 29) ve Kelâm-ı Qadîmde “ve ‘alleme’l-esmâe küllehâ”²⁸³ âyetinin tefsîrinde Hâkķ Te‘âlâ Âdeme cemî‘ mahlûkatın adların ve isimlerin öğretti Cebrâil vasıtasıyla ‘arşdan seraya varınca ve melâikelerden hüccâblara varınca ve göklerden ve nücumlardan ve aydan ve güneşden ve cemî‘ nebatatdan ve ‘âmmü ‘ibâdâtın. Şübhesi olan ‘Amme tefsîrinde, ve ‘t-tînü ve ‘z-zeytün²⁸⁴ tefsîrinde görsün.

Ve dahi yerlerden ve ötelerden ve ma‘denlerden ve cümle şan‘atlardan ve âletlerden öğretti. Ve dahi Cebrâil ‘a.m. Âdeme: “Ya Âdem, vefatün yakındır. Oğlanlarün kaydını görüb vasiyyet eyle.” diyecek Âdem dahi Quds-i Mübârek toprağından kerpiç düzüb mübarek şehadet parmağıyla ol kerpiçlere evvela Arab dilin ve Acem dilin ve Türk dilin ve Süryan dilin ve İmrani dilin ve Efrenc dilin ve Ermeni dilin

²⁸³ Bakara Sûresi, 2/31.

²⁸⁴ Tin Sûresi, 95/1: “Yemin olsun incire ve zeytine;”

ve'l-hāsıl yetmiş iki milletün dillerin yazdı ve nakş idüb kazıdı. Şu delil kim Ādemin yetmiş iki oğlu var idi, yetmiş ikisi dahi Ādemi öldürmek kasd eylediler. Hakk Te'ālā Celle ve 'Alā Hāzreti yetmiş iki oğluna²⁸⁵ yetmiş iki dil verdi. Birbirinün sözlerin anlıyamadılar. Her biri bir dil söyledi. (s. 30) Ādem [kerpiç] kesdi. Kerpiçler her şan'at nice işleneceğin, alet alet esbaba ne gerek idüğün, Cemşid te'ellüfünden gayrı her şan'atı āyetle bile yazdı. Ol kerpicleri bişürüb kiremüd eyledi. Çölmekçiler ve canakcıların ve dahi tobrakdan her ne işlenür tā Resullullah sallallahu te'ālā 'aleyhi ve sellem zamanına dek. Bundan gayrı muhkem delilleri yokdur.

Ve ağaçlardan ve tobrakdan huni kullanılırdı Hāzret-i Davuda gelinceye dek. Ol vakit bakır ma'deni dahi zahir olmamışdı. Ve andan sonra Ādem Şafiyullah bir hāli yerde, Kuds-i Mübārek ovasında çukur kazub zıkr olunan kiremidleri katar katar idüb gömdi. Andan sonra Ādem Allāh emriyle vefat idüb Düşenbe günü defn olundu rahmetullahi aleyh.

Ve Cum'a günü Ādem cennetden çıkdı. Cum'a günü sala verilmesine sebep bu ma'nādür. Ve dahi Nūh tufanında anlar ki halas olub hayat buldılar, hiç kimse kalmayub gemisinde yetmiş üç kişi kalub tufandan sonra ba'd zaman anlardan dahi kimse kalmayub Nūh belinden gelen tāife Hatemü'n-Nebiyyine gelince dek Hakk Te'ālā Celle ve 'Alā Hāzret-i (s. 31) CebraİL 'aleyhi's-selāmı gönderüb Ādem Peygamberin gömdiği kiremidleri çıkarub açub her taife bir keiremid alub üzerindeki yazuya nazar idüb ne dil yazılmış ise anı söyleyüb ve şan'atlardan var ise anı söyleyüb ve esbab-ı alet ne cihetle beyān olunmuş ise anı 'amelle ve akl ile ve ferasetle bilüb işlediler. Nūh tufanından sonra şan'ata bundan gayrı delil yokdur. Şübhesi olan fetvā etdirsün ve Tevārīh-i Kāmilde ve Tevārīh-i Manzūmda ve Tevārīh-i Taberiyyede görsün. Ve dahi Ādemin kiremüde nakş idüb yazduğunda ne didiyse anı işlediler.

Ve geçen peygamberin mu'cizatıyla işledüğü şan'atdan sonra işlenen şan'atlara delil budur-ki esahh-ı rivayet budur. Bundan gayrı delil yokdur tā Hatemü'n-Nebiyyine gelince dek. Resulullah zamanında ashablar akl ve ferasetle işledikleri şan'atları kendüleri te'lif itd[il]er. Delil var ise maqbüldür yerin göstericek.

Ve dahi Ādem 'ilimle bilmiş idi-kim Tufan-ı Nūh olacaktür. Bu şan'atları kiremüde yazub gömdüğüne sebep budur-ki kâğıda yazsa su ıslayub mahv ider, teriye

---

²⁸⁵ Metinde: Yetmiş iki oğluna yetmiş iki oğluna

yazsa yerde çürür, ağaca yazsa (s. 32) od yakub helak ider. Anın için kiremüde yazdı. Hiçbir vechile helak olmayub tura. Kütüb-i mu‘teberlerde böyle mesturdur.

Ve dahi ma‘lum ola ki peygamberler mu‘cizâtıyla esbâbsuz işlediklerinden gayrı cümle Cemşid te‘lîfidür. Cemşid, İdris Peygamberün şâkirdi idi. İdris Peygamberün yüz yigirmi şâkirdi var idi. Yüz yigirmi şâkirdün halifesi Cemşid idi. Ol şâkirdi üstaza hizmet etmek İdris Peygamberden kalmışdır. Hâzret ‘aleyhi’s-selâmdan sonra İmâm-ı A‘zamdan kalmışdır. Zira ana ilm için ve edeb için nice kimesne şâkird olmuşdur. İsim İdris, asıl Ehokohdur, Badu Peygamberin oğludur. Anın için İdris dinildi. Ders gayet çok okudurdu. Dersi tamâm gördükde Hâkık Te‘âlâdan dilediğim helâl kesb eyleye ya‘ni sa‘nat işleyüb eli emeğin yiye ve fukaraya tasadduk eyleye. Ol-dem Hâkık Te‘âlâ Cebrâili gönderdi şu delil ile kim: “Ve kullema garasehu”, Bismillâhi Te‘âlâ: “Felemma etemme’l-kabaza sellemehu ila hubbihi”. Vakta-ki habbat oldu ya‘ni derzi oldu, gömlek dikdi. Ba‘dehu takya dikdi ve boyacılık etdi ve ilm-i nücüm işledi.

İdris Peygamber ‘aleyhi (s. 34)²⁸⁶ es- selâm her şan‘at ki işlerdi. Tesbih iderdi, kimseden dest-moz almazdı. Anınçün ki Hâkık Te‘âlâ cennetden gıdalar gönderirdi. Ve İdris Peygamberün geydüğü gömlek ol göm[1]ekdir. İbrahim Peygamberi oddan²⁸⁷ kurtardı. Elân şimdi ‘arş-ı a‘lada asıl[1]dır. Ve Hatemü'n-Nebiyyîn ‘aleyhi’s-selâm mi‘rac-ı a‘lada geymişdir.

Ve dahi Cemşid şâkird idi. Ol vaktin İslâm dini (?) üzerinde idi. Her ne şan‘at ki işlerdi, İdris Peygamber ‘a.m’ün ma‘rifetiyle işlerdi. Ve dahi Tevârîh-i Kâmilde ekseri şan‘atların esbabı Cemşide râci‘dir. Her ne şan‘atı aletiyle ve esbabıyla işlerdi, Cemşide işlerdi. Peygamberler aletsiz ve esbabsız cümle şan‘atlar her kankı Peygambere mensub ise aletsiz mu‘cizâtıyla, velayetiyle ve vahiyle işlerdi. Ve Âdem ‘aleyhi’s-selâm cümle şan‘atlar ki alet-ile esbapla işleneceğin kiremüde yazmış idi anda aklıyla ve ferasetle. Bir rivayet de budur. Öyle olmasa Cemşid, İdris Peygambere bin şan‘atlar öğretti. Öğrenmek-içün hizmet eyledi. Bin ay, seksan üç yıl, dört ay ider. Şübhesi olan ilm-i nücümde görsün.

²⁸⁶ 33. sayfa müstensih tarafından tümüyle boş bırakılmış, sadece sayfanın ortasına bir kısmı okunamayan: “İşbu sahife sehven yazısız (?) geçilmişdir” şeklinde bir not düşülmüştür. 32. sayfanın altında yer alan mürşide (es-selâm) bakıldığında, 34. sayfanın “es-selâm” ile başlıyor olması, metinde bir kopukluk olmadığını gösterir.

²⁸⁷ Metinde: Ondan

Cemşid te'lif-i şan'at dikkat için mücemmîd idi derler lakin ba'zı münasebetle 'ağılla ve ferasetle ki havadisinde zikr ider. Ve dahi Cemşid Enoch oğludur ve Bubendek karındaşıdır. Oğlu kalmamağın padişah Tahudes olmuşdur.²⁸⁸ Şöhret-i divan ve şöhret-i erkân (s. 35) örfî ve gayr-ı hükm-i hükûmât ve pâke be-kûz (?) fi'l-cümle şeri'atsız zülûmler Cemşidin te'lîfidür. Ve hükm-i Fisagores-i Yunanî ilm-i musikî, nağmân ve lenvâne (?) ve ekseri bäsüz-sâzî (?) ve üzümnden şarab itmeği icâd itmiştir.

Ve misk ve 'üd ve galiyeler ve güzel kokular düzmek andan kalmışdır. İlm-i nücüm bunlar zamanında oldı. Zira müellifi Hâzret-i İdrisdür. Kirec ve isgirâc (?) ve hamam yapmak ve çadur kurmak kendünün ihtirâ'idır. Ve dahi deryadan gavvâslık ile güher çıkarmak anın icadıdır. Ve nevruz deyü bir günü ta'yîn etmek anın i'tibarıdır. 'Ömründe asla hasta olmamağın İdris Peyğamberin mu'cizatını inkâr idüb ve siret-i şeytâne olub ve azub kâfir olub âb-ı hayat deyü eşşek sidüğünü icüb bundan gerü ölmezem deyü tanrılık da'vası idüb tahta geçdi. Ve tahta gecüb hükm-i hükûmet itdüğü güne nevruz deyü okudu. İmdi nevruz günü nevruz niyyetine seyre gidenlere 'âdet-i küfürden ihtirâz etmek gerekdür. Hâkında fetvâ çıkmışdır. Ol fetvâ budur.

Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür-ki nevruz günü nevruz niyyetine seyre gidenler, 'âdet-i küfürden ihtirâz itmeyenlere şer'an ne lazım gelür?

el-Cevâb: Allâhu a'lem 'âdet-i küfürden ihtirâz itmeyan kâfir olur. Fetvâ Kemal Paşada görsün. (s. 36)

Ve tiryâk ve fil teshîr idüb zabt itmek Cemşidün oğlu Ebrahdan kalmışdır. Ve dahi ibtidâ 'âlemde padişahlık iden Keyumersdür. Ehl-i tarih bunların husûsunda ihtilaf itmişlerdir. Ba'zılar Esbat, Mihaldür ve ba'zılar Mihailün oğlu oğludur [der]. Amma İmâm Hüccetü'l-İslâm Muhammed Gazzalî rahmetullahi 'aleyh Kitâbü Nasâyîhi'l-Mülük[da] Şid Nebi 'aleyhi's-selâmün karındaşıdır deyü buyurmuşlar. Kādî Beyzavî rahmetüllahi 'aleyh Kitâbü Nizâmî't-Tevārîhde Hâzret-i Nüh Nebî 'aleyhi's-selâm evladındandır [der]. Mesela Keyumers İbn Vilad bin Sam İbn Nüh 'aleyhi's-selâm dimişler. Āyîn-i pâdişâhiyye, nizâm-ı kavânîn-i şehinşâhiyye intizâm bundan kalmışdır. Dünyada binayı ibtida bunlar yabdı. Belh şehrini, Demâvend şehrini bunlar bina itmişlerdür. İbrüşimden ve kıldan esvab ve kaftanı ve bisâtı bunlar ihtirâ' itmişdür. Kuyu

²⁸⁸ Metinde: Tahudes'ün oğlu kalmamağın padişah Tahudes olmuşdur.

kazub su çıkarmak ve mīve ağacı dikmek ve mancınık ile ve sapan ile taş atmak bunların icādıdır.

Ve mezkūr Keyumers dünyā-yı dīnün (?) fenā-yı şahda (?) etmeğin dünyayı terk idüb pādīşāhlığı oğlu Siyavuşa (?) virmişdür. Anı dahi divler katl idüb oğlu Huşenk padişāh olmuşdur. Sus ve Şişder ve Sfahan ve Babil ve Kufe (s. 37) bunun bünyādıdır derler. Ve ma‘denlerden altun gümüş çıkarmak ve ağaçları kesüb tahta eylemek ve harklar kazub su getürmek bunun icadıdır, bundan kalmışdür. Semmūr ve sincab ve kakum ve veşak ve dilki derilerin kürk idüb geymek bunun ihtirā‘ıdır, bundan kalmışdür. Ve şikār için kelblere ta‘līm itmek ve esbab ve silah düzmek bunun kārıdır. Tahumers, Divbend Huşenkden oğlu oğlıdır. Bu gāyet de kuvvetlü ve firaslü idi. Halka kasd iden devleri ve ‘ifritleri habs idüb ve ba‘zısın katl iderdı. Atlara iyar urub binmek ve develere yük urmak ve binütlere eşek çeküb katır [yapmak] bunun işıdır. Kılinc ve gürz ve buzgan ve nacak bunun işıdır. Ve pars olunmak ve çakır ve atmaca ve toğan şikār itmek bundan kalmışdür.

Fasıl

İmdi bu fasıl şākirdün üstazına ta‘zīmi ve hizmeti beyānındadır

İmamımız İmām-ı A‘zam ve Muktedā-yı Mu‘azzam Mevlānā Ebū Hanīfe-i Kūfī Nu‘mān İbn Sābit bin Tāhir bin Mezīn-ānüş revān-ı ‘ādil radiyallahu Te‘ālā ‘anhu ve ‘an ashabi’l-müctehidīn ve men fī mezhebihi mine’l-mü‘minīn ta‘līm-i ilimdür ki bir Tersā beççe güzer kıldı yani bir kāfir oğlanı (s. 38) hemān Hāzret-i İmām ayağı üzerine turub müşarünileyh Tersa beççeye ta‘zīm eyledi. Hāzır olan cema‘āt ta‘accüb eyleyüb keyfiyyeti suāl eylediler. Hāzret-i İmām bu vechile cevāb virüb buyurdu-ki kelbün hadd-i bulūğa irdüğün işbu kāfir oğlancığmün babasından istima‘ etdim. Kelbün hadd-i bulūğa irmesi, ayağın kaldurub eşmesi imiş. Bana nev‘an üstād gibi oldu. Pes lā-büd oğlana ta‘zīm iderin didi. İmdi ol dīn dehāsi ve İslām muktedāsı böyle idicek, lazım oldu-ki üstāda kemāl-i mertebede hizmet ve ta‘zīm ve tekrīm ve hürmet ve ‘izzet vācib-i imān belki bu delille farzdür.

Ve dahi bir şākird üstazına ve velī ni‘metine küfran üzre olub münker olub hürmet ve ‘izzet itmeyüb tahfīf etse, üstāzı andan incinse, tārīkatde yedüğü harāmdür ve şeri‘atde helāldür. Hakkında fetvā çıkmışdür. Ol fetvā budur.

Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür-ki Zeydün şâkird 'Amr üstâzından başka çıkdıkda kazancı şeri'atde helâl ve tarîkatde harâmdür diyene şer'an ne lazım gelür?

el-Cevâb: Allâhu a'lem. Eğer şer'an helâl olan nesnelere ehl-i sanâyi'tarîkatına muhâlif olıcak helâl değıldür. Nefsü'l-emrde harâm olur derse, tecdid-i iman lazım olur. Eğerçe şer'an mübahdür ammâ üstâzlar tarîkince hâtır itmemek sebebiyle ihtirâz olunur nesnedür demek murâd iderse, nesne lazım gelmez. Fetvâ-yı (s. 39) Ebû's-Su'üd.

Ve dahi şâkirdler bu delille üstâzlarına münkir olıcak, 'âkıbetleri hayr olmaz ve tuttukları kolay gelmez. Anunçün-ki bir kişünün üstâzı atasıdır. Bir kimseden atası ve anası ve üstâzı ve komşusu incinse, mukarrerdür-ki Tanrı Te'âlâ ol kişiden incinür. Şu delil ile kim İmâm-ı A'zama nece kimesnelere ve nice imâmlar şâkir[d] olmuştur ilim için ve edeb için. Netekim şâ'ir dimişdür.

Beyit:

Bî-edeb olanların ey ser-firâz

Hem 'adüvvi çok olur hem 'ömri az

Ve dahi Hâzret-i Peygamber sallallahu 'aleyhi ve sellem bir hadîsde buyurur-ki: *"Men lem yerahu Allah fî'd-dünyâ, lem yerahu fî'l-âhireti"* yani demek oldur-kim şol kimesne ki dünyada Allâhı görmez yani Allâhun emrine tâbi' olmaz ve şer'-i şerife kâil olmaz, mukarrerdür-ki âhiretde dahi görmez. Muhkem mülâhaza yeridür. Anlayan gafletden hazer etmek gerek.

Ehl-i İslâm olan kimesne imdi fikir ve zikir ve 'ibadet ve şuğl ve 'ilm-i Bârî Te'âlâ için gerekdür ve hem bunları derün-ı dilden ve i'tikâd ber-leh demek gerekdür. Netekim Hâkk Subhanehu ve Te'âlâ Hâzretleri Kelâm-ı Kadîminde ve Furqân-ı Mecidinde buyurur ki: *"Ellezine âmenû ve 'amilû's-sâlihâti"*²⁸⁹ yani şeri'at ve tarîkat ve ma'rifet içinde şunlar ki Allâh Te'âlâ'nın ve Hudâ niyyetine ve hem Peygamberün mu'cizatına ve Âdemün kerametine ve iki cihan fahrî Hâtemü'n-Nebiyîn sallallahu 'aleyhi ve sellem Efendimizün (s. 40) mu'cizatına ve evliyâlarün velayetine ikrar idüb iman getürdiler, 'amel-i sâlih ânlarün üzerine farz kıldı.

²⁸⁹ Ra'd Sûresi, 13/29: *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar..."*

‘Amel-i salihâtdan yani bunlardır ki evvela ‘ahd etsek vefâ gerekdür. Hakk Te‘âlâ Kelâm-ı Kadîminde ve Kur‘ân-ı Aziminde buyurur: “*Eyfü bi-‘ahdî, üfi bi-ahdiküm ve iyyâye ferhebün*”. Bu âyet Süre-i Bakarada gelür ya‘ni Hakk Sübhanehu ve Te‘âlâ buyurur ‘ahdünize vefâ eyleyün.²⁹⁰ Ve dahi reîs-i ‘ulemâdan menkuldür: “el-Kerîmü izâ ‘ahede veffen ve izâ hâlefe ceffen” ya‘ni ehl-i kerem oldur ki ‘ahdine vefa eyleye, kaçan ‘ahde halef eylesenüz âsim olursunuz.

Ve ikinci himmete yakîn olmak gerekdür. Netekim Resûl hadîs-i sahîhinde buyurur: “*Ulüvvü’l-himmeti mine’l-îmani*” ya‘ni kim bir müslümanün himmet-i ‘âlîsi olsa, eser-i îmândandür.

Üçüncü ehl-i şefkat ve ehl-i ‘ibret ve ehl-i gayret olmak gerek ya‘ni gayreti olmayan hayvandan beterdür belki misl-i hayvandür. Ve bu dahi âyete mutâbık hadîs-i sahîhdür. İbn ‘Abbâsdan mervîdür: “*eş-Şefkatü mine’l-îmân*” ya‘ni bir fakîri ve bir zekâta mahal garîbi müslümândan terahhum idüb esirgemek, eser-i îmândandür.

Pes imdi ‘azîzler Fahr-i Kâinât Efendimiz buyurur ki: “*Men lâ şeyha lehu, lâ dîne lehu ve şeyhu[hu] eş-şeytânü ‘aleyhi lâ’in*” ya‘ni şol kimesnenün-ki şeyhi yokdur, dini dahi yokdur. Ânün şeyhi şeytandür, ne‘üzü billah ve dini olmayub Râfîzî²⁹¹ mezheb olub çehâryâri (s. 41) sevmiyenlerün ve sevenlere buğz idenün şeyhi şeytandür.

Şu delil ile kim Hâzret-i Resûl sallallahu ‘aleyhi ve sellemün Kur‘ân şeyhi olsa ve şunlar ki Kur‘ân-ı ‘Azîmün içindekiyle ‘amel itmeyüb ve Resûlullah sallallahu ‘aleyhi ve sellemün şer‘-i şerîfine kâil olmayan ve âyetle mutâbık hadîse ‘amel itmeyen târifeler mukarrer kâfir-i mutlakdür. Haklarında fetvâ çıkmışdür. Ol fetvâ budur.

Bu mes‘ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür ki Kelâm-ı Kadîme ve Resullullahun mu‘cizatına ve âyete mutabık hadîse ‘amel itmeyan ve inanmayan târifeye ne lazım gelür?

el-Cevâb: Kâfir-i mutlakdür. Ehl-i İslâm olan elfâz-ı küfürden mālâya‘ni içinde edeb ve erkân gerekdür. Netekim Hâzret-i ‘Ali keremullah vechehu buyurmuşdur-ki “*edebü’l-mer’i hayrün min zehebin*” ya‘ni kişiye edebli olmak hayırludur altunlar almakdan. Netekim Re‘is-i ulemâ bu ma‘nâya münasib buyurmuşlardur: “el-Edebü

²⁹⁰ Bakara Sûresi, 2/40: “... bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.”

²⁹¹ Metinde: Refâzî

mālün ve isti‘mālühu kemālün” ya‘ni edeb māludur ve rızıkdur. Ānı isti‘māl itmek kemāl-i ma‘rifetdür.

Beyit:

Edeb tācīst ki ez nūr-i ilāhī

Binih ber ser be-rev her cā ki hāhī

Beyit:

Merdumī bī[edeb] bāşed

Be pīr dest-i ‘aceb bāşed

Ya‘ni edeb Allāh Te‘ālānün nūrundan bir tācdür. Sen ol tācı başün üzre ko, dahi her kande murad idersen var yüri. Her yiğid kim edepsiz ola, pirlige yetişürse ‘acebdür.

İmdi ey ‘azizler edeb ve erkān ve tarīk farz oldı ādemīler, müslümanlar üzerine. (s. 42) Kīle ‘inde’l-‘ulemāi’l-‘ızāmi fī’t-tarīkati el-ādabü ve’l-erkānū furiza’n-nāse mine’llahi te‘ālā. el-Erkānū fī’l-lüğati ‘ibāretün min üdebāi, el-üdebāü mine’l-edebi, el-edebü mine’l-hayāi, el-hayāü mine’l-imāni ve’l- İslāmi ve’l- İslāmü mine’t-tasdīkı ve’t-tasdīku mine’l-cenneti.

Peyğamber Hāzret sallallahu ‘aleyhi ve sellem buyurur ya‘ni erkān-ı tarīk didikleri lüğatde edebden ‘ibaretdür. Edeb dahi hayādan ‘ibaretdür. Hayā imandandür. Netekim Resulullah hādīs-i sahihinde buyurulmuşdur ki: “*el-Hayāü mine’l-iman*” ya‘ni hayā imandandür.²⁹² Hayā imandan olıcak ma‘lum oldı-kim edepsizler imandan berī olurlar imiş. Ne‘uzu billah.

Pes imdi azizler şol şan‘at ehlinin kim şeyhinden ve yolundan ve şer‘iye edebinden ve tarīkatden ve erkānından ve üstāzından haber olmaya, āna gāfil derler. Pes gaflet dahi hayvan mertebesidür. Netekim Hāğğ Te‘ālā Kelām-ı Qādīmında ve Furqān-ı Mecidinde ve Kur‘ān-ı Şerifinde buyurur: “*Ülāike ke’l-en ‘āmi bel hüim edall ülāike hüümü’l-gāfilün*”. Bu āyet Süre-i A‘rāfdadür.²⁹³ İnsan layıkdır kim ömrini ve civanlığını ve pirligini ihmal idüb geçüre, hayvan mesabesinden ola, hayvana benzeye. “el-‘Iyāzü billahi” Netekim Resulullah sallallahu ‘aleyhi ve sellem bir hādīs-i şerifinde buyurur: “*Men gafele*

²⁹² Buhārî, İman 16, Edeb 77; Müslim, Tirmizî, Nesāi ve İbni Mâce’de de geçmektedir. Bkz. İmām Nevevî (2020). *Riyāzü’s Sālihîn: Metni ve Türkçesi*. trc. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları, s. 566.

²⁹³ Araf Sûresi, 7/179: “*Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.*”

‘ani’llahi, fe-yüeddibe” ya’ni kimse ki Hakdan gâfil ola, ânı şer’iyye ve kânûn-ı tarikat ile edeblemek gerek ve lazımdür.

(s. 43) İmdi azîzler, cemî’ şan‘ata şeyh ve nakîb ve yiğitbaşı ve ehl-i kıble dikmek gerek lazımdür. Her huşuşun şer‘a ahvaline göre nâ-meşru‘ ise kâil olmaya, edebsizlik idenleri te‘dîb eyleye ve her şan‘atın fesadın ve salahın gözleye, birbirlerine zulüm ve te‘addi etdirmeye, ehl-i şan‘atı kendü ‘ıyalı gibi hıfz eyleye. Zira her şeye bir baskı olmadıkça olmaz. Netekim HAKK Celle ve ‘Alâ Hazretleri yeryüzünü yaratdı, bir bir karara turmadı. Evvel tağları baskı eyledi. Netekim HAKK Celle ve ‘Alâ Hazretleri Kelâm-ı Kadîminde buyurmuşdur: “*Elem nec‘ali’l-erda mihâda, ve’l-cibâlû evtâda, ve halaknâküm ezvâca*”.²⁹⁴ Şübhesi olan bu âyetin tefsîrine nazar eylesün. Zira ashab zamanında şeyhü’l-mukarrebîn Hazret-i Resûl sallallahu ‘aleyh ve sellemdür, iki cihan fahridür. On sekiz bin ‘âlem ânun dos[t]luğuna yaratılmıştır ve anun şeyhi Kur‘ân-ı ‘Azim’dür ve nakîb-i sâni, kevser-i ‘Alîdür -kerremellâh vechehü.

Ve yiğitbaşı İmam Hüseyin, cennetde yiğitbaşidür ve şehid-i şühedadür. Yevm-i kıyâmetde şüheda sancağın İmam Hüseyin Hazretleri çeker ve sâir ashab müridleridür. Bu takdirce ehl-i hıfz bir ‘ulema ve sâdât bir şeyh lazımdür. Ehl-i sanayi‘e devr-i Âdemden Hâtemü’n-Nebiyîne gelinceye kaç peygamber velayetle ve vasıtasıyla ve vahiyle ve mu‘cezatıyla işledikleri şan‘atları yerlü yerinde bilüb ve neveliğe tâlib ehl-i sanayi’dür, (s. 44) ânlar deyüvire. Ve bir şâkird üstazdan başka çıkdıkda, eğer bu delilleri bilmezse üstazına ve şâkirdine öğrede. Şer‘a ve tarike muhalif iş etdirmeye.

Hazret-i Resûl sallallahu ‘aleyh ve sellem mahfil-i şerifde evvela kendüleri oturdılar. Ândan gecse Ömerü’l-Faruk oturdu rıdiyallahu ‘anh. Andan gecse ‘Osman Zî’n-nüreyn oturdu. Radiyallahu ‘anh. Andan gecse Hazret-i Ali oturdu kerremullahü vechehu. Andan gecse Hazret-i Hamza ve Hazret-i ‘Abbâs el- Muhammed dînü ‘inde’llah ve’n-nâs oturdu radiyallahu ‘anhu te‘âlâ ‘aleyhim ecm‘în. Evvelki yiğitbaşidür. Meclis bu vechile idüb her kimesne kemâline ve ‘ilmine göre yerlü yerinde oturddılar. Küslüler²⁹⁵ var ise barışduralar. Andan sonra Kelâm-ı Kadîm ve ‘aşr-ı şerif okuna. Andan kısas-ı enbiyâ ve menakıb-ı evliyâ ve sülûk-i zühd oluna.

²⁹⁴ Nebe Süresi, 78/6-7-8: “Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri dengede tutan) kazıklar yapmadık mı? Sizi çiftler çiftler yarattık.”

²⁹⁵ Metinde: Kisvelüler

İmdi, imdi Hâzret-i Resûl sallallahu ‘aleyhi ve sellem mahfil-i şerifde ashab-ı güzîn ile sa‘adete oturduklarında namaz yetişecek, ol Hâzret, Hâzret-i Resûl sallallahu ‘aleyhi ve sellem imâmetlik etdi. Ol safa ak sakallular turdı. İkinci safa kara sakallular turdı. Üçüncü safa kazaklar turdı. Dördüncü safa tıraşlar turdı. Beşinci safa genç oğlanlar turdı. Altıncı safa hâdimler turdı. Yedinci safa hâtunlar (s. 45) turdı.

İmdi ma‘lum ola ki şeyh demek lügatde ma‘nâsı pir demek ve üstaz demek olur. Üstaz-ı kâmile dahi pir dirler. Köhne-sâl kişiye ya‘ni rûzgâr-dîde kişiye kim rûzgâr geçürmiş ola, ulu olur. ‘İlmiyle ve ‘amel ile ve her şan‘atda kâmillik ile sinnen ve zamanen ve hem germ [ü] serd çerh kişide ve şîrîn [ü] telh dehî çeşide olur ya‘ni çerh feleğün ıssısın ve sovuğun çeker ve devr-i zamanda açısın ve tatlusın dâver-güzer tahtında olub ehl-i hırfet²⁹⁶ şeyhin-dir ya‘ni kendüden aşağı olan ehl-i sanâyi‘a zamandan nasihat idüb rûzgârün çerhe bed-girdgârün ahvalin beyân ve ‘ayân idüb ‘âlemde ahsen vechile geçinmeğün tarîkin ve üslubun bildüre.

İmdi ma‘lûm oldı-ki şeyhler ve nakibler ve yiğitbaşılar şer‘-i şerif üzre olub inkıyâd göstericek gâyetle vâcibü’r-re‘âya olur. Bu takdirce vâcibü’t-ta‘zîm ve’t-tekrîm olur. Bundan ma‘lûm oldu-ki şeyh demek, üstad demek olur. Her şâkird üstazına hidmet ve ri‘ayet ve ta‘zim ve hürmet ve ‘izzet vâcibdür.

Ve dahi Âdem Şafiyyullah evvela şan‘at ilminden mu‘cizatıyla, velayetiyle ve vasıta ile ve vahiyle: “ve *‘alleme Ademe’l-esmae*” âyetinün²⁹⁷ tefsîrinde ol Kuds-i Mübârek ovasında timur ‘ilmin işleyüb saban timuri düzüb timurcilik eyledi. (s. 46) Ve andan sonra boyunduruk düzüb tüccârlük eyledi, çift sürdi. Ve unculuk ve etmekçilik ve cullahluk ve debbağlık eyledi.

Ve dahi Şit Peyğamber Yemende cullahluk idüb ve etmek ve helva büşürüb Âdemi ve Havvâyı ve Ânüşe binti Âdemi ve Hâbili ve Kâbili ziyâfet idüb gökden inen sofrayı yapub tobrakdan çanakla ve tobrakdan hereni ile etmek ve incir ve zeytun yedir[d]iler. Ba‘dehu Hâbil Kâbili öldiricek tuğ sancağıyla ve ‘alemle bi-iznillahi te‘âlâ ve Âdem Peyğamber icâzetiyle Şit Peyğamber gazâ idüb Kâbilden Hâbilün kanını aldılar.

İmdi etmek bişirüb sofrâ yabmak ve tuğ [u] ‘alem ile gazaya gitmek Şit Peyğamber ‘aleyhi’s-selâmdan kalmışdür. Kalaycılık dahi Şit Peyğamberden kaldı derler. Lokman-ı Cemşid te‘lif[ü] dirler. Ammâ esahh olan kalaycılık Cemşid te‘lif[ü]dür.

²⁹⁶ Metinde: Hırkat

²⁹⁷ Bakara Sûresi, 2/31.

Ḥazret-i İdris derzilik idüb evvela gömlek dikdi ve takyecilik ve boyacılık ve iğnecilik eyledi ve ‘ilm-i nücüm öğretti. Ḥazret-i Nūḥ tüccârlık ve gemicilik eyledi. Ḥazret-i İbrahim ‘aleyhi’s-selâm kasablık ve etmekcilik ve işcilik ve ticaret-i bazarlık eyledi ve bakkallık dahi eyledi. Ḥazret ‘a.m. koyun güdüb ve bundan cullahlık ve keçe[ci]lik idüb kilim tokudu. Ve Tur tağında Âdem’in emr-i hakla budundan çıkan (s. 47) mîvehâtı Tur tağından alub bağcevanlık eyledi. Ve Ḥazret-i Davud ‘a.m. timurcilik ve kabçılık ve na‘al bendlik, odsuz ve körüksüz kudretten mu‘cizatıyla işledi. Ve Ḥazret-i Salih ‘a.m. semercilik ve mutafçılık eşledi. Ve Derdîst Peyğamber kilid ve iğne ve na‘alçe ve mahmuz işledi. Ve Salih Peyğamber sâkîlik idüb ve meşin matara diküb eskicilik ve saraçlık dahi eşledi. Ve Ḥazret-i Süleyman ‘a.m. zînetle ev düzdi ve edviyecilik işlemiştir, yile ve suya ve dünyaya hükm eylemiştir. Ve Zü’n-Nün Peyğamber dahi sahaflık (?) idüb işlemiş. Ve Muḥammed ‘aleyhi’s-selavatü ve’s-selâm Efendimiz ticâret idüb kârını fukaraya tasadduk eylemiştir. Ve devr-i Âdemden Nūḥ tufanına gelinceye dek ve Nūḥ tufanından Hâtemü’n-Nebiyyîne gelinceye dek, Âdem belinden geçen Peyğamber âyetle ve ḥādîsle mu‘cizatıyla ve vasıta ile ve vahiyle bu şan‘atları devr-i Âdemden Hâtemü’n-Nebiyyîne gelinceye dek ve ehl-i İslâma lazım olan cümle şan‘atları Cemşid te‘lif, gayrısı cümle peyğamberler itmiştir. Şübhesi olan Kelâm-ı Qadîmün tefsîrinde görsün ve mukarrer su‘âl etsün. Ve Sadrü’ş-Şerî‘ada ve Şer‘ü’l-İslâmıda görsün. Ve Tevâriḥ-i Kâmilinde ve Tevâriḥ-i Manzûmunda ve Tevâriḥ-i Taberiyyede her şan‘at kime mensûb idüğü mufassal zikr olunmuştur. Ve inanmayan zikr olan kitablara nazar eylesün görsün. “*Ve ‘allemnâhu* (s. 48) *şan‘ate lebûsin leküm*” âyetinün²⁹⁸ tefsîrine bakub görsün. Bu âyet Ḥazret-i Davudun ḥaqqında nâzil olmuştur ve ḥaqqında fetvâ çıkmıştır. Ol fetvâ budur.

Bu mes’ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür ki cümle zikr olan şan‘at işlediklerine ve Davud Halifullahın demurcilik eylediğine inanmayub ḥaqqında âyet-i kerime ve eḥādîs-i şerife yokdur diyenlere şer‘an ne lazım gelür? Beyân buyurılıub mesab olasız.

el-Cevâb: Allâhu a‘lem. Tecdid-i iman ve tecdid-i nikâh lazım gelür. Ḥaqqında nass-ı kâtı‘ vardır ve ḥādîs dahi vardır. Devr-i Âdemden Hâtemü’n-Nebiyyîne gelinceye dek peyğamberlerin ve ashabların ve şimdi ümmet-i Muḥammedin işledükleri şan‘atların

---

²⁹⁸ Enbiyâ Sûresi, 21/80.

farzı var, sünneti var, vâcibi var ve bid‘at-ı hasenesi var ve bid‘at-ı seyyi‘esi var ve bid‘at-ı tenzihiyyesi var. Netice altı şerâiti var. ‘Arabca şerâit-i sitte derler.

Farz oldur ki bir kişi helâl kesbe niyyet eylemek ve helâl kesb işlenürken “Bismillâhi’r-Rahmani’r-Rahim” demek farzdır. Ve şan‘at işlenürken peygambere ve çeharyâre -rıdvanullahi ‘aleyhim ecma‘în- şalavât getürmek sünnetdir. Ve devr-i Âdemden Hâtemü’n-Nebiyyîne gelinceye kadar kaç peygamber şan‘at işlediğini bilmek vâcibdür. Ve bid‘at-ı hasene didi. Bid‘at-ı hasene oldur-ki peygamberler mu‘cizatıyla anladıkları (s. 49) şan‘atlara dest-moz almazlardı. Hakk Te‘âlâ anlara cennetden mâide, kızıl sahtiyân sofrası ile gıda gönderdi. Bu takdirce şimdiki halde ehl-i şan‘atlar dest-moz almak bid‘at-ı hasenedir. Ve bid‘at-ı seyyie oldur-ki²⁹⁹ dest-mozdan ziyâde ikram idüb aldıkları emanete hiyanet etmek gibidir.

İmdi ehl-i hırfetden bir şeyh ve kethüda ve bir nakib ve bir yiğitbaşı ve bir üstad, şâkird ayırüb revan idüb başka çıkararak üstad bu delilleri bilmese ve revan idüb ayırduğı şâkirdi öğretmese ve guslün farzını ve sünnetini bilmese ve şâkirdine öğretmese ve şâkirdin başkasının harc etdiklerin helâllestirmeseler, ol şâkirdlerin bunları bilmez ve icâzeti ve şهادeti ve imâmeti câiz değildir. Hakkında fetvâ çıkmışdır. Ol fetvâ budur.

Bu mes‘ele beyânında eimme-i Hanefiyeden cevâb ne vechiledür-ki Zeyd guslün farzını ve abdestin farzını ve sünnetini ve beş vakit namazın farzını, sünnetini bilmese ve üstad şâkirdine öğretmese, ol şâkirdin icâzeti ve şهادeti ve imâmeti câiz değildir. Beyân buyurub meşâb olasız.

el-Cevâb: Allâhu a‘lem câiz olmaz. Fetvâ-yı Ebû’s-Su‘üd.

İmdi ma‘lum ola-ki guslün farzı üçdür. Gargaradür, istinşâkdür, sâir a‘zâsın yu[ğ]makdur. (s. 50) Sünneti her a‘zâsın üçer kerre yu[ğ]makdur.

Ve dahi abdestün farzı dördür. Yüzünü yu[ğ]mak farzdur. Ve kolların dirseklerine dek yu[ğ]mak farzdür. Başına mesh etmek ve ayakların topuklarına kadar yu[ğ]mak farzdur. Mâ-bâkî sünnetdür.

Ve dahi namazün ferâiz-i hâricesi sekizdür. Evvelki vakitdür. İkinci taharet-i bedendür. Üçüncü taharet-i sevdür. Dördüncü taharet-i mekandur. Beşinci setrü’l-‘avretdür. Altıncı kıbleye yönelmekdür. Yedinci niyyetdür. Sekizinci iftitah

²⁹⁹ Metinde: Ve bid‘at-ı seyyie oldur-ki bid‘at-ı seyyie oldur-ki

tekbiridür. Bu ihtilafıdır. Ba'zılar namazün ferâiz-i hâriciyesidür dimişler ve ba'zılar ferâiz-i dâhiliyesidür dimişler. Küllen et-takdîr farzdur.

Ve dahi namazün ferâiz-i dâhiliyesi beşdür. Kıyam, kıra'at, rükû', sücüd, ka'de-i âhirde teşehhüd mikdarı müsa'ade etmektedir.

Ve dahi namazun vâcibâtı on birdür. Meşhur olan kırâ'ati Fâtiha ve zammı süre iki evvelki rek'atlarda, ta'yîn-i kıra'at ve tertib-i ri'ayet ve ta'dil-i erkân ve evvelki tahiyâtudur, lafzen selâmdur. Salat-ı Vitirde kunuttur. Bayram namazlarınün tekbiridür. Ahşamda ve yatsuda ve sabahda cehr ile okumakdur. Öğlede³⁰⁰ ve ikindide ihfâ ile okuma[k]dur. Bunlar vâcibdur.

Ve dahi namazun sünnetleri bunlardır: İftitah tekbirde ellerin kaldırmakdur ve parmaklarını açmak, imâm tekbir cehr ile demek, Subhaneke okumak, e'üzü besmele, sırren (s. 51) âmin demek, sağ elin sol eli üzere komak ve tekbir-i rükû' ve sücüd, tesbihlere üçer kerre demek, rükû'da eli ile dizin dutmak, tahiyâtta ellerin dizin komak, sol ayağın döşeyüb sağ ayağın dikmek, rükû'dan başın kaldırdıkda toğru turmak, iki secde beyninde bir tesbih mikdarı eğlenmek, Hâzret-i Resüle du'a etmek. Bunlar sünnetdür.

İmdi ehl-i İslâma farz olan bu 'ibâdetdür. Ba'dehu kıbleye karşı, güneşe karşı ve aya karşı âbdest almak edebsizlikdür. Abdest alırken kıbleye sağ yanın dönmek gerekdür. Ve âbdeste niyyet eylemek sünnetdür. Ve tehemmüme niyyet eylemek farzdur. Şübhesi olan Ebû'ş-Şevân (?) görsün.

Zira ki edeb imandandır, iman nedir dinilürse, ikrar bi'l-lisan ve tasdik bi'l-cenân. İslâm dahi nedir dinilürse, Allâh Te'âlânun emrini tesellüm kabûl eylemekdür. Her ne ki emr etdiyse, dutmakdur ve'l-ihsandır. Biri dahi ihsandır. İhsan nedir dinilürse, Allâh Te'âlâ[ya] 'ibâdet etmektedir, Allâh Te'âlâ hâzır ve nâzır görür gibi. Eger sen Allâhı görmezsen, ol seni görür. İmdi ehl-i İslâm olan, Allâh Te'âlânun 'ibâdetine dâimü'd-dehr meşgûl olub 'ibadet etmektedir ve evliyâlarına kâil olmakdur.

Ve dahi ma'lûm ola ki Hâkık Te'âlâ Celle ve 'Alâ cennetden dünyaya rahmet (s. 52) sularından dört su çıkardı. Çeharşenbe günü durdu. Dahi dünyaya akdı. Çeharşenbe günü hammamda ve gayrı yerde gusl eylemek ve tıraş olmak sünnet-i İbrahim

---

³⁰⁰ Metinde: Öylede

Halilullahdur. Resulullah sallallahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Efendimiz menāsik-i hacdan sonra tıraş olmuştur.

Ve dahi ma‘lūm ola-ki yukarıda zikr olan sular dünyaya bu tarīkiyle akdı. Āb-ı hayvan zulmete, āb-ı Zemzem Mekkeye, Nil Mısır’a, Selsebil Ruma çıktı.

Ve dahi Haḫḫ Te‘ālā Ḥazreti cennetden yedi renk çıkardı. Ak Ḥazret-i Ādeme ‘imāme için, yeşil Hātemü’n-Nebiyīn için ve siyah Ḥazret-i ‘Abbāsa ve kızıl Ḥazret-i ‘Aliye gazāda geymek için ve sarı Ḥazret-i İmām Ḥasana zehirden geçürmüşlerdür ve sündüs İmām Ḥüseyn ki şehīd olmuşlardır. İmām Ḥüseyn şehid olduğu vāḳit ve Hābil Kābili öldürdüğü vāḳit gök kızardı ve istibrāk Fātīmatü’z-Zehrāya gelmiştir.

Boyacıların ve sakāların ve cullāhların ve debbağların gökden indi didikleri bu temsīlleri ve bu delīller ile şābitdür. Ve boyacıların işledikleri şān‘at bu āyetle şābitdür. Kālellahu Te‘ālā: *“İnne’l-muttakīne fī makāmin emīn, fī cennātin ve ‘uyūn. Yelbesūne min sūndūsin ve istebrākin mütakābilīn. Kezālike ve zevvecnāhūm bi-hūrin ‘iyn”*³⁰¹. Bu āyet-i kerīme Sūre-i Duḫanda gelür. (s. 53)

Ve daḫī yukarıda zikr olunan cümle şān‘atları işledüklerinin takdiri Seyyid ‘Alizādeden çıkmıştır. Şübhesi olan Seydī ‘Alizādede ve Kadīhānda görsün. Seydī ‘Alizāde’nün Şer‘a Şerhinde nakl etdüğü budur kim zikr olunur:

Fe-kad ‘amele bi-kūlli vāhīretūn min-hā ey min tilke’l-hirefī nebiyyūn min enbiyā’i. Allāh Te‘ālā ‘aleyhimū’s-salavāt ve’s-selām fe-kad kāne İdris en-Nebiyū ‘aleyhi’s-selām habbāten, yuhbitu ‘alā vezni bey‘u’ş-şābbi. Ve Davud en-Nebiyū ‘aleyhi’s-selām bi-‘ameli dir‘i, cem‘u darī‘ mine’l-hadīdi leyyinen ke’t-tīnū ve’l-‘acīnū yusrifuhu bi-yedihi keyfe yeşāu min gayri nārin ve illā dāribūn bi-matrakatin. Ve kīle be‘ahu el-hedīdū fī yedihi lemmā ūtiye min şiddeti’l-kuvveti ve hüve evvelū mine’l-hazhāri. Kānet kable zālike safāyihu. Ve kīle kāne yebī‘u’z-zır‘e bi-erbe‘atin. Elān fe-yunfiku min-hā ‘alā nefsihi ve ‘iyālihi ve yetesaddaka li’l-fukarāi. Ve kīle kāne yahrucu hīne mülkü Benī İsrāil mütenekkiren. Fe-yes‘elū’n-nāsū ‘an nefsihi ve ‘iyāli ve yetesaddaka ve yekūlu lehum mā yekūlūne fī Davud beyyīnūne ‘aleyhi kezā fī’l-Keşşāf.

Ve kāne el-Halīl ya‘ni İbrahim ‘aleyhi’s-selām yezra‘u hüve bi-nefsihi ve yahresu lehu ve kāne yetecerrei bi-‘ameli’t-ticāreti fī’n-neyzā. Eydan hüve mine’s-siyābi

³⁰¹ Duḫān Sūresi, 44/51-54: *“Allah’a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yeredirler; cennetlerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinir, dostlarla karşılıklı otururlar. Ayrıca onları güzel gözlü hurilerle evlendiririz.”*

emkate'l-bazār ve'l-bakkāl. Ve'l-bezā karsan es-silāhu lizā fī'sihāh. Ve evvelü minhu şeyhu'n-nesīc, bi'l-Fārisiyyeti tāften, ebūnā Ādem en-Nebiy 'aleyhi's-selām ve kāne 'aynū en-Nebiy 'aleyhi's-selām (s. 54) yahdefu ey yuhbitu'l-filü innehu el-meyyātu testa'milü fī's-sevbi. Ve kāne Nūḥ en-Nebīy 'aleyhi's-selām kāne yensecu'l-aksete, cem'ü kesā. Ve hüve bi'l-Fārisiyyeti. Küllühüm kezālik. Fī'l-bākī nakaltü min Şerhi Şar'a li's-Seyyid 'Alī-zāde fī fasli "ṭalebü'l-hilālü şābitün".

Ez cümle sanayi' ihracāt Kādihān şan'at delīl ve cevherü bi-hucrān ve rāyihatü Hitān ve 'assu Mūsā Peygamberān ve tāc, kemer ve hulle Ādemü Şafiyān Hacerü Esved setere. Ve delīl Kādihān ez şerhi şiddetü imtihan fī zıkr mekān ma'ahu hīne ihbāt.

Rivāyetü İbn 'Abbās radiyallahu 'anhu: Nezele Ādem 'aleyhi's-selām ve ma'ahu reyeme'l-cennete ve ma'ahu el-hacerü'l-esvedü. Eşedde beyāzen mine't-tāci ve ma'ahu 'asayü Mūsā 'aleyhi's-selām. Ve kānet min esinni'l-cenneti belūten 'aşrete ezra'in. Ve kâle Ebū'l-'Āliye: Ehrace Ādem 'aleyhi's-selām ve ma'ahu gāssin min sīnin, egāssü min şecereti'l-cenneti ve 'alā re'sihi tācün. Tāc, 'imāme ma'nasına gelür. Ve emīlün min şecereti'l-cenneti.

Ve kâle ba'duhum: İhbutu Ādeme bi'l-Hindi fī cezīreti Serendīb 'alā cebeli yüd'ā Yudem 'alā Ādem el-veraku ellezi el-hayre. Yabragi taşa dikmek veya pişürmek. Fetebesse getehāti fe-tebbet minhu envā'i'd-deybi ve's-semār. Ve 'alā zālike'l-cebelü'l'üdi ve's-sünbül ve'l-karakal ve'l-enādiyye ve dābbetü'l-misk ve daābbetü'z-zibā ve Hav ālicebeli'l-yāküt ve fī vādiyeti elmās ve fī arzi tilke'l-hazīreti'n-nessāc (s. 55) ya'ni seccāde taşü fī enhāriha el-billūri ve fī bahrihā el-lü'lü'i.

Ve ahrace Ādem mine'l-cenneti ve ma'ahu sarratin hintatin ya'ni saḥtiyān keseyle buğdāy altun min semereti şeceri'l-cenneti fī'l-kanuri'l-cevzi ve'l-levzi ve'l-fistik ve'l-fındık ve'l-şaşhaş ve'l-bellud ve'ş-şānbelut ve'l-cevzü Hindī ve'r-remmān ve'l-muzgābü Şāmī 'aşrete lehā. Nevā çekirdek. el-Hazah ve'l-muşmuş ve'l-enhās ve'r-ratab. Yaş hurma. ve'l-Gabīra ve'n-nebak ve'z-zagrūru'l-mennā'ü meşhur ve'l-makall ve's-sehlük ve 'aşerehu lā-kuvvere le-hā. Nevā es-sikābu ve'l-'arcalü ve'l-kemseri ve'l-'inebü ve't-tütü ve't-tīnü ve-lā tezece ve'l-harnūbu ve'l-hıyāru ve'l-batīhu. Nakale min Kitābü'l-Muntazam li-İbni'l-Cevzī.

Ve dahi bu zıkr olunan nebātātı ve cümle şan'atlar Ādem Şafiyullahdan Nūḥ tufanına, andan Hātemü'n-Nebiyine gelinceye dek bunca delil ile ki işlenmişdür, şübhesi olan "ve't-tīni ve'z-zeytūni" süresine baksun ve Sûre-i 'Ammede dahi görsün.

Ve dahi Kābil bahcıvan idi ve Hābil sofracı idi. Ve sofrā kimin te‘lif[i]dür dersünüz, Cemşid te‘lif[i]dür ve Zeyne³⁰²’l-‘Ābidīn te‘lif[i]dür. Şübhesi olan Tevārih-i Kāmilde görsün ve Ebu Mansurun Tefsīr-i ‘Uyūnunda görsün. Ve Hābilden sonra Semmiyā (?) Peyğamber işlemiştir.

Ve dāne saçmak Cemşidindür. Şu delil ile ki ayru edyān (?) Cemşid te‘lifidür. (s. 56) Bunları işlerken İslām üzre idi. Yukarıda beyān olmuştur.

Ve Dāvud Peyğamber zamānında mücadele [var] idi. Zırh ol vaķit bünyād olundu. Ve Mūsā Peyğamber zamānı sihre [var] idi. Bu zıkr olunan şānāyi‘lere bundan öteki delilleri bu kadar.

Ve dahī bu cümle şān‘atların me‘ālin bilmek, murād eyleyüb iltimās-ı muḥabbet ve sipās-ı meveddet ibrām idüb maķşūd etdikleri ecilden Hakīr Bursevī Hāce Cān ‘Abbās ‘alā ḳadri’t-tāḳat mümkün oldukça Kelām-ı Ḳadīmden “ve ‘alleme Ādeme’l-esmāe küllehā” āyetiniñ³⁰³ ve tefsīr-i tefāsirden ve kütüb-i mu‘teberlerden ve ‘ulemāniñ ve sādātıñ şer‘a muḥālif olmayan ḥikāyāt rivāyetleri naql olunmuştur. Öyle olsa şerife ḳābil olan ehl-i ḥirfetleri ve ehl-i şān‘atları bununla ‘amel eylemek lazımdür. Zīrā her ḥuşuş fetvā olmuştur.

İmdi bunuñla ‘amel iden yārenlere rehnümā olub üstādlarına dāim ḥayır du‘ā idüb kendüleri dahī bununla ‘amel idüb ṭarīḳatda ve şeri‘atda neva-sāz olub behremend olalar. Ve bu Baḥru’l-Ensābı oḳudukça şāhibini ve kātibini ve yazduranı ḥayır du‘ādan unutmayalar. Ümīddir-ki bu ehl-i ḥirfet mābeyninde oḳuyanlarına³⁰⁴ şafā ve sürūr ḥāşıl ola inşāellāhu te‘ālā.

---

³⁰² Metinde: Zeyd

³⁰³ Bakara Sûresi, 2/31.

³⁰⁴ Metinde: Okılılarına

5. SONUÇ

İlk insan Hz. Âdem'in yaratılmasından bugüne iyilik, doğruluk, güzellik gibi ahlâkî kâideler ve insan fitratıyla son derece ünsiyet gösteren erdemler, beşeriyet tarihinde her zaman önemini koruyan hasletler olmuştur. Bu ilkeler, kutsal kitaplarda peygamberlerin kıssaları anlatılırken bahsedilen faziletleriyle benzerlik taşımaktadır. İlk peygamber Hz. Âdem'den, son peygamber Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s.) kadar gelmiş olan bütün peygamberlerin, bir yandan elçilik vazifelerini yürütürken diğer yandan da kendilerinin ve ailelerinin dünyevî geçimlerini sağlamak amacıyla çeşitli mesleklerle uğraşmaları ve aynı zamanda mesleklerini bir ibadet şuuruyla yaptıkları bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in, risalet gelmeden önce gençlik yıllarında katıldığı, faziletliilerin ahdi/yemini şeklinde tercüme edebileceğimiz Hılfü'l-Fudûl'den beslenen ve Hz. Âli ile devam eden "fetâ" (gençlik, yiğitlik) geleneği, zaman içinde teşkilât hâlini almış ve yukarıda zikredilen meziyetleri içeren bir esnaf yapısını tesis etmeyi amaçlamıştır. 1180 yılından itibaren Abbasî Hilafeti'nin başında bulunan Nâsır Lidînillâh öncülüğünde kurulan fütüvvet teşkilâtı, İslâm coğrafyasında yaşayan bekâr genç toplulukları ile farklı mesleklerdeki esnafların bir araya getirilmesi sonucu oluşmuştur. Halife Nâsır, hem kendi hilafetini sağlamlaştırma hem de İslâm ülkelerindeki sosyal ve ekonomik bozulmaları önlemek amacıyla diğer Müslüman hükümdârları da bu teşkilâta davet etmiş ve onlara fütüvvetle ilgili çeşitli semboller göndermiştir. 1211'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı olan I. İzzeddin Keykavus da tahta çıktığı zaman bu teşkilâta dâhil olmuş ve böylece Anadolu topraklarında da iktisadî ve tasavvufî temelli bir yapı olan fütüvvet teşkilâtının etkileri görülmeye başlanmıştır.

Tarihsel süreç içinde fütüvveti ve teşkilâtı konu alan fütüvvetnâmeler yazılmaya başlanmış, Arapça-Farsça fütüvvetnâmelerden sonra Türkçe fütüvvetnâmeler de yaygınlık kazanmıştır. Sufîlik (mütekâmil insan), fütüvvet teşkilâtı ve Âhî loncaları temelli olmak üzere üç farklı türde yazılan fütüvvetnâmeler, Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda daha çok lonca teşkilâtını kapsar hâle gelmiş ve esnafların yaptığı mesleklere ait tarihçe ile âdab-erkân hakkında bilgi sunmuştur. Bu kapsamda Türkçe yazılan fütüvvetnâmelerden birisi de hayatıyla ilgili çok kısıtlı bilgi sahibi olduğumuz Hâce Cân Ali Bursevî'nin yazmış olduğu eserdir. 1691 yılında yazmış olduğu düşünülen Bursevî'ye ait olan fütüvvetnâmenin Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi olmak üzere üç farklı yazma nüshası bulunmaktadır. Milli Kütüphane'deki nüsha metin ve tahlili şeklinde çalışılmış ancak diğer iki nüsha sınırlı birkaç çalışma dışında tam anlamıyla ele alınmamıştır.

Bursevî'nin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde "Bahrü'l-Ensâb" adıyla kayıtlı olan fütüvvetnâmesinin 1-56. sayfaları, bu tez çalışmasında tarafımızca metin olarak sunulmuş ve birçok yönden incelenmiştir. Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen mesleklerin ve âdetlerin kimden ne şekilde geldiği, dayandığı âyetler, hadisler, fetvalar, tarih kitapları meselesi eserin başlıca konusunu oluşturmaktadır. 1 ila 56. sayfalar arasındaki giriş kısmından sonra 57-151. sayfalar arasında ekmekçi, derici, ayakkabıcı, çulcu, terzi, keçeci, kalaycı, iğneci ve nalbantçı gibi çeşitli meslek kollarıyla ilgili başlıklar gelmekte ve her başlık altında o mesleğin kökeni, adabı ve erkânı hakkındaki hususlar paylaşılmaktadır. Diğer fütüvvetnâmelerde görülen hamdele ve salvele geleneğini devam ettiren bu eser; dil ve üslup, muhteva, kaynaklar, şahıs-yer isimleri, âdetler, gelenekler ve meslekler başlıkları altında detaylıca değerlendirilmiş ve yazma nüshanın aslı, ekler kısmında verilmiştir.

İncelememiz kapsamında; eserin yer yer eski Türkçe kelimeleri içermekle beraber büyük ölçüde sade bir üslup barındırdığı ve Arapça-Farsça dinî ve edebî alıntılara yer verdiği görülmüştür. Eserde muhteva olarak; Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kadar geçen süreç içinde hangi meslek ve âdetlerin ortaya çıktığı, bunların hangi dinî delilleri ölçüt alarak günümüze kadar geldiği gibi konular üzerinde durulmuştur. Bahrü'l-Ensâb'da kullanılan kaynaklar olarak ise; Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler, tefsirler, fetva kitapları ve tarih kitapları öne çıkmaktadır. Eserde Hz. Âdem ve Hz. Peygamber başta olmak üzere birçok peygamber, sahabe ve melekler ile Fars hükümdârlarının isimlerine yer verilmiş, İslâm dini açısından kutsal kabul edilen yerler ile İran şehirlerinden bahsedilmiştir. Âdetler, gelenekler ve meslekler başlığında ise Ahîlik teşkilâtına kaynak teşkil eden gelenekler dışında, günümüze gelmiş olan âdetler ile mesleklerin geçmişte kimler tarafından yapıldığı üzerinde durulmuştur.

Bahrü'l-Ensâb'ın giriş kısmının sonunda, bu eserin amel edenler/okuyanlar için kılavuz olması, üstadlarına sürekli hayır duada bulunmaları, onların da okuyup hissedar olmaları ve Bahrü'l-Ensâb okudukça sahibinin, kâtibinin ve yazdırmanın da hayır duadan unutulmaması istenmektedir. Ehl-i hîrfe (sanat ehli) arasında okuyanların, safa (gönül

şenliği) ve sürur (sevinç) bulması ümidi ve duasıyla son bulan bu bölümdeki ifadeler, bizim de temennimiz ve duamızdır.

KAYNAKÇA

AK, Mahmut (2021). “Kuruluş Devri Osmanlı Tarihçiliğinde Bir Gelenek: ‘Tevârîh-i Âl-i Osmân’ Tarzı Eserler”, *İslâm’da Medeniyet Bilimleri Tarihi - 2. Cilt*. ed. Recep Şentürk vd. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları. s. 9-33.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1995). Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 441, 442.

ALTINTAŞ, Ayten, DOĞAN, Hanzade (2003). “Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 146, s. 59-83.

ANADOL, Cemal (1991). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

ANONİM. *Risâle-i Akâ'id*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Hk 1087/12 No’lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-i-akaid/57060>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

ANONİM. *Mecmû'a-i Eş'âr*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 2996 No’lu Yazma Eser; [http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmûa-i-esar/85364](http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmua-i-esar/85364). [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

AVCI, Casim (2006). Nasîhatü'l-Mülûk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 32, s. 411.

BURSAVÎ, Hoca Cân. *Fütüvvet-nâme*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, TY. A/870.

BURSEVÎ, Hâce Cân Ali. *Bahrü'l-Ensâb*. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, A332/1.

BURSEVÎ, Hoca Can. *Fütüvvetname*. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Bölümü 27464.

CİCİ, Recep (2000). İmamzâde, Muhammed b. Ebû Bekir, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, s. 210-211.

ÇETİNOĞLU, Oğuz (2021). *Ahî Evran Ahilik: Fütüvvet ve Fütüvvetnâmeler*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

ERDEM, Ekrem (2021). “Fütüvvetnamelerin Türleri ve Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnamelerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, s. 88-113.

ERTAŞ, Hikmetullah (2015). “Din Dersi Kitaplarındaki Hadislerin İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 86-101.

ERTUĞRUL, Ali (2017). “Bir Tarihçi Olarak Kâdî Beyzâvî ve Nizâmü’t-Tevârîh Adlı Eseri”, *İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*. ed. Mustakim Arıcı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 521-579.

ERTUĞRUL, Ali (2019). “Hâce Cân Ali Bursevî’ye Ait Fütüvvetnâme’nin Yazma Nüshaları”, *Kanunî Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*. ed. Burcu Kurt, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 249-273.

EŞREF BİN AHMED, İznikli (2016). *Fütüvvet-Nâme: İyilik Kitabı*. (haz. Mustafa Güneş) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

FAYDA, Mustafa (2011). Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 92-94.

GÜNEŞ, Mustafa (2020). *Fütüvvet-Nâme-i Esrar ve Ahîlik*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

KESKİOĞLU, Osman (1953). *Kur’an Tarihi ve Kur’an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

KOCA, Ferhat (1995). el-Fetâva’t-Tatarhâniyye, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 446-447.

KOLUNSAĞ, İbrahim (2022). “Bir Meddahın Biyografisi: Tulûî’nin Bilinmeyen Şiirleri”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, s. 221-238.

KOMİSYON (2020). Fütüvvet. *Temel İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 105-107.

KOMİSYON (2020). *Kur’an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

KÖKSAL, M. Fatih (2021). Fütüvvet-nâme (Hoca Cân). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay-futuvvet-name-hoca-can>. [Erişim Tarihi: 13 Ekim 2023].

KÖKSAL, M. Fatih, AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2020). *İki Fütüvvetname: Sabuncuoğlu Şerefeddin Fütüvvetnâmesi - Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.

KURT, Aynur (2019). “Anadolu’da Bilinen İlk Türkçe Manzum Fütüvvetnâme Olan Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvetnâmesinde Dinî-Tasavvufî Muhtevâ” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, s. 117-146.

MEHMED ESAD (müstensihî). *Tevârîh-i Manzûme*. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu 1020 No’lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tevarih-i-manzume/113252>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

NEVEVÎ, İmâm (2020). *Riyâzü’s Sâlihîn: Metni ve Türkçesi*. trc. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (1996). Fütüvvetnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 264-265.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (2001). el-Kâmil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, s. 281-283.

ÖZCAN, Abdülkadir (2011). Tevârîh-i Âl-i Osmân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 579-581.

ÖZEL, Ahmet Özel (2001). Kādîhan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, s. 121-123.

ÖZEN, Şükrü (2008). Sadrüşşerîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, s. 427-431.

PALA, Ayhan (1983). *Burgazi Fütüvvetnamesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

PEKOLCAY, A. Necla, UÇMAN, Abdullah (1995). Eşrefoğlu Rûmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, s. 480-482.

PERÎ, Hüseyin b. (müstensihî). *Risâle fi’l-Hadîs*. Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Hk 1736/2 No’lu Yazma Eser; <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/risale-fil-hadis/50251>. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023].

RAZAVÎ (2011). *Fütüvvetnâme-i Tarikat*. yay. haz. Osman Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

RAZAVÎ (2014). *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*. yay. haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

RÛMÎ, Eşrefoğlu (2023). *Fütüvvetnâme* (yay. haz. Yunus Emre Yiğit) İstanbul: İber Yayınları.

SARIKAYA, Mehmet Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Mehmet Saffet Sarıkaya (2012). “Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, s. 35-66.

SÜLEMÎ, Ebu Abdîrrahman Muhammed İbn el-Hüseyin (1977). *Kitabü'l-Fütüvve (Tasavvufta Fütüvvet)*. çev. ve nşr. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

SÜMERTAŞ, Burhan (2008). “Mâverdî ve en-Nüket ve'l-Uyûn Adlı Tefsiri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, s. 31-64.

ŞEKER, Mehmet (2011). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin “Muhtasar Fütüvvet-Nâme”si*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TAESCHNER, Franz (1953). “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, çev. Fikret Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 15, Sayı 1-4, s. 3-32.

TORUN, Ali (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TURAN, Şerafettin (2022). Kemalpaşazâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 245-247.

ULUDAĞ, Süleyman (1996). Fütüvvet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 261-263.

ULUDAĞ, Süleyman (2010). Sülemî, Ebû Abdurrahman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 38, s. 53-55.

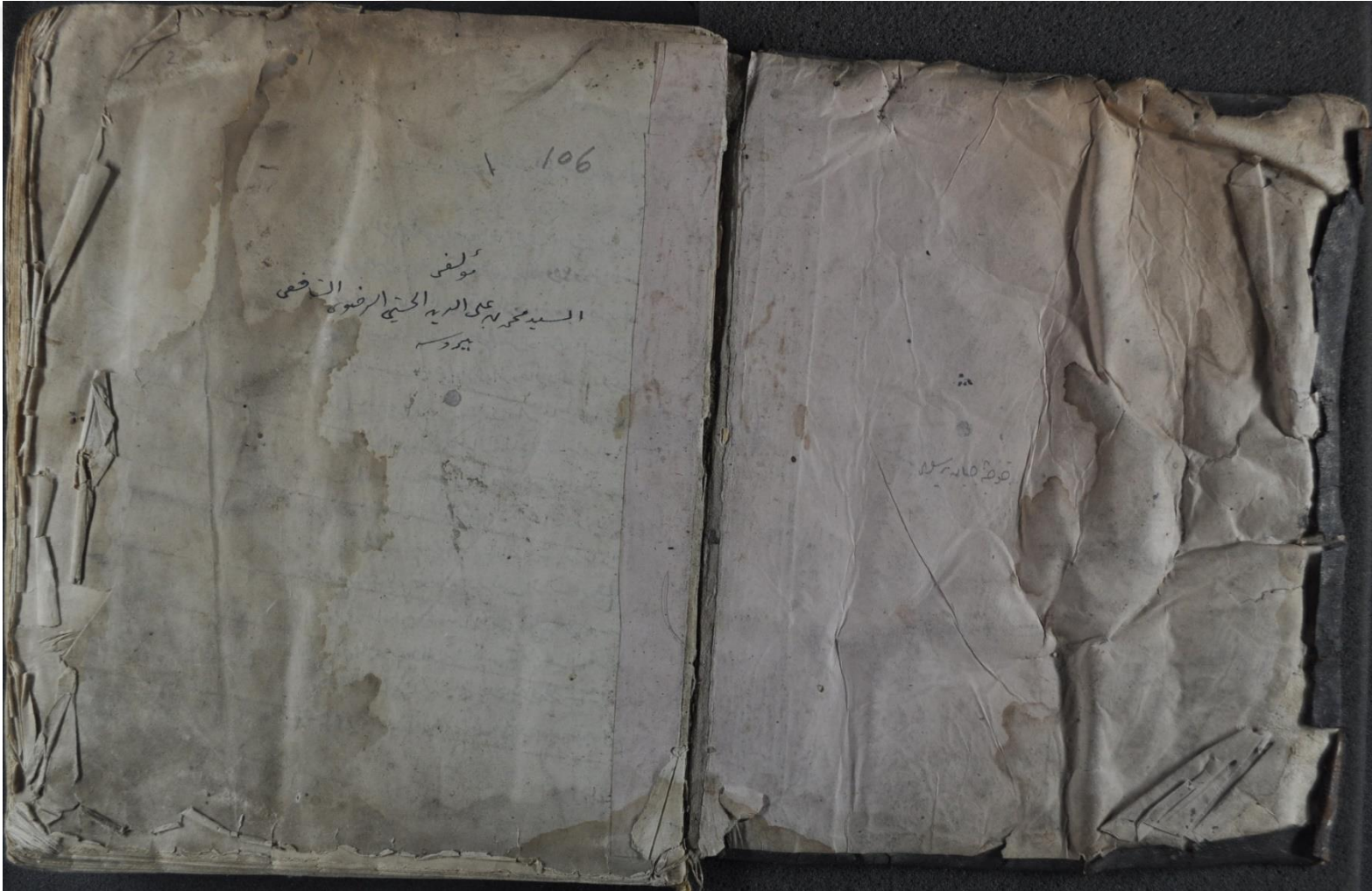
YAR, Mustafa Fatih (2010). *Kitâbu'l-İlim ve Hadis Kaynaklarındaki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, Kaan (2006). *Burgazi Fütüvvetname Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

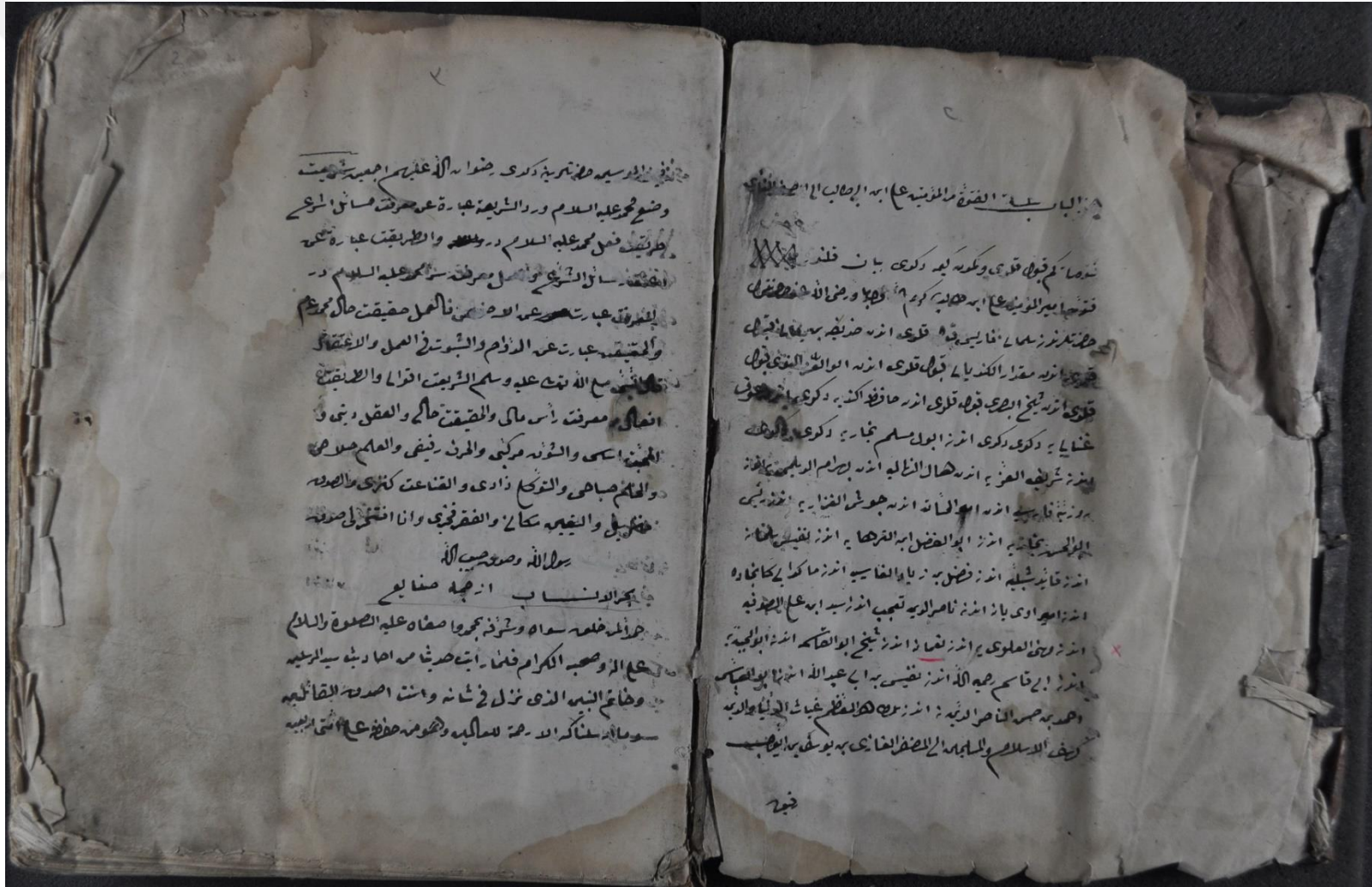
EK: BAHRÜ'L-ENSÂB EL YAZMASI NÜSHA (ÖRNEK YAPRAKLAR)

Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası Dış Kapağı, A332/1.

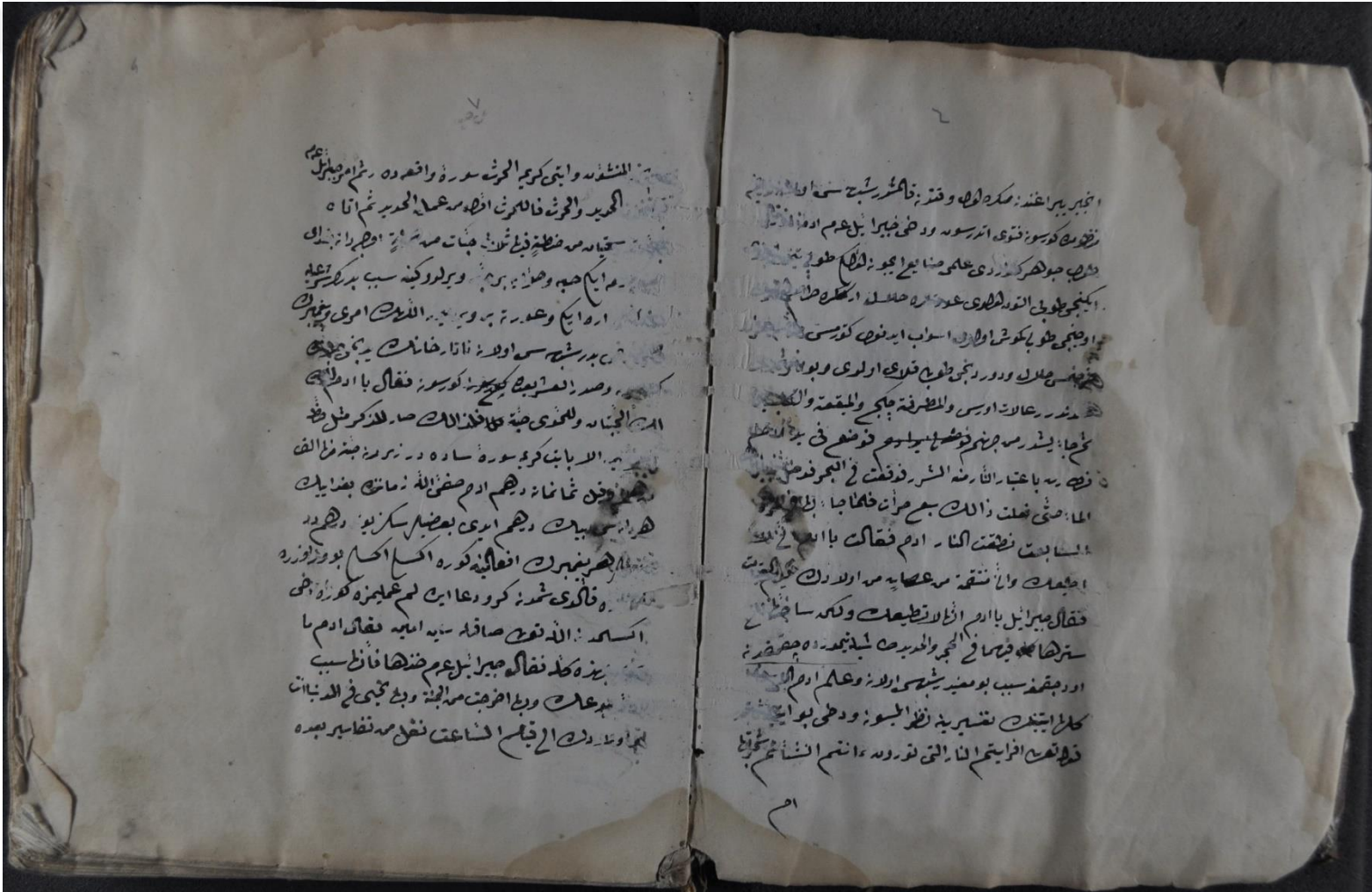
Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 1.

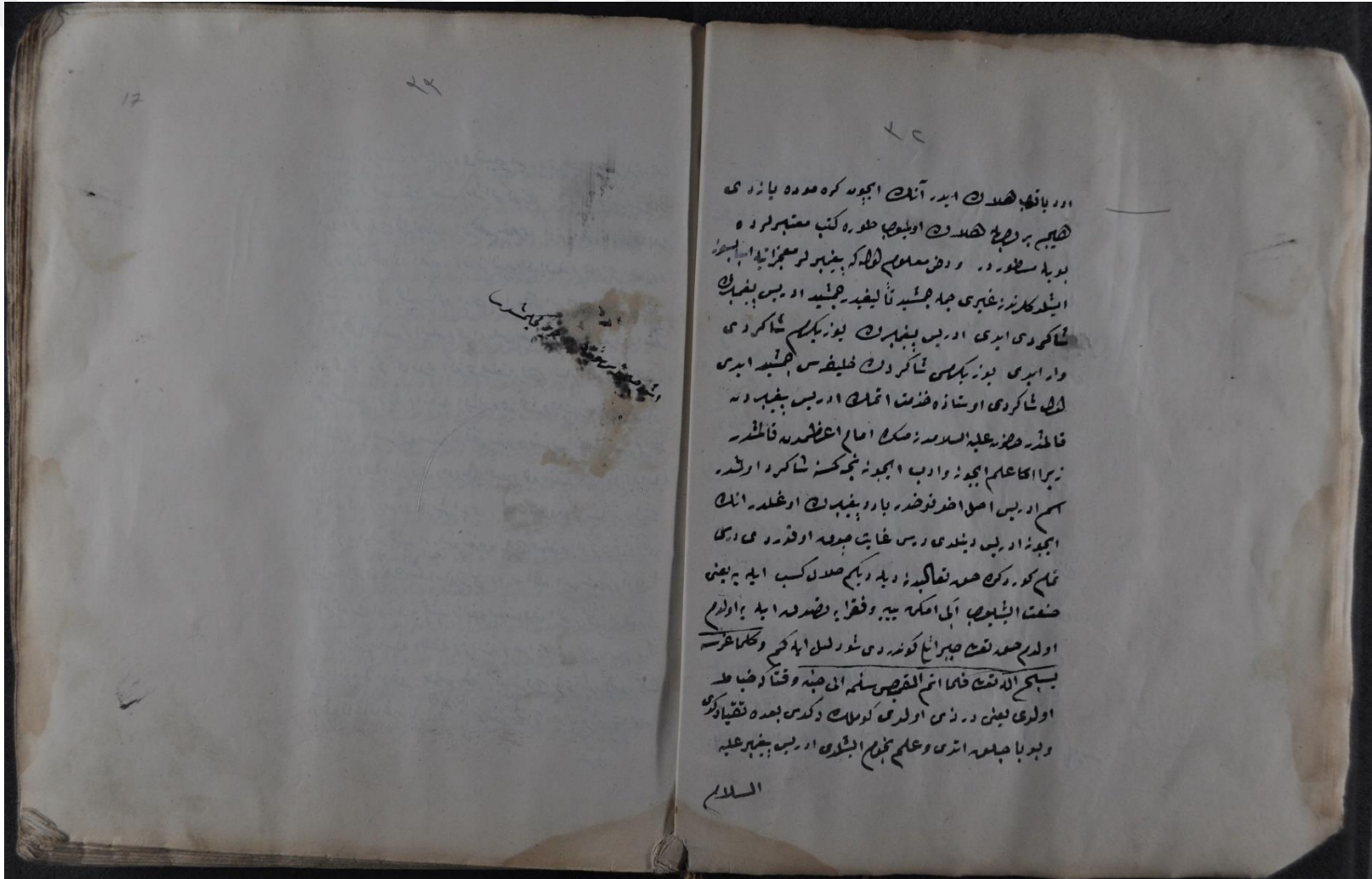
Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 2-3.

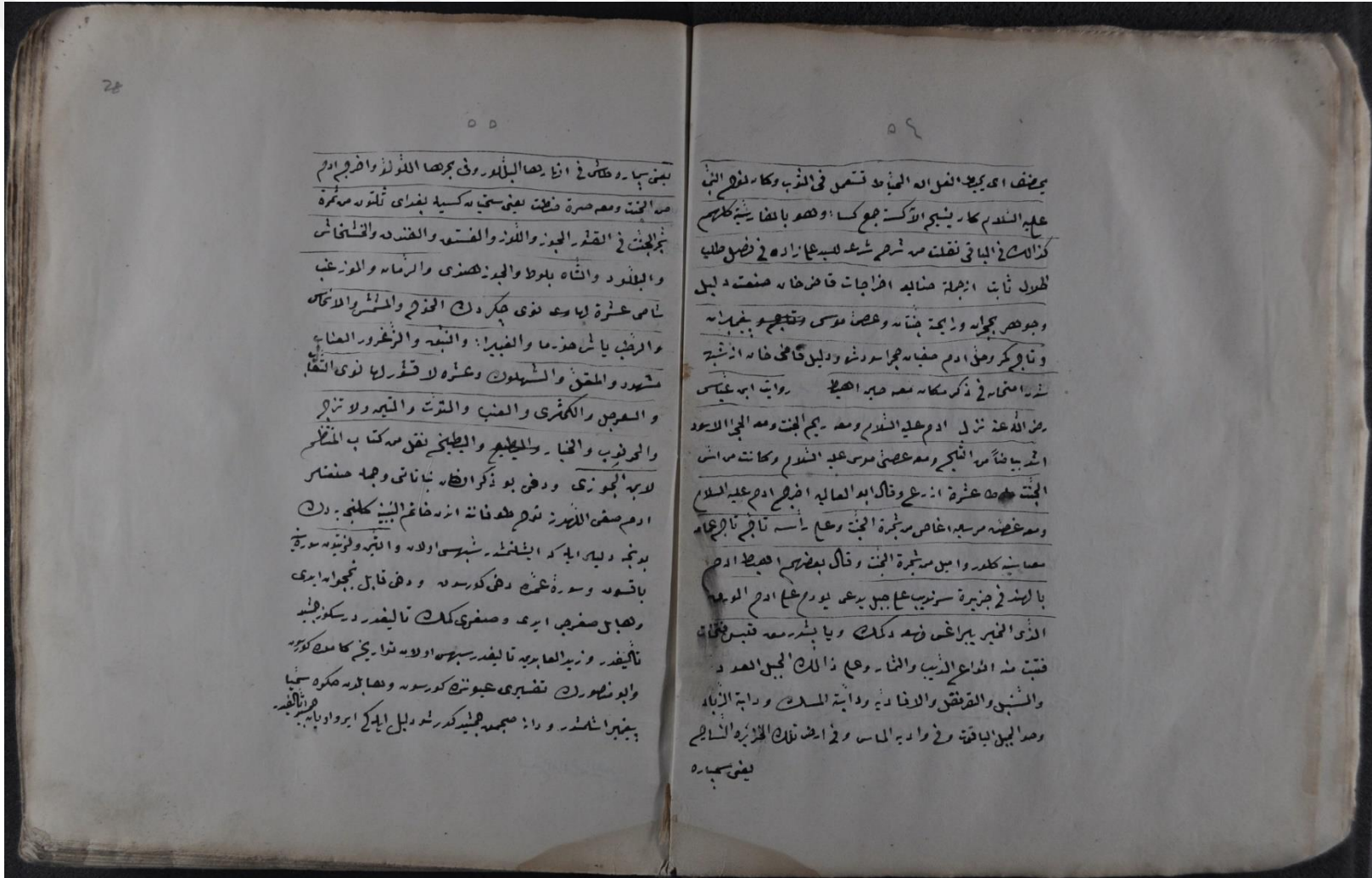
Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 4-5.

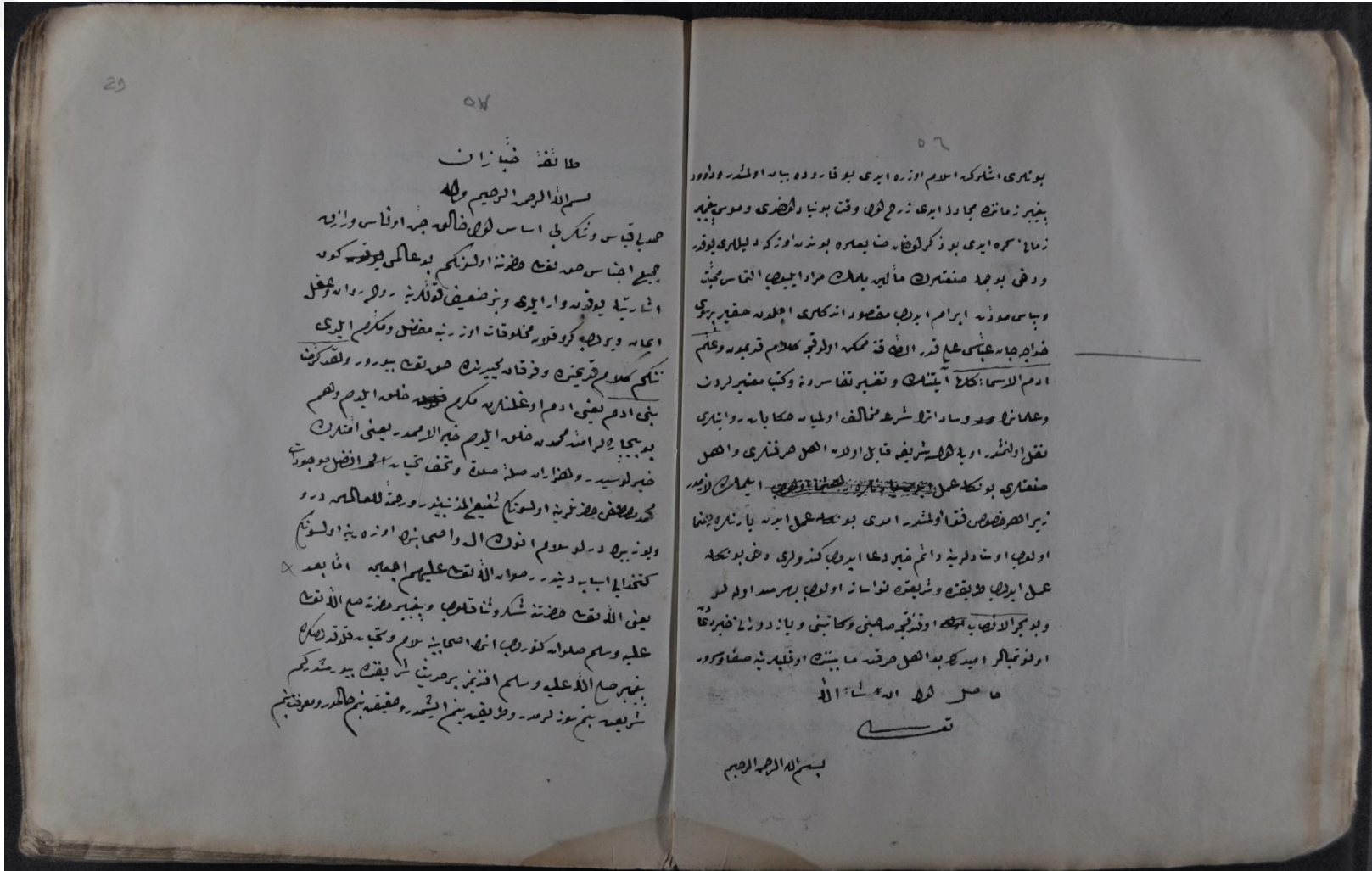
Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 6-7.

Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 32-33.

Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 54-55.

طائفه خبازان

بسم الله الرحمن الرحيم

حسب قیاس و تکرار اساس کوشی خالو همه اوقاس و ایزه
 جمیع اقباس همه نقت و فتنه اولیایم بر عاکی بیخود کوه
 ایشایه یوقیده و ایزه و بر ضعیف کولانیه و اولی و اولی
 اعمامه و کولایه کوقوده مخلوقات اوزیه مطلق و مکرر ایزه
 تنگم کلام قرین و فرقانه کیمینک همه نقت بیور و ولقد کفنا
 بنی آدم یعنی آدم و اعلیایه مکرر فیه طومه ایزه و لهم
 بیوچیا لرا منه محمد طومه ایزه غیر الامده یعنی امتداد
 خیر لوسید و تقارانه صدق و تقف قیامه الحوافض موجود
 کمد کلاف و غیر تریه اولونک نسیع المذنبین و رفته للعالمه در و
 و یونیه در و لوسولم انونک ال و اصی بنه اوزیه بنه اولونک
 کتفای اسیب دینیه و صوابه الله نقت علیهم اجماعه اما بعد
 یعنی الله نقت هفتنه شکر و شاکلوی و غیر هفتنه مع الله نقت
 علیه و سابع صلواته کورایه انی اصی بنه علم و تقیه قور کلام
 بیخبر صل الله علیه و سابع اقدیم بر صفت کس نقت بیو شکرکم
 شریعه بیخبر سوز لرمد و طوفیه بیخبر ایشده و فقیهه بیخبر طاهر و معنی بیخبر

بوتهری اشکرکه اسلام اوزره ایزه یوقا و ده بیاد اولشده و درود
 پیغمبر زمانه مجاز ایزه زجر کوشی وقت بو نیا دلخیزی و موسی پیغمبر
 زمانه ایزه یوز کولایه من بصره بیورنه اوز کولایه یوقا
 و دخی بودجه صنعتک ما لیه بلایک مراد ایزه انما سجدت
 و پاس مودنه ابرام ایزه مضمود اشکرای اچلده حقیق بر کوشی
 خدایه جا عباکی طبع قدر الله قه مکره اولوقه کلام قریبده و علم
 ادم لاسما کلام ایتنامی و تقیه تفاسر نه و کتب معتبر لرون
 و علمایه صود و ساد اشکره شرط مخالف اولیا و حکما باه و ایزه
 نقل اولشده اویله کولایه شریفه قابل اولده آهن حرفتاری و آهن
 صنعتاری بو نکت عمل ایزه بیخبر ایزه بیخبر ایزه
 زیر آهن حرفتاری قفا اولشده امدی بو نکت عمل ایزه بار شکره دینیا
 اولوی اوستا در نه دائم خیر دعا ایزه کولایه دخی بو نکتله
 عمل ایزه کولایه و شکره نوا سانه اولوی بر صمد اول کوشی
 و بو کولایه با توحه اولوقه صابنی و کاتبی و با: دوزلا خیر و قفا
 اولوقه کولایه ایزه کولایه صفت ما بیخبر اولوقه بنه صفا و کور
 حاصل کله الله و ساد الله

بسم الله الرحمن الرحيم

Bahrü'l-Ensâb'ın Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası s. 56-57.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mahmut Emin Şener

Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Tarih Anabilim Dalı	Düzce Üniversitesi	2023
Ön Lisans	Bilgisayar Programcılığı	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi	2022
Lisans	Tarih	Düzce Üniversitesi	2020
Lise	Bilişim Teknolojileri	Beykoz Barbaros Hayrettin Paşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2014